

Stratford Canning'in Kaleminden Osmanlı İmparatorluğu'nun Durumu ve İstanbul'daki Üç İsyan (1807-1809)

Account of the state of the Turkish Empire and of the Three Last Insurrections at Constantinople (1807-1809) from the pen of Stratford Canning

KELEŞ, Erdoğan*

ERCOŞKUN, Tülay**

Öz

Stratford Canning, İngiliz dışişlerinde çalışmaya başladıktan kısa bir süre sonra Mayıs 1808'de İstanbul Büyükelçisi Robert Adair'in yanına birinci katip olarak atanmıştır. O yılın Temmuz ayı başlarında, Portsmouth'tan yola çıkarak üç ay sonra Ekim 1808'de Çanakkale Boğazı'nın dışında Bozcada'ya varmış, ancak 11 Kasım'da Boğazdan içeriye ilerleyebilmiş, başkente ise ancak Çanakkale Antlaşması'nın imzalandığı 5 Ocak 1809'da ulaşmıştır. Yola çıktığı tarihlerde, Osmanlı Devleti'nin başında Kabakçı Mustafa isyanı (Mayıs 1807) sonucu Sultan III. Selim'in hal' edilmesiyle tahta çıkmış olan IV. Mustafa bulunuyordu. IV. Mustafa'nın on dört aylık saltanat devri ise Temmuz 1808'deki yeni bir isyan habisesiyle son bulmuştur. Alemdar Mustafa Paşa'nın öncülüğünde gerçekleştirilen saltanat değişikliği sonucu II. Mahmud tahta çıkmıştır. II. Mahmud tarafından Sadrazam tayin edilen Alemdar Mustafa Paşa ise bu görevinde ancak dört ay kalabilmiş ve Kasım 1808'de gerçekleşen başka bir isyan sırasında ölmüştür. S. Canning, 25 Mart 1809 tarihli raporunda tüm bu isyan hadiselerinin ayrıntılarına yer vermiştir. S. Canning, kaleme aldığı raporunda İstanbul'da yaşanan üç isyan olayının nedenleri ve sonuçlarının yanında, Osmanlı Devleti'nin askeri ve ekonomik durumu ile devletlerarası ilişkilerine dair de bilgiler vermiştir. Bu çalışmada S.

* Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ekeles@mu.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, ercoskun@ankara.edu.tr

Canning'in raporunda yer verdiği bilgiler, diğer kaynaklardaki bilgilerle karşılaştırılmak suretiyle bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Stratford Canning, Üç İsyân, Osmanlı İmparatorluğunun Durumu, 1807-1809*

Abstract

Stratford Canning, (st Viscount Stratford de Redcliffe, 1786-1880), was appointed as secretary to Robert Adair's mission to Constantinople (1808-1809), after a short period of his service as précis-writer at the British Foreign Office. The embassy set sail from Portsmouth early in July and the mission reached the Island of Tenedos just outside the Dardanelles in October 1808, three months after they had left England. On 11th November 1808, they were at liberty to proceed and able to reach capital city on the day of Treaty of Dardanelles was signed (5th January, 1809). When they went on voyage, reigning Sultan Mustafa IV, succeeded the Ottoman throne after Sultan Selim III, who was deposed as a result of Kabakçı Mustafa Rebellion (May, 1807). Sultan Mustafa IV's short period of reign, 14 months, ended with another rebellion that broke out in July, 1808 and Sultan Mahmut II was enthroned as the new Sultan as a result of change of reign under the leadership of Alemdar Mustafa Pasha who was appointed as grand vizier by the Sultan Mahmut II. Grand Vizier's term could only lasted for four months because he died at the time of another rebellion that broke out in November, 1808. Stratford Canning gave detailed account of these three rebellions in his report dated 25 March, 1809. He explained the economic and military conditions of Ottoman Empire and his international relationships as well as the causes and results of these three rebellions. In this study, his report will be evaluated by comparing his account with other historical sources.

Keywords: *Stratford Canning, Three Insurrections, State of Ottoman Empire, 1807-1809*

Giriş

İstanbul'da "Büyük Elçi" olarak tanınan Stratford Canning, Londra'da Clement's Lane'de 4 Kasım 1786'da doğmuştur. Babası, kendisiyle aynı adı taşıyan Stratford Canning'dir ve George Canning'in amcasıdır. Stratford Canning, altı aylıkken babasını kaybetmiştir. Eton'da okumuş ve kuzeni, Dışişleri Bakanı da olan George Canning'in kendisine Dışişleri Bakanlığı'nda bir iş vermesi üzerine Cambridge Üniversitesi'nde iki dönem eğitim gördükten sonra ayrılmıştır¹.

¹ Stanley Lane-Poole, *The Life of the right honourable Stratford Canning: Viscount Stratford de Redcliffe, Vol. I*, London, Longmans, Green, and Co. 1888, s.8-26; E. F. Malcolm-Smith, *The Life of Stratford Canning (Lord Stratford de Redcliffe)*, Londra, Ernest Benn Lmt, 1933, s.21-28; Michael Warr, *A Biography of Stratford Canning: Mainly his career in Turkey*,

Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmaya başladıktan sonra, Mayıs 1808'de 22 yaşında, İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Robert Adair'in yanına birinci katip olarak atanmıştır. Robert Adair'in amacı Türkiye ile İngiltere arasında barışın sağlanmasıydı. Canning, İngiltere'den İstanbul'a gitmek üzere Temmuz 1808'de otuz toplu Hyperion savaş gemisiyle denize açıldı. Uzun bir yolculuktan sonra aktarma olduğu Sea Horse adlı gemi Ekim 1808'de Bozcaada açıklarına ulaştı. Burada bir süre karantinada kaldıktan sonra ancak Çanakkale Antlaşması'nın imzalandığı 5 Ocak 1809'da İstanbul'a ulaşabildi². Robert Adair'in 1810'da Viyana'ya gönderilmesi üzerine Canning, Maslahatgüzâr olarak İstanbul'da kalmıştır. 1814-1818 yılları arasında Bern'de 1819'da Washington'da Ortaelçi olarak görevlendirilmiştir. 1823'te İngiltere'ye dönmüştür³. Canning, ilk defa birinci katip olarak geldiği İstanbul'a 1824 senesinde bu sefer Büyükelçi olarak gelmiştir. Bundan sonraki süreçte Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü siyasi bunalımlarda aktif olarak yer almış ve İngiltere'nin diplomatik desteğini sunmuştur. 1829 senesinde bazı meselelerde Lord Aberdeen ile anlaşamadığı için dışişlerindeki görevlerini bırakarak parlamento hayatına atılmıştır. Ancak parlamentoda beklediği çıkışı yapamamış ve tekrar dışişlerine dönüş yapmıştır. Ocak 1842 senesinde yeniden İstanbul'a Büyükelçi olarak tayin edilmiş ve bu görevinde 1858 senesine kadar kalmıştır. 1852 senesinde Lord payesiyle taltif edilmiş ve Lord Stratford de Redcliffe adını almıştır. Lord Stratford Canning, 14 Ağustos 1880'de ölmüştür⁴.

Canning'in diplomasideki kabiliyeti basında sık sık dile getirilmiştir. Örneğin, 19 Mayıs 1852 tarihli New York Times'da yer alan bir yazıya göre; S. Canning'in, Türkiye'de gelmiş geçmiş tüm diplomatlar arasında bir üstünlüğü vardı ve aynı zamanda Avrupa'da döneminin tüm büyükelçilerinin en kıdemlisi ve duayenydi. The Times gazetesinin 29 Ekim 1888 tarihli sayısında yer alan makalede de S. Canning'in özellikle Türk devrimi ile ilgilendiği ve yorulmak nedir bilmediği hatta Türkiye'de görev yapmasının, Türkiye için bir şans sayılması gerektiği düşüncesine yer verilmişti⁵.

Alden Press, Oxford, 1989, s.11-13; Leo Gerald Byrne, *The Great Ambassador*, Ohio State University Press, 1964, s.5-14.

² Poole, *The Life of the right...*,s.38-46; Warr, *A Biography...*,s.17-18; Smith, *The Life of Stratford...*, s.32-34; Byrne, *The Great...*,s.18-33.

³ Kübra Yanıkoğlu, *Lord Stratford Canning Döneminde Osmanlı Devleti ve İngiltere Arasındaki İlişkiler*, Ankara Üniversitesi, SBE, Tarih (Yakınçağ Tarihi) A.B.D, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011, s.25; Smith, *The Life of Stratford...*,s.47-83; Warr, *A Biography...*, s.36-39; Byrne, *The Great...*, s.66-74.

⁴ Stanley Lane Poole, *Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları*, (Çev. Can Yücel), 3. Baskı, İstanbul 1999, s.1-3.

⁵ Yanıkoğlu, *Lord Stratford Canning...*, s.19-20.

S. Canning'in anılarında, İstanbul'a ilk defa Mayıs 1808'de birinci katip olarak atıldığı belirtilmektedir. Osmanlı tahtında IV. Mustafa'nın bulunduğu bu tarih dikkate alındığında S. Canning'in, III. Selim'in saltanat devrine ve Kabakçı Mustafa isyanı sonucu tahtan indirilmesine yakından şahit olmadığı anlaşılmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği üzere İstanbul'a Ocak 1809 tarihinde ulaştığına göre IV. Mustafa'nın tahtan indirilmesi ve II. Mahmud'un tahta çıkması hadiseleri ile Kasım 1808'de meydana gelen ve Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümüne neden olan olaylar sırasında Osmanlı topraklarında olsa da İstanbul'da olmadığı anlaşılmaktadır.

Halbuki bu çalışmanın dayandığı en önemli kaynak olan Canning'in 25 Mart 1809 tarihli raporunda Kabakçı Mustafa isyanı ve III. Selim'in tahtan indirilmesi gibi şiddet olaylarına geniş şekilde yer verilmektedir. Bu olayların cereyan ettiği tarihlerde İstanbul'da olmadığına göre, bu bilgileri görgü şahitlerinin anlatılarından veya konsolosluk çalışanlarının kaleme aldığı raporlardan öğrenmiş olması ihtimali ortaya çıkmaktadır. S. Canning raporunda; Yeniçerilerin durumu, Nizâm-ı Cedîd ve Sekbân-ı Cedîd ordusu, Sultan III. Selim, IV. Mustafa ve II. Mahmud dönemlerinde cereyan eden Yeniçeri isyanları, Osmanlı Devleti'nin Rusya, Fransa ve İngiltere ile siyasi ilişkilerine değinmiş, ayrıca devletin askeri yapısı ve ekonomik durumuna dair görüş ve ifadelere yer vermiştir⁶. Dolayısıyla bu çalışmada S. Canning'in raporunda yer verdiği bilgiler doğrultusunda İstanbul'daki üç isyan hadisesi (Kabakçı Mustafa isyanıyla III. Selim'in tahtan indirilmesi, Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'a gelmesi ve II. Mahmud'un tahta çıkması hadisesi ve Alemdar'ın Yeniçeri isyanıyla öldürülmesi) ve devletin durumu ile ilgili bilgiler üzerinde durulmuştur.

a- Sultan III. Selim dönemi

Sultan III. Selim, 1761 senesinde Padişah III. Mustafa'nın oğlu olarak dünyaya geldi. III. Mustafa'nın 1774 tarihinde ölümü üzerine tahta çıkan I. Abdülhamid, veliahd-şehzadelerin kafes arkasında yaşamaya mecbur oldukları hapis hayatının ağır şartlarını Selim'e uygulamamış ve Selim oldukça rahat bir hayat yaşamıştı. Babasının, askeri ve idari alanlarda ıslahat yapmak gayreti içinde olması, bunun için Avrupa'dan uzmanlar getirtmesi, tophaneyi ıslah ettirmesi ve Mühendishane-i Berrî-i Hümayun'u kurdurması Selim'de ıslahat fikirlerinin genç yaşta yerleşmesine neden olmuştur. 28 yıllık bir hapis hayatından sonra 1789'da ıslahat fikirleriyle dolu olarak I. Abdülhamid'in ölümü üzerine tahta çıkmıştır⁷.

⁶ Stratford Canning'in raporu için bkz. *The National Archive (NA), Foreign Office Papers (FO) 78/63, (25 March 1809)*.

⁷ A. Cevat Eren, "Selim III", *İ.A., Cilt: 10*, s.441.

XVIII. asırdan itibaren Osmanlı Padişahlarının hemen hepsi Devlet kurumlarının bozulduğunu görmüşler ve ıslahat yapmak için bir takım girişimlerde bulunmuşlardı. Fakat bu ıslahatların en önemli kısmını askeri alandaki ıslahatlar teşkil etmişti. III. Selim'e göre, yalnız askeri kurumlar değil; Devletin bütün kurumları yeni baştan ıslaha muhtaçtı. Yine O'na göre, geçmiş dönemde yapılan ıslahatlar bir program hazırlanmadan ve herhangi bir inceleme yapılmadan tatbik edilmiş, bu nedenle büyük isyanlar çıkmış, Padişahların hayatlarına ve saltanatlarına mâl olan hadiseler meydana gelmişti⁸. İşte III. Selim, tahta çıktıktan sonra Devlete nizam vermek için ıslahatlara girişirken çok dikkatli davranmış ve seleflerinin düştükleri hatalara düşmemek için yapılacak ıslahatları geniş bir tabana yaymayı düşünmüştü. Sultan III. Selim'e göre, geleneksel kurumlar düzgün çalışmadığı için İmparatorluk zor durumdaydı. Bu durumdan kurtulmanın tek yolu kurumları eski hallerine getirmektir. Yolsuzluk ve kötü yönetime son verilmeli, disiplin ve sadakat yeniden tesis edilmeliydi. Batı'da geliştirilen modern silahların ve tekniklerin benimsenmesi, bunları kullanabilecek yeni askeri kurumların oluşturulması gerekiyordu⁹.

S. Canning, Sultan III. Selim'in 1789'da tahta çıktıktan sonra selefleri gibi Hıristiyanlara karşı son derece dikkatli davrandığını ve bunun İslam dininin bir gereği olduğunu belirterek, onun bu davranışının Müslüman tebaasının dikkatinden kaçmadığını ve kıskançlık hislerini artırdığını ifade etmektedir. Yine O'na göre, Sultan III. Selim'in Avrupa tekniğine verdiği önem yeniçerilerin dikkatini çekmiştir. Yeniçerileri geleneksel ve bağımsız olarak tanımlayan S. Canning, onların ortaya çıkan her yeniliği şüpheyle karşıladıklarını ve cahilliklerinin verdiği gururla yenilikleri küçümsediklerini belirterek Osmanlı Devleti'nin ıslahı amacıyla başlatılan her hareketin nasıl engellendiğine dikkat çekmiştir¹⁰. Ayrıca Sultan'ın önyargılarından kurtulmak suretiyle halkın daha uygar olan komşularından bir şeyler öğrenebileceklerinin farkına vardığını, Hıristiyan ulusların sahip olduğu bilgi ve tekniği doğru kullanarak ülkesinin geri kalmışlığına son vermek ve eski güçlü haline geri getirmek istediğini ifade etmiştir. Dolayısıyla burada Sultan III. Selim'in ülkesini uygar Avrupa devletlerinin seviyesine çıkarmak düşüncesiyle hareket ettiğini; ancak bu düşüncesinin kabul görmediği gibi Yeniçeri Ocağı'nı ıslah etmek ve zamanın modern askeri tekniklerini almak düşüncesinin de yeniçeriler tarafından hor görüldüğüne vurgu yapmıştır¹¹.

⁸ Eren, "Selim III", s.445.

⁹ Stanford J. Shaw, *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu*, (Çev. Hül Güldü), İstanbul 2008, s.95.

¹⁰ FO. 78/63, s.182b.

¹¹ FO. 78/63, s.182b-183a; Yeniçeriler hakkında bkz. Mücteba İlgürel, "Yeniçeriler", *İ.A.*, Cilt:13, s.385-395.

S. Canning, Türklerin Avrupa'ya ayak bastıkları ilk zamanlardaki gelenek ve düşünceleri ile şimdiki düşünceleri arasında bir farkın olmadığını, buna karşılık Avrupalıların sanayide ve bilimde olduğu gibi gelenek ve düşünce alanında da sürekli bir ilerleme kat ettiklerini belirtmektedir. Her neslin seleflerinin başardıklarına yeni bir şeyler eklediğini ifade etmek suretiyle Avrupa'daki değişim ve gelişimi açıklarken, Türklerin her hususta yerlerinde saydıklarını ve hiçbir alanda belirgin bir gelişme gösteremediklerine vurgu yapmıştır.

S. Canning'e göre, Türkler asker bir ulustu ve Devlet düzeninde bir değişiklik yapılacağı takdirde ilk fayda sağlayacak kurum da yine askeri sınıf olmalıydı. Askeri alanda uğranılan başarısızlıklara rağmen Sultan III. Selim'in dikkatini Avrupa'nın üstünlüklerine veremediğini ve onları benimsemek için yeterince uğraşmadığını belirtmektedir. Aslında askeri alanda yapılacak değişim için her şeyin uygun olduğunu; ama icraya koyma becerisinin bulunmadığını, tüm bunlara rağmen III. Selim'in, fenalıkların farkında olduğunu; ancak bu nazik durumun üstesinden gelmek için gerekli olan "*yöneticilik vasfından mahrum*" olduğunu ifade etmişti¹². S. Canning'in bu düşüncelerinin aksine III. Selim'in daha şehzade iken Fransa Kralı XVI. Louis ile mektuplaştığı ve tahta çıktıktan sonra yapacağı ıslahatlarda onun yardım ve desteğini beklediğini yazdığı bilinmektedir¹³.

Ordunun içinde bulunduğu durumun Rus Savaşı'nda tüm çıplaklığıyla ortaya çıkması ve bu savaşın yenilgi ile sonuçlanması III. Selim'e yapacağı ıslahatlara askeri sınıftan başlaması için bir vesile olmuştur. Avrupa kurumlarının üstünlüğü ve örnek alınmasındaki zaruret daha önceki devirlerde ifade edilmiş olmasına rağmen bir türlü uygulanamamıştı. III. Selim, bunu açıkça ifade etmiş ve uygulamaya koymak için harekete geçmiştir. Bunu da o zamana kadar tüm ıslahat hareketlerinin karşısında olan askeri sınıftan başlamak suretiyle yapmıştır. Yapacağı ıslahatların sekteye uğramaması için de savaştan kaçan ordu ve Devlet adamlarını görevden alarak daima kendisine destek olacak, işin gerekliliğini kavramış ve bu yolda hayatlarını ortaya koyacak bir ekip oluşturmuştur. Görevden aldığı ordu kumandanlarının yerine teamüllerin aksine Ocak dışından yeni tayinler yapmak suretiyle ıslahat konusundaki kararlılığını göstermiştir¹⁴. Ama gerçek olan şu ki III. Selim'in, şehzadeliği sırasında düşündüğü ıslahatları tahta çıktıktan sonra hemen uygulamaya koyamamasının asıl nedeni devam etmekte olan bir savaşın olması ve Avrupalı düşmanlarına karşı bu savaşı

¹² FO. 78/63, s.183a-183b.

¹³ Bu yazışmalar ve belge suretleri için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Selim III'ün Veliht İken Fransa Kralı Lui XVI İle Muhabereleleri", *Bellekten II/5-6 (1938)*,s.191-246; Eren, "Selim III", s.442.

¹⁴ Kemal Beydilli, "Selim III", *DİA., Cilt:36*, s.421.

yürütmek zorunda kalmasıdır. Mevcut askeri ve dini sınıflarla işbirliği yapma zorunluluğundan dolayı Savaş bitinceye kadar ıslahata dair düşüncelerini ertelemiştir¹⁵. Özellikle 1791'de Avusturya'nın antlaşma yapmak suretiyle savaştan çekilmesi Sultan III. Selim'e, Rusya'ya karşı yürütülen Savaştan başarı ile çıkılabileceği şeklinde bir hissiyat vermişti. Ama başta Sadrazam Koca Yusuf Paşa olmak üzere ordu ricali bir an önce barış yapılmasını arzu ediyorlardı. Buna dair bir dilekçe Sultan'a takdim edilmiş ve Sultan'ın barışa razı olmaktan başka çaresi kalmamıştı. İşte Sultan III. Selim'e toptan bir yenilenme ve yeniden yapılanmaya gidilmesinin zorunlu olduğunu kavramasına neden olan hadise buydu¹⁶. Sultan III. Selim, Osmanlı ve Avusturya-Rus savaşlarında ordunun durumunu yakından görmüştü. Özellikle ordunun temelini teşkil eden yeniçerilerin isteksiz ve başlarına buyruk hareket etmeleri yapılacak ıslahatın ilk önce askeri alandan başlamasının zaruri olduğunu ortaya koymuştu.

Osmanlı Devleti'nde geçmişte yapılan tüm ıslahat hareketleri divanı oluşturan Sultan ve üyelerince yapılır ve uygulanırdı. Bazen de daha geniş kapsamlı bir desteğe ihtiyaç duyulduğunda özel olarak toplanan ve yönetici sınıfın tüm kesimlerini temsil eden âyan heyetlerinin onayına başvurulurdu. Ancak bu durum istisna olup, kurul daha önce divan tarafından alınan bir kararı onaylamak dışında bir şey yapmazdı. Bu nedenle yapılan ıslahat girişimi toplumun her kesiminin görüş ve onayı alınmadan gerçekleştirildiği için kalıcı olmadığı gibi askeri ve dini grupların şiddetli muhalefeti sonucu kısa sürede ortadan kaldırılmaktaydı. III. Selim geçmişin tecrübelerinden yararlanmak ve geçmişte düşülen hatalara düşmemek için yapacağı ıslahatları toplumun her kesimine yaymayı düşünmüştü. Bu sebeple ıslahata dair ihtiyaç duyulan önerileri elde etmek için daha önce çok sık toplanmayan âyan heyetleri toplantılarını düzenli hale getirerek yasama ve yürütmenin yapılacak ıslahatların bir parçası olmasını istedi. 1789'dan itibaren uzman heyetler belli alanlarda tartışmak, düzenleme yapmak ve yapılan düzenlemelerin yürütülmesini izlemek üzere toplandılar. Meclis-i Meşveret adı verilen bu toplantıların ilki Revan Köşkü'nde yapılmış ve iki yüzden fazla kişi katılmıştı. Sultan, toplantıya katılanlardan İmparatorluğun sorunlarına ve bu sorunların çözümüne dair samimi önerilerini sunmalarını istemişti¹⁷. III. Selim'in 1789'dan itibaren başlattığı bu toplantıların sonucunda yapılan tavsiye ve öneriler dikkate alınarak askeri ve sivil bütün

¹⁵ Shaw, *Eski ve Yeni Arasında...*, s.95-96.

¹⁶ Beydilli, "Selim III", s.421; Kemal Beydilli, "Nizâm-ı Cedîd", *DİA.*, Cilt:33, s.175.

¹⁷ Shaw, *Eski ve Yeni Arasında...*,s.97-100; Roderich H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876*, Cilt:1, (Çeviren: Osman Akınhay), İstanbul 1997, s.35; Ahmet Rasim, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Reform Çabaları İçinde Batış Evreleri*, (Haz. H. V. Velidedeoğlu), İstanbul 1987, s.29-33.

kurumlarda yapılan ıslahatlara 1792'den itibaren hız verilmiş ve bu ıslahatlar genel manada Nizâm-ı Cedîd hareketi olarak tanımlanmıştır¹⁸. Yapılacak ıslahatlara dair sunulan layihaların ortak özelliği hemen hepsinin askerin ıslahı ve tanzimini ön plana çıkarmış olmasıdır. Bu layihalarda sadece Yeniçerilerin ıslahı değil topçular, süvariler, humbaracılar ve lağımıcılar başta olmak üzere tüm askeri teşkilatların her yönüyle yeni baştan düzenlenmesi; gerekirse bazı kurumların tamamen ortadan kaldırılarak yeni baştan düzenlenmesi tavsiye edilmiştir¹⁹.

S. Canning, 1794'te Sultan III. Selim'in kurduğu Nizâm-ı Cedîd adlı ayrı bir Meclis marifetiyle Devlet yönetiminde ıslahat hareketlerine giriştiğini belirtmektedir. Dolayısıyla III. Selim'in işlerlik kazandırdığı ve bir çeşit danışma Meclisi niteliğindeki bu oluşumu, Nizâm-ı Cedîd hareketinin temeli olarak görmüş ve *Nizâm-ı Cedîd Meclisi* olarak tanımlamıştır²⁰. III. Selim'in isteği doğrultusunda hazırlanmış olan ıslahat layihalarında bir fikir birliği olmadığı gibi yapılması tavsiye edilen ıslahatların temelini de yine askeri ıslahatlar teşkil ediyordu. Padişah, bu layihalardaki tavsiyeleri göz önüne almak suretiyle bir ıslahat programının hazırlanması için bir heyet kurdu. Bu heyetin başına devrin ilim adamlarından İsmail Paşazâde İbrahim İsmet Bey'i getirmişti²¹. İşte S. Canning'in sözünü ettiği Nizâm-ı Cedîd Meclisi ıslahat programını hazırlamakla görevlendirilmiş olan bu heyetten müteşekkildi.

¹⁸ Sultan III. Selim'e sunulan 22 layihanın 20'si Osmanlı devlet adamları diğer ikisi ise Osmanlı hizmetinde bulunan Fransız ve İsveçli subaylar tarafından yazılmıştır. Bu layihaların 10 tanesinin kısa özetleri ve tam metinleri için bkz. *III. Selim'e Sunulan Islahat Lâyihaları*, (Hazırlayan: Ergin Çağman), Kitabevi, İstanbul 2010; Shaw, *Eski ve Yeni Arasında...*, s.121-131; Eren, "Selim III", s.445-446.

¹⁹ Yusuf Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. asırlarda)*, TTK Yayını, Ankara 1988, s.40-43.

²⁰ *FO. 78/63*, s.183b.

²¹ Eren, "Selim III", s.446; *Mufasssal Osmanlı Tarihi, Cilt: V*, (Haz. Midhat Sertoğlu) TTK Yayını, Ankara 2011, s.2755; Rumeli Kadısı İsmail Paşazâde Seyit İbrahim İsmet Bey'in başında bulunduğu 12 kişilik heyet 72 maddelik Nizâm-ı Cedîd'in bütün özelliklerini tespit ettikleri bir talimat hazırlayarak Sultan III. Selim'e sunmuştur. Yapılan görüşmeler sırasında heyetin başkanı, Sultan III. Selim'e hazırladıkları talimatın oldukça iyi olduğunu, uygulanması halinde fayda sağlanacağını ama oldukça dikkatli olması gerektiğini, aksi halde devletin darmadağın olacağını ifade etmiştir. Sözlerinin devamında uyarılarını sürdürerek asla korkmamasını, yeni usulü bozacak söz ve yazılara itibar etmemesini hatta bu layihadan vekil-i mutlakı olan sadrazama dahi söz etmemesini tavsiye etmiştir. Bunun üzerine Sultan III. Selim, tavsiyeleri hususunda oldukça haklı olduklarını her neyi uygun görürler ise kendisinin de kabulü olduğunu belirtmiştir. *Yayla İmamı Ebu Bekir Efendi, Vaka-ı Cedid: Yayla İmamı Tarihi ve Yeni Olaylar*, (Baskıya Hazırlayan: Yavuz Senemoğlu), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1975, s.60-61.

Bu Meclisin çalışmaları sonucu “*usulü cedid üzere*” Nizâm-ı Cedid adı verilen yeni bir ordu kurulmuştur. Aslında bu ordunun ilk nüveleri Sultanın yeni bir ordu kurmak kararından çok önce ortaya çıkmıştı. Sadrazam Koca Yusuf Paşa, 1791 sonlarında Savaş sırasında esir alınan az sayıdaki Rus dönmeyi İstanbul'a dönüşü sırasında Davutpaşa'da bırakmıştı. Daha sonra Ağayeri denilen talimgaha nakletmiş, burada Rus silahları ve Avrupa tarzı tâlim ve terbiye yöntemleriyle eğitime başlatmıştı²². S. Shaw'un değerlendirmesine göre, “*bu aşamada henüz bir eğlence aracı ve sadrazamın ani bir hevesinden öte bir şey ifade etmemekte*” olan az sayıdaki bu askeri birlik daha sonra kurulacak yeni ordunun ilk nüvesini teşkil etti²³. Savaşın bitimi üzerine ordunun İstanbul'a dönmesi sonrası Sultan III. Selim, sadrazamın kurduğu bu askeri birliğin gösterilerini yakından izlemeye gitmiş ve bunların sergilediği ateş gücünden o kadar etkilenmiş ki hemen Yusuf Paşa'nın sunduğu layihada bahsettiği yeni ordunun kurulmasını istemiştir. Zaten Mart 1792'de İngiltere elçisi, Sadrazama gayr-i resmi olarak birkaç tüfek ile süngü vermiş ve hükümetinden de bu tür yardımlar için izin istemişti. Yeni kurulacak ordu için derhal yüz Türk kaydedilmiş, bunları eğitmek amacıyla da Alman ve Rus dönmeler subay ve talim ustası olarak görevlendirilmişlerdi. Halkın ve eski askeri birliklerin tepkisini çekmemek için İstanbul'a 16 kilometre uzaklıktaki Levend Çiftliği yeni ordunun talim alanı olarak seçilmişti. Yeni kurulan askeri birlikler Şubat 1793'de eğitime başladı. Ancak yeni kurulan bu ordunun yeniçerilerin ve muhafazakâr kesimin dikkatini ve tepkisini çekmemesi için eski sistemin bir parçası olduğu duyuruldu. 1 Mart 1793 tarihinde ise İrâd-ı Cedîd adıyla yeni ordu için tamamen bağımsız bir hazine kuruldu. Yaklaşık iki yıllık bir çalışma sonunda Sultan ve danışmanları kamuoyunun hazır olduğuna kanaat getirdiler. 18 Eylül 1794 tarihinde Nizâm-ı Cedîd ordusunun kurulduğu ilan edildi. Dikkat ve tepki çekmemesi için Osmanlı askeri teşkilatı içerisinde Yeniçerilere mensup eski Bostancı Ocağı'nın piyade kolu olarak –Bostancı Tüfenkçi Ocağına- bağlandı. Nizâm-ı Cedîd ordusunun her geçen gün genişlemesi üzerine Levend Çiftliği'nden başka Üsküdar'daki Selimiye kışlası ve Anadolu'nun bazı mevkilerinde de yeni binalar ve kışlalar tahsis edildi²⁴.

²² Yeni kurulan Nizâm-ı Cedîd ordusunun Avrupa tarzı eğitimi ve eğitim yöntemleri hakkında bkz. Fatih Yeşil, “Nizâm-ı Cedîd Ordusunda Tâlim ve Terbiye (1790-1807)”, *Tarih Dergisi*, Sayı 52, (2010/2), s.27-85.

²³ Shaw, *Eski ve Yeni Arasında...*, s.169.

²⁴ Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, Cilt: 8, (İkinci tab'), Dersaadet 1309, s.139-141; Yayla İmamı Ebu Bekir Efendi, *Vaka-ı Cedid...*, s.61-62; Shaw, *Eski ve Yeni Arasında...*, s.169-174; Eren, “Selim III”, s.447; Akçura, *Osmanlı Devleti...*, s.45-47; Nizâm-ı Cedîd ordusu Fransa elçisi Sebastiyani'nin teşvik ve yardımlarıyla kurulmuştur. Câbî Ömer Efendi, *Câbî*

S. Canning, Sultanın tahta çıktıktan yaklaşık altı yıl sonra tamamen Avrupalılar tarafından modern silahlarla donatılmış ve disiplin içinde eğitilmiş askeri bir birliğe sahip olduğunu belirtmektedir. Ayrıca yeni askeri birliğin üniformalarının geleneklere ve önyargılara sahip olanları şok edecek derecede öncekilerden farklı olduğunu ifade etmiştir²⁵. Gerçekten de yeni ordunun mensuplarına Osmanlı askeri teşkilatındaki kıyafetlerden farklı olarak mavi bere, kırmızı ceket ve pantolondan oluşan Fransız tarzı üniformalar giydirilmişti²⁶. S. Canning, orduya yazılan askerlerin dikkat ve tepkisini çekmemek, Hıristiyanlara karşı olan düşmanca hislerini harekete geçirmemek için yeni kurulan bu askeri teşkilata “*Yeni Düzenin Askerleri / Nizâm-ı Cedîd Ordusu*” adının verildiğini, bu isimle yenilik düşüncesinin askerin hafızasında yer ettirilmeye çalışıldığını; ancak bunun *askerin nefretini* canlı tuttuğunu belirtmektedir²⁷.

S. Canning, Nizâm-ı Cedîd ordusunun kurulmasına rağmen yapılmak istenilen askeri reformların başarıya ulaşmamasını “*yeni kurumların yanında eski kurumların varlığını*” devam ettirmelerine bağlamaktadır. Bu hususta şu ifadeleri kullanıyor: Yeniçeriler ortadan kaldırılmadan veya tamamen doğaları değiştirilmeden kurulan yeni birlikler, eskilerin hatalarını yok etmek için yeterli değildir ve bu hatalar yeniçeriler arasında kökleşmiştir. Dolayısı ile Sultan III. Selim’in, eskinin yanında yeni bir kurum oluşturmak şeklindeki geleneksel Osmanlı zihniyetiyle hareket ettiğine dikkat çekmiştir. Eleştirilerine devam eden S. Canning, yeniçerilerin tamamen ortadan kaldırılamayacağını; zira ne hükümetin ne de İmparatorluğun bunu gerçekleştirecek güce sahip olmadığını söylemektedir. O’na göre yeniçerilerle ilgili en doğru uygulama yukarıda da belirtildiği gibi doğalarının tamamen değiştirilmesidir. Fakat, bu tarz bir girişim son derece tehlikeli olduğundan son derece dikkatli hareket edilmelidir. Eğer Sultan III. Selim, ikinci seçeneği tercih edip yeniçerileri tamamen ortadan kaldırarak yeni bir askeri teşkilat kurmuş olsaydı, askerlerini eski alışkanlıklarından

Târihi (Târih-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni) Tahlil ve Tenkidli Metin, Cilt: I, (Hazırlayan: Mehmet Ali Beyhan), TTK Yayını, Ankara 2003, s.31-32.

²⁵ FO. 78/63, s.183b.

²⁶ Shaw, *Eski ve Yeni Arasında...*, s.175; Nizâm-ı Cedîd askerinden piyadeler kırmızı bir ceket, mavi bir pantolon ve kırmızı bir külâh giyerdi. Süvari iki bölüktü. Birisi kırmızı diğeri sarı külâh giyerdi. Ahmet Refik Altınay, *Kabakçı Mustafa*, TVYY, İstanbul 2010, s.33; Bir diğer kaynağa göre bunlara ilave olarak Nizâm-ı Cedîd askerleri Barata denilen kırmızı bir başlık giyecekler, pabuçları kırmızı olacak ve sarı tokalı kemer takacaklardı. Subayların ceketleri daha uzun, önü ve kolları sırmalı, barataların ise sırma şeridli ve sırma işlemeli hilâlli olması ve rütbe işaretleri taşımaları zorunluydu. *Mufassal Osmanlı Tarihi*, s.2757.

²⁷ FO. 78/63, s.183b.

yavaş yavaş kurtararak, yeni disiplin ve sisteme hissettirmeden alıştırmaya zahmetine de girmemiş olacaktır²⁸.

Sultan III. Selim'in yaptığı ıslahatların başarıya ulaşmamasının asıl nedeni *güçlü ve baskın bir kişiliğe* sahip olmamasıydı. Ayrıca ıslahatçıların ortak hedefe sevk edilememesi, düşünce ve yapı olarak benzer niteliklere sahip olmamaları da bu başarısızlıkta etkili olmuştur. Sultan, iyi niyetli olmasına rağmen maiyetindekileri liderlik gücüyle değil de geleneksel Osmanlı yönetim tarzına uygun olarak kendi lütfuna mazhar olmaları için birbirlerine düşürerek kontrol etmeyi ve yönetmeyi tercih etmiş *ılımlı ve zayıf kişilikli* birisiydi²⁹. Özellikle tahta çıktığı ilk zamanlarda bazı yakınlarının kışkırtmaları ve yüreklendirmesiyle gösterdiği ataklık ve yiğitlikten kısa süre bir sonra eser kalmamış, doğuştaki huyuna döndüğünden yumuşak huylu ve merhametli birisi olarak görülmeye başlanmıştır³⁰. Bu görüşlerin benzeri S. Canning tarafından da dile getirilmiş, Sultan'ın askeri alanda yapılacak değişim için her şeyin uygun olmasına rağmen bunları icraya koyma becerisinden ve bu nazik durumun üstesinden gelmek için gerekli olan "*yöneticilik vasfından mahrum bulunduğunu*" ileri sürmüştür³¹. Aslında bu ifadelerden, Sultan III. Selim'in henüz şehzade iken Fransa Kralı XVI. Louis ile yaptığı yazışmalarda yer alan ve tahta çıktıktan sonra yapacağı ıslahatlara dair olan düşünceleri ve kararlılığı dikkate alındığında yukarıda ileri sürüldüğü gibi bir zafiyet içinde olduğu anlaşılmaktadır.

²⁸ FO. 78/63, s.183b-184a; Sultan III. Selim, giriştiği ıslahat hareketlerinde halkın düşüncelerini değiştirmeden, düşünce tarzını bilim ve terbiye ile geliştirmeden uygulamaya koymakla eleştirilmiştir. Altınay, *Kabakçı Mustafa*, s.47; Bir diğer eleştiri noktası ise Yeniçeriler ve halk kitlelerinden beklenen her türlü gericilik ve engelleme eylemlerine karşın, reform düşüncesinin büyüklerin zihninde gelişmiş olması, ayrıca reform için sunulmuş olan raporlarda reforma tabi tutulacak askeri sınıfın gönlünün hoş tutulmasına gayret edilmesi düşüncesinin vurgulanmış olmasıdır. Ahmet Rasim, *Osmanlı İmparatorluğu'nun...*, s.58.

²⁹ Shaw, *Eski ve Yeni Arasında...*, s.506; Sultan III. Selim'in saltanat ve ağırbaşlılığıyla hizmetinde olanların üzerinde *büyük bir otorite gösterdiği, yeterliliği ve zekâsının* bu otoriteyi daha da artırdığı, fakat karakter olarak her zaman *zayıflığı ve boyun eğmesiyle* tanındığına dair bkz. Altınay, *Kabakçı Mustafa*, s.30-31.

³⁰ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat, Cilt:III-IV*, (Sadeleştiren notlar ve açıklamalar ekleyen: Neşet Çağatay), TTK Yayını, Ankara 1992, s.216; Beydilli ise "*kritik anlarda siyaset etmekten âciz kalan ve uzun zamandır haşmetini kaybetmiş olan padişahın elinin altındaki nizâmî kuvvetleri son anda dahi kullanamayacak kadar karakter zâfiyeti içinde bulunduğunu*" ileri sürmektedir. Beydilli, "Nizâm-ı Cedid", s.177.

³¹ FO. 78/63, s.183a-183b.

b- Kabakçı Mustafa isyanı

Sultan III. Selim tahta çıktıktan sonra millet ve ülkenin yararına pek çok yararlı şeyler yapmıştı. Bunların başında düzenli askeri birlik kurmak, tophane ve tersane işlerini yoluna koymak, hendesehane, baruthane, basımevi ve dokuma fabrikaları gibi uygarlık ve bayındırlık alanındaki kurumlar gelmekteydi. Fakat tüm bu girişimleri bazı kesimlerin tepkisine neden oldu. Başta yeniçeriler ve bunların ulûfelerinden nemalanan iradıcılar, yeni düzenin gereklerini anlamayan cahil ve bilgisiz Devlet adamlarıyla son zamanlarda gözden düşen ulema bu muhalif grubun başında geliyordu. Bu grupta yer alanlar sürekli Nizâm-ı Cedîd askerlerine dil uzatıp onları kâfir olarak adlandırmakta, Sultan Selim'in zevk ve sefa içinde vakit geçirmesini ise gaflet içinde olmasına ve dinsizlikle itham edilmesine gerekçe olarak sunmaktaydılar. Ayrıca son zamanlarda dış politika alanında Fransız taraftarlığı yapması ve bir İngiliz donanmasının İstanbul önlerine kadar gelmesi kendisine karşı yapılan eleştirilerin had safhaya ulaşmasına neden olmuştur³².

Sultan III. Selim için sonun başlangıcı belki de Mart 1805 tarihidir. Her şeye rağmen tahta çıktıktan sonra yapmaya çalıştığı ıslahatlar toplumun nazarında dikkati çekmişti. Ama Mart 1805'te genel askerlik düzenine geçilmesine ve Prusya'nın örnek alınarak 20-25 yaş arası için mecburu askerlik hizmeti getirilmesini öngörmesi toplum nazarında genel bir olumsuzluk havası yaratınca vazgeçmek zorunda kaldı. Ancak bir yıl sonra aynı konuyu tekrar gündeme getirerek bunun Rumeli'de uygulanmasını istedi. Anadolu'daki askeri yenilenmede başarı sağlamış olan Konya Valisi Kadı Abdurrahman Paşa³³ bu işle görevlendirilerek idaresindeki Nizâm-ı Cedîd kuvvetleriyle Rumeli'ye geçti. Kadı Abdurrahman Paşa'nın Rumeli bölgesine gönderilmesinin görünüşteki nedeni Rus Savaşı nedeniyle ortaya çıkan Sırp tehlikesinin ve muhtemel bir Rus saldırısının önlenmesi gerçekte

³² Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet, Cilt: 8*, s.141-143; Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.214-215; Altınay, *Kabakçı Mustafa*, s.31-32; III. Selim'in zevk ve sefaya düşkün olması kısa zamanda kır gezintileri ve kayıklarla boğazda yapılan eğlencelerin artmasına neden oldu. Geceleri yapılan mehtap alemleri, Sultan III. Ahmet döneminde yapılan Çırağan eğlencelerini bile bastırmıştı. Ahmet Rasim, *Osmanlı İmparatorluğu'nun...*, s.103.

³³ Karaman Valisi Kadı Abdurrahman Paşa, Anadolu'da kendi idaresindeki kasaba ve şehirlerden talim için 6400 nefer piyade askerinin çıkacağını bildirmiştir. Onun başarılı çalışmaları sonucunda Ankara Sancağı'nda da Nizâm-ı Cedîd ortalarının kurulması için faaliyete geçilmiştir. Bu görev sancak mütesellimi Mesut Ağa'ya verilmiştir. 1803 tarihinde Elhac İbrahim Reşit imzasıyla gönderilen bir kanunnameye göre Anadolu ve Karaman eyaletlerinde Nizâm-ı Cedîd ortalarının kurulması istenmiştir. Musa Çadırcı, "Ankara Sancağında Nizâm-ı Cedîd Ortasının Teşkili ve "Nizâm-ı Cedîd Askeri Kanunnâmesi", *Bellekten, Cilt:36, Sayı:141*, (1972), s.2-5.

ise Nizâm-ı Cedîd teşkilatının Rumeli bölgesinde³⁴ ihdas edilmesi, âyan ve mütegalibenin tedfî edilmesiydi. Bu sırada haberi alan âyanlar Edirne'de toplanmıştı. Nizâm-ı Cedîd askerinin geliş amacının kendilerini ortadan kaldırmak olduğunu ilan ederek karşı konulmasını istediler. Bu çağrının sonucu olarak Silivri, Tekirdağ ve Çorlu civarında Kadı Abdurrahman Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu sert bir muhalefet ile karşılaştığı gibi yer yer çatışmalar da meydana geldi. Tüm bunları el altından Sadrazam Hafız İsmail Paşa organize etmiş, Rumeli âyanlarına gizlice haber göndererek Nizâm-ı Cedîd aleyhtarlarının hepsinin öldürüleceğini bildirmişti. Bu gelişme sonrası Sadrazam azledilerek sürgüne gönderilmişti. Bu ilk girişim Edirne Vak'ası ile neticelenmiş oldu (Haziran 1806). Sultan, ortaya çıkan tepkileri yatıştırmak amacıyla yenilik düşmanı Topal Ataullah Mehmed Efendi'yi ise Şeyhülislamlık makamına tayin etti (14 Eylül 1806). Sadrazamlık makamına ise Yeniçeri Ağası İbrahim Hilmi Paşa atanmıştır. Bu sırada Osmanlı-Rus Savaşı devam ediyordu. Ordu 12 Nisan 1807'de Rus Seferi'ne çıkınca, Nizâm-ı Cedîd aleyhtarı olduğu bilinen Köse Musa Paşa³⁵ Sadaret Kaymakamı oldu. Daha önceden Köse Musa Paşa'nın Şehzade Mustafa³⁶ ile anlaşığı ileri sürülmektedir. Ordu henüz Edirne'ye varmış iken III. Selim'e karşı başlatılacak olan isyan için tüm hazırlıklar tamamlanmıştı. Köse Musa Paşa ve Topal Ataullah Mehmed Efendi tarafından Nizâm-ı Cedîd karşıtı isyan boğaz yamakları tarafından başlatıldı³⁷.

³⁴ Kadı Abdurrahman Paşa, Anadolu'da Nizâm-ı Ced'id'in kurulmasında başarılı olmuştu. Buna karşılık yeni ordu Rumeli bölgesinde tesis edilememişti. Nizâm-ı Cedid'in kurulması için gönderilen fermanlar okunduğunda orada bulunanlar "biz yeniçeriyiz" diye bağırarak yeni orduya katılmayı reddediyorlardı. Hatta Tekirdağ'a gönderilen bir fermanın okunması sırasında yeniçeriler kadıya saldırarak öldürmüşlerdi. Bu sırada İstanbul'a çağrılmış olan Kadı Abdurrahman Paşa'ya Rumeli bölgesinde asayiş sağlaması ve Nizâm-ı Cedid'i kurması görevi verilmiştir. Yayla İmamı Ebu Bekir Efendi, *Vaka-ı Cedid...*, s.62-63.

³⁵ Köse Musa Paşa, yaradılış itibariyle hırslı ve ikiyüzlü, vatan sevgisinden yoksun, çok fazla makam hırslı olan, gururlu, düzenbaz, acımasız, para hırslı damarlarına kadar işlemiş ve Nizâm-ı Cedîd düşmanı biriydi. Altınay, *Kabakçı Mustafa*, s.53.

³⁶ Edirne Vak'ası'nı tertip eden ulema ve rical, III. Selim'in yerine tahta çıkarılması düşünülen Şehzade Mustafa ile irtibat kurmuştu. Hatta Şehzade Mustafa'nın ağzından Yeniçerilere ve Rumeli âyanlarına hitaben mektuplar yazarak Nizâm-ı Cedîd'in kaldırılması da dahil pek çok vaatlerde bulunarak, girişecekleri isyan hareketine destek aramıştır. Akçura, *Osmanlı Devleti ...*, s.138.

³⁷ Beydilli, "Selim III", s.423; Kemal Beydilli, "Kabakçı İsyanı", *DİA., Cilt: 24*, s.8; Eren, "Selim III", s.451-453; Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.209-214; Altınay, *Kabakçı Mustafa*, s.33-35; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yıllık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, TTK Yayını, Ankara 2010, s.62-65; Edirne Vak'ası hakkında bkz. Meryem Kaçan Erdoğan-Meral Bayrak Ferlibaş-Kamil Çolak, *Ruşçuk Ayanı Tirsiniklizâde İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806)*, İstanbul 2009, s.115-120; Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târîhi...*, s.62-64; Abdurrahman Şeref, *Osmanlı Devleti Tarihi*, (Haz. Musa Duman), İstanbul 2005, s.367; Akçura, *Osmanlı Devleti ...*, s.135-141.

Yeniçerilerin çoğunluğu Savaş için Rumeli bölgesinde olduklarından dolayı planlanan isyan hareketi için boğaz yamaklarının desteğinin alınması şarttı. Yamaklar, resmi olarak Yeniçeri Ocağı'na bağlı çoğunluğu Arnavut ve Çerkezlerden³⁸ oluşan paralı askerlerdi. Sayıları üç bin kadar olup düzenli ordunun bulunmadığı zamanlarda boğazın muhafazası için Boğaziçi kalelerine³⁹ yerleştirilmişlerdi. Başlarında ise eski Boğaz Nazırı ve Reisülküttab Raif Mahmud Paşa bulunuyordu. Dolayısı ile onun emrinden çıkmadıkları ve ondan nefret etmedikleri sürece isyancıların safına geçmeleri mümkün değildi. Köse Musa Paşa, hazır Yeniçeriler İstanbul dışında iken yamakların Nizâm-ı Cedîd'e dahil edilmesi için Raif Mahmud Paşa'yı ikna etmişti. Bunun için fermanlar çıkarıldı. Yamakları eğitmek ve disiplin altına almak için subaylar gönderilirken, Üsküdar'daki kumaş fabrikasında Batı tarzı üniformalar hazırlandı. Köse Musa Paşa ve Topal Ataullah Mehmed Efendi, yamaklara haber göndererek yeni oluşturulan dönmeler, kâfirler ve kötü Müslümanlar ile birleşmeye karşı çıkmaları yönünde telkinlerde bulundular. Yamakları eğitmek üzere gelen subaylara karşı şiddet ve karşı koymalar başlayınca isyanın fitili ateşlenmiştir⁴⁰.

Sultan III. Selim, Nizâm-ı Cedîd'i yaygınlaştırmak hususunda son derece kararlıydı. 9 Mayıs günü Sekbanbaşı Arif Ağa'yı gizlice çağırarak Cuma namazına giderken kapışonlu paltó (şemseli kaput) ve Nizâm-ı Cedîd elbisesi giymek istediğini, askerinin selam durmasını; hatta Arif Ağa'nın da aynı şekilde giyinmesini istediğini söyledi. Fakat Arif Ağa durumun vehametini tahmin ederek III. Selim'i bu fikrinden vazgeçirmeye çalışmış

³⁸ Yamaklar, Trabzon'dan getirilen askerler ve Laz olarak ifade edilmiştir. Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet, Cilt:8*, s.153, 155; Yamakların çoğunluğu Laz taifesindedir. Âsım Efendi, *Âsım Tarihi, Cilt:II*, Ceride-i Havadis Matbaası, Dersaadet (tarihsiz), s.24; Yamaklar, Gürcü, Boşnak ve çoğu da Karadeniz sahili ahalisinden olarak tanımlanmışlardır. Hrand D. Andreasyan, "Selim III. ve Mustafa IV devirlerine dâir Oğulukyan'ın Ruznâmesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 16 (1961)*, s.65; Bir başka eserde ise yamaklar Trabzon'dan ve Karadeniz'in öteki kıyılarından yazılıp getirilen askerler olarak tanımlanmışlardır. Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.217; Yamaklar Anadolu'dan getirilen Lazlar olarak ifade edilmiştir. Altınay, *Kabakçı Mustafa*, s.54; Yamakların Arnavutlar ve Lazlardan oluştuğuna dair bkz. Nicola Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Cilt:5*, (Çeviri: Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005, s.153; Laz ve Çepni olduklarına dair bkz. Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târîhi...*, s.100; Yamaklar, "doğulu veya doğulu gaziler" olarak tanınırlardı. Böyle tanınmalarının nedeni ise çoğunun Laz olması ve memleketlerinin doğuya düşmesiydi. Ubeydullah Kuşmânî-Ebubekir Efendi, *Asiler ve Gaziler; Kabakçı Mustafa Risalesi*, (Hazırlayan: Aysel Danacı Yıldız), İstanbul 2007, s.53.

³⁹ Bir İngiliz donanmasının Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul önlerine gelmesi üzerine aynı durumun İstanbul Boğazı yönünden Ruslar tarafından da denenebileceği endişesinden dolayı boğaziçindeki kalelere tedbir amaçlı olarak *yamak* adı verilen Karadenizli gençler yerleştirilmiştir. Yunus İnce, "Bir Görgü Tanığının Gözünden Kabakçı Mustafa İsyanı", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 9 (2008)*, s.286-287.

⁴⁰ Shaw, *Eski ve Yeni Arasında...*, s.519-521; Beydilli, "Kabakçı İsyanı", s.8.

ise de başarılı olamamıştır. Padişah bu sefer de Bostancıbaşı Şakir Ağa'yı çağırarak Karadeniz Boğazı kalelerindeki askerlerine Nizâm-ı Cedîd elbisesi giydirmek istediğini söylediğinde, Bostancıbaşı "...ben kulun onlara libas değil, senin himmetinle şapka dahi giydiririm" cevabını vermiştir⁴¹. İşte bu cevap üzerine Sultan III. Selim, kendilerini Yeniçeri Ocağı'na mensup olarak gören Karadeniz Boğazı kalelerindeki yamakları Nizâm-ı Cedîd'e dahil etmek için ikna etmeye Bostancıbaşı Şakir Ağa'yı göndermiştir⁴². Şakir Ağa görüştüğü yamaklara yeni nizama dahil olmaları halinde son derece rahat edeceklerini ve daha fazla para kazanacaklarını söylemişti. Buna karşılık Köse Musa Paşa ise yeni nizama dahil olmaları halinde dinden çıkacaklarını ve boğaz kalelerindeki yerlerinden olacaklarını söylemişti. Yamaklar, Köse Musa Paşa'nın sözlerinden etkilenmişler ve Nizâm-ı Cedîd elbisesi giymemek üzere aralarında anlaşmışlardı. Buna ilaveten III. Selim, yeniçerilerin Rus Seferi'nde olması nedeniyle Boğaziçi kalelerine Nizâm-ı Cedîd askeri yerleştirmek istediğini Sekbanbaşı Arif Ağa'ya anlatmıştı. Yamaklar, III. Selim'in bu planından da haberdar olmuşlardı. Ancak Köse Musa Paşa, yamakların bu durumundan istifade ile bir ihtilal ateşi çıkarılabileceğini tahmin ederek Mahmud Raif Efendi'ye yamaklara Nizâm-ı Cedîd elbisesi giydirilmesini emretmişti⁴³. Her şeyden habersiz olarak Sultan III. Selim, bu düşüncesini uygulamaya koyarak Macar Tabyası, Telli Tabya, Rumeli Kavağı ve Anadolu Kavağı Kalelerine Nizâm-ı Cedîd askeri yerleştirmişti. Bu durum yeniçeriler ile Nizâm-ı Cedîd askeri arasındaki düşmanlığın artmasına neden olmuştu⁴⁴. Bu sırada yaşanan bir başka hadise de yeniçerilerin tepkisinin alenen ortaya dökülmesine neden oldu. Karaman Valiliği'ne tayin edilen Şamlı Ragıb Paşa, Padişahın takdirini kazanmak için Nizâm-ı Cedîd işaretleri taşıyan elbiseler (kaputlar) yaptırarak kavaslarına giydirmek istemişti. Trabzonlu askerlerden ve yamaklardan oluşan kavaslar bu "gavur elbisesini (kaputları)" giymeyi reddettikleri gibi durumu Boğaz yamaklarına nakletmişlerdi. "Padişah bütün dünyayı Nizâm-ı Cedîd'e dahil etmek için Ragıb Paşa'ya tuğ vermiş. Paşa şimdiden nişan koymağa başlamış. Mahmud Raif Efendi de yamaklara Nizâm-ı Cedîd elbisesi giydirecekmiş. Macar tabyası zabiti Halil Haseki de bunun tatbikini taahhüt etmiş" şeklindeki dedikodular her yerde duyulur olmuştu. Bu dedikoduların

⁴¹ Bostancıbaşı Şakir Ağa'nın bu girişiminin bir isyan hadisesine neden olması üzerine Sultan III. Selim tarafından huzura çağrılmış ve "ben onlara şapka bile giydiririm demiştin. Niçin bana onların kuvvetli olduğunu haber vermedin" diye azarlandıktan sonra başı kesilerek Et Meydanı'na yollanmıştır. Yayla İmamı Ebu Bekir Efendi, *Vaka-ı Cedid...*, s.66-67, 70.

⁴² Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet, Cilt:8*, s.153-154; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Kabakçı Mustafa İsyanına Dair Yazılmış Bir Tarihçe", *Belleten, Cilt: VI, Sayı: 23-24*, (1942), s.254.

⁴³ İnce, "Bir Görgü Tanığının Gözünden...", s.287; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, s.2811.

⁴⁴ Ubeydullah Kuşmânî-Ebubekir Efendi, *Asiler ve Gaziler...*, s.51-52; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet, Cilt: 8*, s.154.

sonucu olarak Macar tabyası kumandanı Halil Haseki Ağa'nın öldürülmesi hadisesi gerçekleşmiştir⁴⁵.

Her şeyden habersiz olan eski Boğaz Nazırı Raif Mahmud Paşa, 25 Mayıs 1807 günü Macar tabyası kumandanı Halil Haseki Ağa komutasındaki küçük bir birliğe hem haftalıklarını dağıtmak hem de onlara Nizâm-ı Cedîd üniformalarını giymeyi kabul ettirmek üzere gemiyle Rumeli Kavağı'na gitti. Ancak üniformaların dağıtmaya başlanmasıyla birlikte yamakların Halil Ağa'nın üzerine çullanarak üniformaları parçalamaları bir oldu⁴⁶. Yamaklara kıyafet giydirilmesi için gidildiğinde Halil Haseki, sekiz yamak ile konuşarak kıyafetleri giymelerini istemişti. Fakat yamaklar kendi aralarında bir değerlendirme yapmak için izin istediler. Zamanın geçmesi üzerine acele eden Halil Haseki yamaklardan bir an önce kıyafetlerini giymelerini istedi ama olumsuz cevap aldı. Bunun üzerine Halil Haseki'nin orada bulunan yamaklara küfürler savurarak darp etmesi ve “*ben sizleri boğup atarım*” gibi laflar sarf etmesi üzerine yamaklar tarafından o anda oracıkta öldürülmüştü. Yamaklar, kendi ağalarını öldürmüş olmanın endişesiyle tüm bu işlerin müsebbibi olarak gördükleri Raif Mahmud Paşa'yı da öldürmeye karar verdiler. Ancak Raif Mahmud Paşa, yamakların isyanı haberini alınca Büyükdere'ye kaçmıştı⁴⁷.

Raif Mahmud Paşa, adamlarıyla birlikte canını zor kurtarmıştı. Levend Çiftliği'ne gitmek için Büyükdere'de karaya çıktıklarında yamaklar

⁴⁵ Mufassal Osmanlı Tarihi, s.2811; Akçura, *Osmanlı Devleti ...*, s.144-145.

⁴⁶ Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet, Cilt:8*, s.154; Âsım Efendi, *Âsım Tarihi*, s.21; Shaw, *Eski ve Yeni Arasında...*, s.519-521; Beydilli, “Kabakçı İsyanı”, s.8; Mufassal Osmanlı Tarihi, s.2811; Yamaklara Nizâm-ı Cedîd elbisesi giydirileceğine dair dedikodular yamaklar arasında hızla yayılmıştı. Hatta, “*Nizâm-ı Cedîd elbiseleri gece sandallarla gelüp hanesinde mevcut ve saklı olup bu günlerde bizi giydireceklermiş imiş*” şeklindeki konuşmalar her yerde yapılır olmuştu. Ubeydullah Kuşmânî-Ebubekir Efendi, *Asiler ve Gaziler...*,s.52.

⁴⁷ Fahri Ç. Derin, “Kabakçı Mustafa Ayaklanmasına Dâir Bir Tarihçe”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 27, (1973), s.99-100; Yamaklara yeni nizama uygun elbiseler giydirmek üzere giden Halil Ağa, yamaklarla ağız dalaşına girmiş, Nizâm-ı Cedîd askeri olmak şöyle dursun, Padişahımızın amacı sizlere şapka giydirmek olsa şapka giydirirdim gibi uygunsuz bir dil kullanmıştır. İnce, “Bir Görgü Tanığının Gözünden...”, s.290; Bir başka kaynağa göre yamaklar, kendilerine Nizâm-ı Cedîd elbisesi giydirileceğini haber aldıklarında bu durumdan son derece endişe duymuşlardır. Bunun doğru olup olmadığını Halil Haseki'ye sorduklarında “*Esvâb geldiği yokdur*” diye onları ikna etmeye ve endişelerini gidermeye çalışmıştır. Fakat o anda öldürülmüştür. Songül Çolak, “Kethüdâ Mehmed Said Efendi'nin Karadeniz Boğaz Yamaklarının İsyanına Dair Notları”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 1, (2010), s.413; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet, Cilt: 8*, s.155; Uzunçarşılı, “Kabakçı Mustafa İsyanına...”, s.254; Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târîhi...*, s.126-127; Ubeydullah Kuşmânî-Ebubekir Efendi, *Asiler ve Gaziler...*, s.52-53.

tarafından yakalanarak ⁴⁸ hepsi öldürüldüler. Haberin diğer yamak tabyalarına ulaşmasıyla birlikte tüm yamaklar kazan kaldırarak eğitim için gelen Nizâm-ı Cedîd subaylarını öldürerek kendilerine Kabakçı Mustafa Ağa'yı lider seçtiler. Kabakçı Mustafa, isyanın başında görünen kişi olmasına rağmen ayaklanmanın arka planındaki gerçek kişiler Sadaret Kaymakamı Köse Musa Paşa ve Şeyhülislam Topal Ataullah Mehmed Efendi'ydi. Artık isyan her tarafa yayılmış ve isyancılar kâfir icraatlarını ebediyete kadar yok etmek için harekete geçmişti⁴⁹. İsyancı grup Boğaziçi ve Rumeli tarafından hareketle Tophane'ye geldiklerinde sayıları oldukça artmıştı. İsyana katılmayan halk ve yeniçerileri davet için tellallar bağırtarak amaçlarının Nizâm-ı Cedîd'i ortadan kaldırmak olduğunu ve kimsenin mal ve canlarına bir zarar vermeyeceklerini duyurdular⁵⁰. Aslında isyan patlak verdiğinde Levend Çiftliği ile Üsküdar'daki kışlalarda bulunan Nizâm-ı Cedîd askeri isyancıları dağıtmak için harekete geçmek istemiş; ama Sadaret Kaymakamı Musa Paşa buna engel olmuştur⁵¹. Daha sonraki süreçte Sultan III. Selim, Nizâm-ı Cedîd askerini isyancılar üzerine sürmemekle eleştirilmiştir.

S. Canning, Kabakçı Mustafa isyanına sebep olarak Sultan III. Selim'in *keyfi ve düşüncesiz* hareketlerini⁵² göstermektedir. Sultan III. Selim, kaba ve düşüncesiz bir hareketle Karadeniz girişindeki Kale garnizonlarındaki askerlerin (yamaklar) yeni üniformalarını giymelerini emrettiğini, *halkın gelenek ve hislerine* aykırı bu tür girişimlerin açıkça uygulanmasının hiçbir sonuç vermeyeceğini ifade etmektedir. Ayrıca Sultan'ın daha önce görülmedik biçimde Fransız elçisi General Sebastiyani'ye son derece yakınlık göstererek onu her saat saraya kabul etmesini de yadırgamıştır⁵³. Sultan'ın pekte uygun olmayan bu türden davranışları sergilemesinin halkın

⁴⁸ Çolak, "Kethüdâ Mehmed Said Efendi'nin...", s.413.

⁴⁹ Shaw, *Eski ve Yeni Arasında...*, s.521-522; Beydilli, "Kabakçı İsyanı", s.8.

⁵⁰ Uzunçarşılı, "Kabakçı Mustafa İsyanına...", s.255; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, s.2812-2813.

⁵¹ Yayla İmamı Ebu Bekir Efendi, *Vaka-ı Cedid...*, s.68.

⁵² Şanzade ise, eski köye yeni adet getirmenin öteden beri halk tarafından muhalefetle karşılandığını, yeni getirilen şeyin hakka ve töreye uygun olması halinde tercih edildiğini fakat bazı cahillerin bu yenilikleri benimsemeyerek karşı çıktıklarını ifade ederek Nizâm-ı Cedîd'e karşı yapılan isyan hareketinin sebebini ortaya koymuştur. Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi (Osmanlı Tarihi [1223-1237/1808-1821])*, Cilt:I, (Hazırlayan: Ziya Yılmaz), İstanbul 2008, s.37-38.

⁵³ S. Canning'in, Fransız elçi General Sebastiyani'ye bu kadar yakınlık gösterilmesini hayretle karşılamasının nedeni onun el altından Yeniçerileri isyana teşvik etmiş olmasıdır. Osmanlı Devleti'nin İngiliz ve Ruslarla ittifak yapmasından korkan Sebastiyani, Babıali'yi baskı altına alabilmek ve sürekli kendisine danışılmasını sağlamak amacıyla yeniçerileri: "Nizâm-ı Cedîd'den maksat ocağın kaldırılmasıdır. Vükela bu suretle ulufeleri kendi ceplerine atacaklar" şeklinde sözlerle kıskırtmaktan geri durmamıştır. *Mufassal Osmanlı Tarihi*, s.2810-2811.

gözünden düşmesine, bağlılıklarının zayıflamasına ve tedirgin olmalarına neden olduğunu belirtmektedir. O'na göre, bu türden tedirginliklerin ise Katolik ülkelerdeki Papazlar gibi her yenileşme girişimini kendi nüfuzlarına doğrudan bir saldırı olarak gören *ulemanın* cephe almasına ve cahil halk tarafından desteklenmelerine yol açmıştır. S. Canning, Kabakçı Mustafa isyanını, Sultan'ın aceleciliğinin hayret verici sonuçları olarak görmektedir⁵⁴.

İsyan başladığından III. Selim, isyancılarla anlaşmak için girişimde bulundu. Gönderdiği adamlar vasıtasıyla her türlü tekliflerini kabul edeceğini ve onlara esâmiler vereceğini bildirmesine rağmen olumlu cevap alamamıştır. Bu sefer isyancıların temsilcileri Sultan III. Selim'in huzuruna geldiler. Yapılan görüşmede Sultan, Ocak Ağalarına Nizâm-ı Cedîd'i kaldıracağını ve bu olayların sebebi olarak gördükleri adamları da idam edeceğini bildirdi. Ocak Ağaları, bu olaylara sebep olanların idamından sonra isyanın son bulacağını ifade etmişlerdi. Sultan, yapılan görüşmeden sonra isyanın son bulacağını düşünerek gerekli tedbirleri almamıştı. Fakat Devlet ricali bir araya gelerek durum değerlendirmesi yaptı. Bu sırada isyancılar Et Meydanı'nda olduklarından, oraya gidilerek isteklerinin ne olduğunun sorulmasına karar verildi. Şeyhülislam ve Fetva Emmini meydana vardıklarında, isyancılar bir önceki yıl meydana gelen Edirne Vak'ası'nın müsebbibi ve Nizâm-ı Cedîd hareketinin uygulayıcısı olarak gördükleri kişilerin isimlerini ve suçlarını tek tek yazdırarak bunların kellelerini istediler⁵⁵. İsyancılar daha sonra kazanlarını ve isyanın merkezini At Meydanı'na taşımışlardır. İsyanın genişlemesi üzerine Padişaha bağlı bazı Devlet adamları kışlarında bekleyen silahlı ve eğitilmiş Nizâm-ı Cedîd askeri vasıtasıyla yamakların terbiye edilmeleri yönünde görüş bildirdiler. Fakat tebaasının kanının akıtılmasına karşı çıkan III. Selim bu öneriyi geri çevirerek işin kan dökülmeden bitirilmesini istedi⁵⁶.

İsyanı nakleden S. Canning ise Kabakçı Mustafa isyanını şu şekilde ifade etmektedir: Raif Mahmud Efendi, 25 Mayıs 1807'de Sultan'ın emirlerini yani Nizâm-ı Cedîd'e dahil olduklarını Yeniçerilere [boğaziçi yamaklarına] iletme üzere gönderildi. Ama ilk kurban o oldu. Yeniçeriler [Yamaklar], o kadar öfkeliydiler ki Büyükdere'de gizlendiği Valinin evinde Raif Mahmud

⁵⁴ FO. 78/63, s.184a.

⁵⁵ Derin, "Kabakçı Mustafa...", s.101-107; Âsım Efendi, *Âsım Tarihi, Cilt: II*, s.28-31; Ubeydullah Kuşmânî-Ebubekir Efendi, *Asiler ve Gaziler...*, s.54-55; İsyancılar Et Meydanı'na vardıklarında Yeniçeri kışlarından kazanları çıkarmışlar, tevâif-i Bektaşiyye'yi yani Yeniçerileri bayrakları altına davet ederek, "*Müslümân olan cem'iyetgâhımıza gelsün*" diye haber göndermişlerdir. Çolak, "Kethüdâ Mehmed Said Efendi'nin...", s.413.

⁵⁶ Abdurrahman Şeref, *Osmanlı Devleti Tarihi*, s.372-373.

Paşa'yı ve hizmetkârını bulup öldürdüler. Kana doymamış olan yeniçeriler aynı şekilde Asya kıtasındaki kale komutanları Halil Ağa'yı da öldürmek suretiyle hükümete karşı genel bir isyan başlattıklarını alenen ilan ettiler. Ertesi gün yani 26 Mayıs'ta Büyükdere Çayırı'nda Sultan'ın emrinin gönderildiği garnizonlar bir araya gelerek 3000 kişi toplanmış ve aralarından Kabakçı Mustafa'yı kendilerine lider seçmişlerdi. İsyancılar ile Saray arasında birkaç kez görüşme yapıldı. Bu görüşmeler devam ederken isyan İstanbul şehrinin her yanına yayılmıştı. 27 Mayıs'ta Sultan III. Selim, Nizâm-ı Cedîd'i kaldıracığını⁵⁷ resmen ilan etti. Fakat bu söz bile isyancıları yatıştırmaya yetmedi. Amaçları İstanbul'a yani Saraya yürümek ve her şeyin nedeni olarak gördükleri Sultan'ı kendi elleriyle tahttan indirmektir. İsyancıların amaçları gelenek ve dinlerine aykırı gördükleri yenilikleri yok etmek olduğundan, bu dini tartışmaya karışmayan Hıristiyanlar hiçbir korku ve endişeye kapılmadan günlük işlerine devam edebilirlerdi. İsyanın Sultan'ı hedef alması üzerine 28 Mayıs gecesi Büyükdere'den ayrılan isyancılar ertesi sabah Sarayı kuşattılar. Tophane, cephanelik, silah ve mühimmatları hiçbir engelle karşılaşmadan ele geçirdiler. Yeniçeriler kazanlarını At Meydanı'na (Hipodrom) taşıyarak Sancak-ı Şerifi açmak suretiyle herkesi tellallar vasıtasıyla isyan bayrağının altına toplanmaya davet ettiler. Halkın zarar görmemesi için şehre erzak sağlayan kişilerden hiçbir şekilde görevlerini aksatmamaları ve ihtiyaç mallarının tedarikinde sıkıntı yaşatılmamasını istediler⁵⁸.

S. Canning'in ifadesine göre, Sadrazam ile isyancılar arasında yapılan görüşmelerde, isyancılar bazı Devlet adamlarının görevden alınmasını ve kendi önerdikleri kişilerin bu görevlere tayin edilmelerini sağladılar. Hatta, Sultan'ın en yakınında ve ıslahatın uygulayıcısı ve taraftarları olan bazı

⁵⁷ Sultan III. Selim, isyan hadisesinin büyümesi ve isyancıların Nizâm-ı Cedîd ocağının kaldırılmasını istediklerinde "*Ve bundan sonra Nizâm-ı Cedîd ismini yâd iden kimesneye dahi la'net olsun deyu buyurdular ve kışlalarını dahi kaldırayım deyu nutk buyurdular*". İnce, "Bir Görgü Tanığının Gözünden...", s.295; İsyancıların Nizâm-ı Cedîd'in kaldırılmasını istemeleri üzerine III. Selim bir hatt-ı hümayun yayınlamak ocağı kaldırdığını resmen ilan etti. "...ve âsl-ı asil-i madde-i fesâddan olan Nizâm-ı Cedîd ocağının irtifa'na dâir hatt-ı hümayûn sâdır olmağla i'lân için Pâdişâhımız Nizâm-ı Cedîd ocağını kaldırdı deyu taraf taraf dellâllar nidâ ve...". Bkz. Çolak, "Kethüdâ Mehmed Said Efendi'nin...", s.414; Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.219; Âsım Efendi, *Âsım Tarihi, Cilt:II*, s.31; Altınay, *Kabakçı Mustafa*, s.63-64.

⁵⁸ İsyancılar, çarşı ve pazarda tellallar bağırarak kimseye zararlarının olmadığını, herkesin dükkanlarını açmasını, işiyle meşgul olmasını, bir kimsenin bir akçelik zararı olursa onu da ödeyeceklerini ilan ettiler. Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet, Cilt:8*, s.162; Derin, "Kabakçı Mustafa...", s.106; İsyancılar, Müslümanlardan ve Hıristiyanlardan kimsenin namusuna ve malına dokunulmayacağı ilan etmiştir. Altınay, *Kabakçı Mustafa*, s.58; **FO. 78/63**, s.184a-185a.

kişilerin de öldürülmesini istediler. Sultan III. Selim, Hacı İbrahim Efendi, İbrahim [Nesim] Kahya, Memiş Efendi, Kahya [Köse Kahya yani Mustafa Reşid Efendi] Bey, Ş. [Şakir] Efendi, R. [Reisü'l-küttab vekili Ahmed Safi] Efendi, [Ebu]bekir Efendi, [Sırkatibi] Ahmet Efendi ve Ahmet Bey⁵⁹ olmak üzere dokuz kişiyi isyancılara teslim etmek zorunda kaldı⁶⁰.

29 Mayıs'ta Sultan, tekrar yeniçerilere tüm taleplerinin karşılanacağına dair bir kez daha söz verdi. Ama isyancılar artık yüksek sesle Sultan'ın tahtı bırakmasını istiyorlardı. Sadaret Kaymakamı (Köse Musa Paşa) ve Şeyhülislam'ın (Topal Ataullah Mehmed Efendi) önderliğindeki isyancı grup Saraya kadar gelip III. Selim'in dinin gereğini yerine getirmesini; yani aldıkları fetva gereğince halkın isteğine boyun eğmesini ve kuzeni Mustafa lehine tahtan çekilmesini istediler. Sultan III. Selim, daha fazla direnmedi ve kaderine razı olarak tahtan feragat etti. Sonra kendisine tahsis edilen dairesine hapsedildi. Şehzade Mustafa ise hiç vakit kaybetmeden önce Ayasofya Cami'ne gitti ve dönüşünde resmen tahta çıktığı ilan edildi⁶¹.

İsyancıların, isimlerini verdikleri kişilerin bir kısmı sarayda idam edilmiş, kaçan ve gizlenenler ise buldukları yerlerde feci şekilde öldürülmüşlerdir⁶². Ancak isyancılar bununla da yetinmeyip bu sefer de Sultan III. Selim'in tahtı bırakmasını istediklerinde yapılan görüşmede Sultan'ın canına kastedilmeyeceğine dair söz alınmıştır. Bunun üzerine hazırlanan bir telhis

⁵⁹ İsyancıların idamını istedikleri kişilerin sayısı ve isimleri kaynaklarda farklı olarak verilmiştir. İsyancılar adı geçen bu kişileri öldürdükten sonra evlerini ve mallarını yağmaladılar. Özellikle Kethüda İbrahim (Kahya) ve Sırkatibi Ahmed Efendi'nin evinden epey miktarda mücevher, esham ve mukataa cinsinden servet çıkmıştır. M. Cavid Baysun, "Mustafa IV", *İ.A., Cilt: 8*, s.708-709; Sırkatibi Ahmed Efendi tarafından III. Selim devrine dair kaleme alınmış olan eser için bkz. *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme*, (Yayına hazırlayan: V. Sema Arıkan), TTK Yayını, Ankara 1993; Derin, "Kabakçı Mustafa...", s.104-105; Ubeydullah Kuşmânî-Ebubekir Efendi, *Asiler ve Gaziler...*, s.54 vd; Yayla İmamı Ebu Bekir Efendi, *Vaka-ı Cedid...*, s.70-71; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet, Cilt: 8*, s.162-185; Âsım Efendi, *Âsım Tarihi, Cilt: II*, s.29; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, s.2813-2814; Bir başka kaynakta ise 20 kişinin ismi verilmektedir. Andreasyan, "Selim III. ve Mustafa IV...", s.65; Farklı değerlendirmeler için bkz. İnce, "Bir Görgü Tanığının Gözünden...", s.295 vd; Yine on bir kişilik liste için bkz. Çolak, "Kethüdâ Mehmed Said Efendi'nin...", s.414; Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.219; Uzunçarşılı, "Kabakçı Mustafa İsyanına...", s.257-259; Altınay, *Kabakçı Mustafa*, s.64; Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târîhi...*, s.132-138.

⁶⁰ *FO. 78/63*, s. 185a.

⁶¹ *FO. 78/63*, s.185b.

⁶² İsyân sırasında Nizâm-ı Cedîd hareketinin uygulanmasına ön ayak olan devlet ricali öldürülürken, bir ara Et Meydanı'na gelen bir kişi Kabakçı Mustafa'ya bir liste vererek listede isimleri yazılı 10 kadar Ermeni ve Yahudi'nin öldürülmesini istemiştir. Bu kişiler Sarraf Yahudi Şimanto ve Şabcı ile Ermeni Sarraf Tangeroğlu Güllabi ve onun oğlu gibi zimmîlerden ibaretti. Ancak Kabakçı Mustafa ve meydanda bulunan Yeniçeri katibi Ali Efendi bu kişilerin idamına karşı çıkmışlardır. Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet, Cilt: 8*, s.180.

Sultan III. Selim'e sunulmuş ve telhisi okuyan Sultan, ondan sonra tahtan çekilmiştir⁶³.

c- Sultan IV. Mustafa dönemi

Sultan III. Selim'in, yenilikçiliği, batıcılığı, dinden çıktığı ve zürriyeti olmaması gibi nedenlerle görevde kalamayacağı ileri sürüldüğü bir isyan neticesinde hal' edilmesi üzerine 29 Mayıs 1807'de tahta yeğeni Şehzade Mustafa çıktı⁶⁴. III. Selim, tahta çıktıktan sonra doğan ancak kısa zaman sonra ölen Ahmed adlı oğlunun dışında başka bir çocuğu olmadığından yeğenlerine karşı son derece yumuşak davranmıştı. Hatta Şehzade Mustafa'nın adamları vasıtasıyla dışarıyla irtibat kurmasını⁶⁵ görmezden gelmiş, bazı ufak uyarıların dışında ona karşı herhangi bir olumsuz tavır takinmemişti. Onun bu ılımlı tavrına karşılık isyancılarla anlaşan IV. Mustafa, tahta çıkmış ve ancak on dört ay tahta kalabilmiştir⁶⁶.

Sultan III. Selim, saltanattan çekilmesi yönünde kendisine yapılan telkinler sonucunda tahtan feragat etmiş ve bizzat IV. Mustafa'ya saltanata çıktığını müjdelemişti. Bu sırada dehşete kapılan IV. Mustafa'nın baygınlık geçirdiği ve canına kıymaması için amcasına yalvardığı ifade edilmektedir. Merhametli birisi olan III. Selim, erkek çocuğu olmadığından dolayı hanedanı son bulmaktan korumak için şehzadelerin hayatlarını muhafaza altına almaya son derece özen göstermiştir. IV. Mustafa'nın korkması ve yalvarışları karşısında onu teskin ettikten sonra harem dairesine çekilmiştir⁶⁷.

⁶³ Derin, "Kabakçı Mustafa...", s.107; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet, Cilt: 8*, s.173-174; İsyancıların Sultan III. Selim'in tahtan çekilmesi için ileri sürdükleri gerekçeler ve aldıkları fetva için bkz. Altınay, *Kabakçı Mustafa*, s.71-75.

⁶⁴ Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet, Cilt: 8*, s.175.

⁶⁵ Şehzade Mustafa'nın, Trabzon Valisi Tayyar Paşa, Edirne'de toplanmış olan âyanlar, ve İstanbul'daki yeniçerilerle haberleştikleri ortaya çıktığında buna aracılık edenlerin uslandırılıp, hadlerinin bildirilmesi gerekirken III. Selim, esirgeme duygusu nedeniyle şiddetli bir tedbir alınmasına engel olmuştur. Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.211.

⁶⁶ Beydilli, "Selim III", s.424; İsyancılar III. Selim'in tahtı bırakmasını istediklerinde şehzadelerin [Mustafa ve Mahmud] öldürülmesinden korktuklarından onlara bir zarar verilmemesini istediler. Tedbir olarak saraya ulema ve ocağa mensup adamlar tayin ettiler. Bu durum III. Selim'e iletildiğinde "Benim evlâdım olmadığı ma'lûm, bu sûretten hıfz-ı vücûdları nefsimden ziyâde mültezem idüğü cümleye meczûm olmağla sudûr-ı devlet tevsîk ve te'mine hâme-cünbân-ı kefâlet olsunlar." şeklinde emr-i hümayun buyurarak onlara herhangi bir zarar vermeyeceğini göstermiştir. Çolak, "Kethüdâ Mehmed Said Efendi'nin...", s.414-415; Âsım Efendi, *Âsım Tarihi, Cilt: II*, s.32; Şehzadeleri korumak için ulemâdan Aygır İmam denilen Kazasker Derviş Efendi ile esbak Sekbanbaşı Osman Ağa'nın bu vazifeyle saraya tayin edilmeleri ve III. Selim'in şehzadelere zarar vermeyeceğine dair bkz. Altınay, *Kabakçı Mustafa*, s.68-69; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, s.2814-2815; Akçura, *Osmanlı Devleti ...*, s.151.

⁶⁷ Baysun, "Mustafa IV", s.708; Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi...*, s.140; Ubeydullah Kuşmânî-Ebubekir Efendi, *Asiler ve Gaziler...*, s.57-58; Sultan IV. Mustafa, tahta cülus

Gerçekten de isyancıların gönderdiği telhisi okuyan III. Selim, tahtı bırakmasını istediklerini gördüğünde bizzat gidip Şehzade Mustafa'ya tahta cülus ettiğini bildirmişti. Ancak buna inanmak istemeyen Şehzade Mustafa, “*Padişahım, benim taht talebim yoktur, ben istemem, bu hususu benden bilme, inşallah def-i fitne olur*” şeklinde sözler sarf etmiştir. Bunun üzerine III. Selim, onu tahta cülus ettiğine dair iknaya çalışarak, artık bir hükmünün kalmadığını ve isyancıların kendisini Sultan olarak istemediklerini ifade ederek, tek isteğinin canına kıyılmaması ve aleme rezil edilmemesi olduğunu söyledi. Devlet ricalinin biatı sonrası Şehzade Mustafa'nın tahta çıktığı halka ve isyancılara ilan edildi⁶⁸.

S. Canning'e göre IV. Mustafa kısa süren iktidarında yeniçerilere olan inancını yitirmiş gibiydi; bu nedenle herhangi bir yenilik hareketinde bulunmamıştır. Ayrıca, IV. Mustafa'nın çökmekte olan geniş bir İmparatorluğu yıkılma tehlikesinden kurtarmak görevini yerine getirmek için gerekli olduğu düşünülen “*karakterden fazlasıyla yoksun*” olduğunu belirtmektedir.⁶⁹ Ancak bazı kaynaklarda IV. Mustafa'nın “*muhakeme ve zekası az, zamanın icaplarından habersiz, devletin bekasını tehlikeye düşürecek bir isyanı hazırlayanlarla işbirliği yapacak kadar haris ve merhametsiz, eski düzen taraftarı, aklen zayıf, cahil, uzağı göremeyen, fitneci, düşüncesiz, saf, devletin genel durumdan habersiz, ahmak, asilerin her istediğini yapan, saltanat sürmekten başka bir şey düşünmeyen*”⁷⁰ gibi sıfatlarla nitelendirilmesinin gerçekte bağdaşmadığının ifade edilmesi S. Canning'in bu düşüncesiyle çelişmektedir.

IV. Mustafa tahta çıktıktan sonra Sadaret Kaymakamı Köse Musa Paşa, Şeyhülislam Topal Ataullah Mehmed Efendi, Kabakçı Mustafa, kazaskerler ve ulemeden önde gelen Ayıntâbî Mehmed Münib Efendi başta olmak üzere

ettikten sonra cuma namazı için Saray'dan çıktığı vakit asilerin “*cehennemi kalabalığını görünce, ömründe böyle canavar suratlı insanlar görmemiş ve kendisi de nazik, korkak ve aynı zamanda kafesten çıkmış bir güvercin gibi güzel bir çocuk*” olduğu için ürkmüş, benzi atmıştır. Andreasyan, “Selim III. ve Mustafa IV...”, s.66.

⁶⁸ Derin, “Kabakçı Mustafa...”, s.107-108; Uzunçarşılı, “Kabakçı Mustafa İsyanına...”, s.258-259; Altınay, *Kabakçı Mustafa*, s.75; Yayla İmamı Ebu Bekir Efendi, *Vaka-ı Cedid...*, s.74; Sultan IV. Mustafa'nın tahta çıkışı “*Hareket buyurub doğru efendiler oldukları mahalle varub Sultân Mustafa Efendimizi kendü çıkarub evvelen kendisi bi'at idüb taşraya haber irsâl... Ba'dehu bâb-ı hümayûndan Enderûn'a duhûl ve taht-ı hümayûna bi'at olunub Sultânahmed'de selâmlık olacak iken vakti mürûr idecek deyü Ayasofya'ya selâmlık oldu*” şeklinde ifade edilmiştir. İnce, “Bir Görgü Tanığının Gözünden...”, s.300-301.

⁶⁹ FO. 78/63, s.185b-186a; IV. Mustafa'nın, cahil, ahmak ve haris bir adam olup saltanat sürmekten başka hiçbir şey düşünmediği ileri sürülmektedir. *Mufassal Osmanlı Tarihi*, s.2819.

⁷⁰ Baysun, “Mustafa IV”, s.713; Kemal Beydilli, “Mustafa IV”, *DİA., Cilt: 31*, s.285; Altınay, *Kabakçı Mustafa*, s.75-76.

bütün Ocak ileri gelenleri ile bir toplantı yaptı. Bu toplantıda isyana iştirak edenlerden hesap sorulmayacağına dair hazırlanan “*hüccet-i şer’iyye*”yi⁷¹ kabul etti (31 Mayıs 1807). Karşılığında ise bundan böyle yeniçerilerin Devlet işlerine karışmayacaklarına dair onlardan taahhüt aldı. IV. Mustafa, bu hücceti tasdik ettiği gibi isyancılardan hesap sormayacağına dair de yeminle teminat verdi. Fakat kısa zamanda saltanat değişikliğini gerçekleştirenlerin Devlet işlerine karışmaları ve istediklerini zorla yapturmalarının önü alınamadı. Dolayısıyla IV. Mustafa’nın saltanat devri, asayişsizlik, kargaşa, Devlet yapısındaki çözülme ve nihayet reform karşıtları arasındaki mücadelelerle geçti⁷². Sultan IV. Mustafa, tahta çıktıktan sonra Yeniçeri Ocağı’na mensup olanlara çeşitli miktarda cülus bahşişi verdi. Yine isyanın önderlerinden Kabakçı Mustafa’ya ise isteği üzerine Turnacıbaşılık rütbesiyle Karadeniz Boğazı’nın Rumeli tarafındaki Kalelerin nezaret ve ağalığı verildi⁷³.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1806’da başlayan Savaş İstanbul’daki olayların sirayet etmesi ile başka bir boyut almıştı. Cephede bulunan yeniçeriler isyan etmiş, sadrazamı kovalamış [İbrahim Hilmi Paşa-Haziran 1807⁷⁴], ordu erkânı kaçmış ve Yeniçeri Ağası Pehlivan [Hüseyin] Ağa öldürülmüştü. Bu nedenle hem cephede hem de İstanbul’da olayların ardı arkası kesilmiyordu. Sadrazam İbrahim Hilmi Paşa’nın yerine Çelebi Mustafa Paşa sadrazam tayin edilmiştir⁷⁵.

⁷¹ *Mufassal Osmanlı Tarihi*, s.2818; Âsım Efendi, *Âsım Tarihi, Cilt: II*, s.36-39; Yayla İmamı Ebu Bekir Efendi, *Vaka-ı Cedid...*, s.76; Hüccet-i şer’iyyenin tam metni için bkz. Kemal Beydilli, “Kabakçı İsyanı Akabinde Hazırlanan Hüccet-i Şer’iyye”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, IV*, İstanbul 2001, s.33-48; Hüccet-i Şer’iyyenin yayınlanmış bir diğer metni için bkz. Çolak, “Kethüdâ Mehmed Said Efendi’nin...”, s.417-421; Altınay, *Kabakçı Mustafa*, s.83-84; Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târîhi...*, s.145-147; Hüccetin günümüz diliyle sadeleştirilmiş metni ve asıl metni için bkz. Ubeydullah Kuşmânî-Ebubekir Efendi, *Asiler ve Gaziler...*, s.60-63, 123-125

⁷² Beydilli, “Mustafa IV”, s.283; Baysun, “Mustafa IV”, s.708-709; Sultan IV. Mustafa, III. Selim’in hal’inden önce ordu cephede iken Yeniçeri Ağası Pehlivan Hüseyin Ağa’ya bir mektup göndererek fitne çıkarmasını istemişti. IV. Mustafa, tahta çıkmaya muvaffak olsa da onun zamanında yeniliklerin yıkılması için ne istenirse yapan, sözün ayağa düştüğü ve sözünün saraydan başka hiçbir yerde geçmediği bir süreç yaşanmıştır. Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından...*, s.64-65.

⁷³ İnce, “Bir Görgü Tanığının Gözünden...”, s.304; Yayla İmamı Ebu Bekir Efendi, *Vaka-ı Cedid...*, s.75; Altınay, *Kabakçı Mustafa*, s.79-80; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, s.2818.

⁷⁴ İbrahim Hilmi Paşa’nın sadrazamlığa tayinine dair hatt-ı hümayun için bkz. Âsım Efendi, *Âsım Tarihi, Cilt: II*, s.56.

⁷⁵ Beydilli, “Mustafa IV”, 284; Yeniçeri ağası Pehlivan Hüseyin Ağa, Yeniçeri isyanı başladığında görevinden azledilmiş iken yeniçerilerin baskısı ile tekrar bu göreve tayin edilmişti. IV. Mustafa’nın tahta çıktığı haberi gelince yeniçerileri kıskırtan Pehlivan Hüseyin Ağa, Sadrazam İbrahim Hilmi Paşa’nın kaçmasına neden olmuştu. Yerine

Bu kargaşa ortamında yeni bir güç olarak Alemdar Mustafa Paşa⁷⁶, ortaya çıktı. Alemdar, Hotin’de doğmuş ve Rusçuk’ta yetişmişti. Babası gibi bir ara Yeniçeri Ocağı’na intisap etmiş; daha sonra da Rusçuk’ta hayvan ticareti ve ziraat ile meşgul olmuştu. Dönemin ünlü Rusçuk ayanı Tirsiniklioğlu İsmail Ağa’nın⁷⁷ hizmetine girmiş, onun bayraktarlığını yapmıştır. Pazvandoğlu İsyanı sırasındaki başarılarından dolayı kapıcıbaşılık rütbesi verilmiş ve birkaç ay sonra da Hezargrad ayanlığına tayin olmuştur (1803/1804). Tirsiniklioğlu İsmail Ağa’nın Ağustos 1806’da öldürülmesi üzerine de Rusçuk ve civarının ayanlığını ele geçirmiştir. Devlet adamlarının yumuşaklık ile idare edilirse kendisinden son derece istifade edilebileceği şeklinde görüş bildirmeleri ve Osmanlı-Rus savaşlarındaki yararlılığı nedeniyle 1806’da kendisine mirâhûr-ı evvel payesi verildi. Devam eden Savaş esnasında elde ettiği başarılar sonucunda III. Selim tarafından 3 Şubat 1807 tarihinde Vezirlik rütbesi verilerek Tuna seraskerliğine tayin edildi. Ancak III. Selim’in Kabakçı Mustafa isyanı ile tahtan indirilmesi sonucunda bazı Devlet ricali Alemdar Mustafa Paşa’nın yanına sığınmıştı. Alemdar’ın yanına sığınan rical, Devletin içine düştüğü tehlikeli durumun bertaraf edilebilmesi için III. Selim’in tekrar tahta çıkarılmasını ve Nizâm-ı Cedîd’in yeniden yürürlüğe konulmasını tavsiye etmek suretiyle “*Rusçuk yârânı*” denilen gizli bir Komite/Cemiyet kurulmuştur⁷⁸.

Sadrazam atanan Çelebi Mustafa Paşa, kendisine destek olması için Pehlivan Hüseyin Ağa’ya vezirlik rütbesi verdirdi. Pehlivan Hüseyin Ağa vezirlik rütbesini aldıktan sonra taşkınlıklar yapmaya başladı. Bunun üzerine kendini beğenmiş bir ağayı istemeyen yeniçeriler ayaklanarak Pehlivan Hüseyin Ağa’yı parça parça edip öldürdüler. Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, Cilt: 8, s.186-190; Âsım Efendi, *Âsım Tarihi*, Cilt: II, s.102-103; Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.220-221; Yayla İmamı Ebu Bekir Efendi, *Vaka-i Cedid...*, s.80-81; Kamil Paşa, *Tarih-i Siyasi Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, Cilt: III, Matbaa-i Ahmed İhsan, Dersaadet 1327, s.2-3; Abdurrahman Şeref, *Osmanlı Devleti Tarihi*, s.374-375; Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından...*, s.66-69, 74; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, s.2819-2820.

⁷⁶ Alemdar Mustafa Paşa hakkında bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yıllık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, TTK Yayını, Ankara 2010; Kemal Beydilli, “Alemdar Mustafa Paşa”, *DİA.*, Cilt: 2, s.364-365.

⁷⁷ Hakkında bkz. Meryem Kaçan Erdoğan-Meral Bayrak Ferlibaş-Kamil Çolak, *Rusçuk Ayanı Tirsiniklizâde İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806)*, İstanbul 2009.

⁷⁸ Alemdar Mustafa Paşa’nın tayinine dair bkz. Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, Cilt: 8, s.107; Diğer hususlar için bkz. Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından...*, s.40-77, 82-83; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Mustafa Paşa, Bayrakdar (Alemdar)”, *İ.A.*, Cilt: 8, s.720-722; Yeniçeri isyanı sonrası İstanbul’dan kaçan ve Alemdar Mustafa Paşa’nın yanına sığınan Mustafa Refik Efendi, Mehmed Said Galip Efendi, Mehmed Tahsin Efendi, Mehmed Emin Behiç Efendi ve Abdullah Ramiz Efendiler, Sultan III. Selim’in iyiliklerini ve lütuflarını görmüş olduklarından tahtından indirilmiş Sultanın iyiliklerini ve iyi ahlakını anlatmak suretiyle Alemdar’ı harekete geçmeye teşvik ettiler. Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*,

S. Canning'ın belirttiğine göre Alemdar Mustafa Paşa, Sultan IV. Mustafa'ya Devletin zayıf ve tehlikeli durumunu ortaya koyan bir *mektup* yazdı. Mektubunda suiistimalleri ortadan kaldırabileceğini ve İstanbul'da asayışı sağlayabileceğini bildiriyordu. Bu mektubu alan Sultan tarafından Alemdar'a çok tehlikeli sayılabilecek bu izin verilmiştir⁷⁹. Gerçekten de Alemdar'ın yanına sığınmış ve onun III. Selim lehine harekete geçmesi için tavsiyelerde bulunan rical İstanbul'da, başta Sultan IV. Mustafa ve diğer Devlet adamlarının dikkatlerini çeken bir takım girişimlerde bulunarak taraftar edinmişlerdi⁸⁰. Gizliden gizliye Alemdar'ın “*eğer Padişahın izni olursa eşkıyanın hadlerini bildirmeye hazır olduğunu, Sultan Selim'i dahi öldürebileceğini, Padişahın emir ve ferman beklediğini*” duyurdular. Tüm bu çabalar sonrası Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'a gelmesine çok gizli olarak Padişahın izin çıkarmayı başardılar⁸¹. Dolayısıyla S. Canning'ın yukarıda belirttiği mektuplaşma hadisesinin doğru olduğu ortaya çıkmaktadır.

s.224; Kamil Paşa, *Tarih-i Siyasi...*, s.3-4; Abdurrahman Şeref, *Osmanlı Devleti Tarihi*, s.375-376; Shaw, *Eski ve Yeni Arasında...*, s.546; Altınay, *Kabakçı Mustafa*, s.103; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, s.2821.

⁷⁹ FO. 78/63, s.186a-186b.

⁸⁰ Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'a gelmesi için türlü entrikalar çevrilmiş ve onun iyi niyetlerle İstanbul'a gelmek istediği duyurulmuştur. Edirne'ye kadar gelmiş olan Alemdar'ın başkanlığında yapılan meclis-i meşverette devletin içinde bulunduğu durum değerlendirilmişti. Yapılan görüşmeler neticesinde Edirne'de beklemek yerine İstanbul'a gidilmesi ve harp hazırlıklarının orada takip edilmesi fikri üzerinde mutabık kalındı. Bunun üzerine Alemdar, “*öyle ise bende beraber gidübe efendimizin didâr-ı hümayunlarını göreyim, ve hâk-pâyı şâhânelerine yüz süreyim*” demesi üzerine Rusçuk yârânının da İstanbul'a gitmesine karar verildi. Kamil Paşa, *Tarih-i Siyasi...*, s.11-12.

⁸¹ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.224; İstanbul'a ilk önce Mustafa Refik Efendi daha sonra ise Behiç Efendi gelmiştir. Behiç Efendi'nin temasları sonrası Alemdarın İstanbul'a gelmesi için müsaade alınabilmiştir. III. Selim'i tahta geçirmek üzere Alemdar'ın himayesinde kurulan gizli örgütün çalışmaları neticesinde Reisülküttap tayin olan Mustafa Refik Efendi'nin, gizlice IV. Mustafa ile görüştüğü ve ona Bayraktar Mustafa Paşa'nın İstanbul'a gelerek zorbaları ortadan kaldırma planından bahsettiği ifade edilmektedir. Shaw, *Eski ve Yeni Arasında...*, s.549; Yine bir diğer kaynakta, Mustafa Refik Efendi'nin İstanbul'a gelerek Sultan IV. Mustafa ile görüştüğü ancak Alemdar'ın gelmesi için gerekli izini alamadığı ifade edilmiştir. Fakat aynı maksat için bir süre sonra gelen Behiç Efendi yaptığı temaslar sonrası bu müsaadeyi almayı başarmıştır. Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından...*, s.84-86, 99-101; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, s.2823; Diğer bir kaynakta ise Behiç Efendi'nin İstanbul'a geldikten sonra Sultan IV. Mustafa ile gizlice görüştüğü ve “*Gereğine göre davranması için Padişahın izni uygun görülmüştür*” şeklinde bir emirname almayı başardığı belirtilmiştir. Altınay, *Kabakçı Mustafa*, s.103-104; Behiç Efendi'nin gerekli hazırlıkları yapmak üzere Rusçuk'tan Şumnu'ya oradan da İstanbul'a geldiği belirtildikten sonra, Reis Galip Efendi'nin İstanbul'a gelerek IV. Mustafa ile görüştüğü ve ona gelecek olan ordunun iyi niyetler beslediğini ve kendisini yamaklardan kurtaracaklarını söylediğine dair bkz. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, s.161-162.

S. Canning, III. Selim'i tahta çıkarmak için ordusuyla birlikte İstanbul'a gelen Alemdar Mustafa Paşa'yı, "gözü pek ve atak" şeklinde tanımlayarak, en alt kademedeki ordu komutanlığına yükselecek kadar "yetenek ve cesarete"⁸² sahip olduğunu belirtmektedir. Osmanlı-Rus Savaşı sırasında elde ettiği başarılar nedeniyle Rusçuk'un Valiliğine tayin olacak kadar dikkati çekmişti. İlk zamanlarda bir parçası bulunduğu askeri sisteme bağlılık göstermiş, yeniçerilerin yanında yer almıştı. Yine S. Canning'e göre Alemdar, Devlet idaresindeki deneyim ve yetkisi arttıkça gençliğindeki düşüncelerinin aksine *-kendisi ilk başlarda yapılan reformlara yakınlık duymamaktaydı-* Devletin mutlaka yeniliklere ihtiyacı olduğuna dair görüşlere destek vermeye başlamıştır⁸³.

Nizâm-ı Cedîd'e taraftar bazı Devlet adamlarının teşvikiyle harekete geçen Alemdar Mustafa Paşa, IV. Mustafa'ya hoş görünmek suretiyle Nizâm-ı Cedîd'i ihya etmek ve III. Selim'i tekrar tahta geçirmek üzere İstanbul'a gitmek üzere yola çıktı. Bu hareketi hızlandıran asıl neden IV. Mustafa'nın, III. Selim'i öldürmek üzere hazırlık yaptığının duyulmasıydı⁸⁴.

⁸² K. Beydilli ise, Alemdar Mustafa Paşa'yı "cesur, hamiyetli, cahil olmakla beraber gayet zeki ve kavrayışlı" bir şahsiyet olarak tanımlamaktadır. Beydilli, "Alemdar Mustafa Paşa", s.365; Bir başka çalışma da ise Alemdar Mustafa Paşa, "devlet işlerinin inceliklerine pek vakıf olmakla birlikte, kuvvet ve kudrete malik ve reform taraftarı olarak" tanımlanmıştır. Fatih Ünal, "Aleksander Grigoreviç Krasnokutsk'un Günlüğünden "1808 Yeniçeri ayaklanması ve Alemdar Mustafa Paşa Vakası"", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:1, sayı:4 (2008)* s.576; Bir başka eserde ise Alemdar Mustafa Paşa, "güçlü ve görkemli" bir kişi olarak tarif edilmektedir. Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.220.

⁸³ FO. 78/63, s.186a; Alemdar Mustafa Paşa, II. Mahmud tarafından Sadrazam olarak tayin edildiğinde âyanları İstanbul'a davet etmiş ve yapılan toplantıda önceden reform hareketlerine karşı iken şimdi neden reform yanlısı olduğunu şu sözlerle izah etmişti: "Bizim kökenimiz ocaklıdır. Yeniçeri Ocağı'na titizlikle bağlı olduğumuz açıktır. Şehit Padişah (yani Üçüncü Selim) Yeniçeri Ocağı'na söz geçiremediği için onlardan yüz çevirdi ve talimli asker yetiştirmeye uğraştı. Bu ise bizim hiç sevmeyeceğimiz bir şey olduğundan Padişah'a karşı itaat konusunda açıkça kusurumuz oldu" dedikten sonra Sadrazamlığa yükselip serdar-ı ekrem olduktan sonra katıldığı savaşlarda düşman askerinin eğitilmiş düzenli harekâtından dolayı ordularımızın bozulduğunu gördüğünü ve bu nedenle şehit Padişah'a hak verdiğini, şimdi devletin başında bulunan Padişah'ın ise bilim, erdem, olgunluk ve beceri ile donanmış, çalışkan ve ülke topraklarını korumaya kesin kararlı olduğunu belirterek bu nedenle reform yanlısı olduğunu ifade etmiştir. Ahmet Rasim, *Osmanlı İmparatorluğu'nun...*, s.112.

⁸⁴ Beydilli, "Alemdar Mustafa Paşa", s.364; Sultan IV. Mustafa'nın yakınları sadaret kaymakamı Köse Musa Paşa'ya, III. Selim'in öldürülmesini teklif ettiler. Ama bu işten kendisini kurtaramayacağını anlayan Köse Musa Paşa, görevinden ayrıldı. Daha sonra Bursa'da ikamete mecbur edildi. Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.223; Sultan IV. Mustafa, Bayraktar Mustafa Paşa İstanbul'a gelmeden önce III. Selim'in ve muhtemelen şehzade Mahmud'un öldürülmesini istedi. Fakat Behiç Efendi tarafından hanedan üyelerinin toptan ortadan kaldırılmalarının yeni bir isyana neden olacağı şeklindeki sözleri nedeniyle bu fikrinden vazgeçti. Shaw, *Eski ve Yeni Arasında...*, s.552.

Alemdar Mustafa Paşa, 19 Temmuz 1808'de etrafında topladığı büyük bir ordu ile İstanbul önlerine gelerek Davutpaşa'da kamp kurdu. Yine S. Canning'in ifadesine göre burada ilk önce eski geleneklere uygun olarak Muhammed'in Kutsal Sancağını (Sancak-ı Şerifi)⁸⁵ açarak, önde gelen paşaların ve Devlet adamlarının bir araya gelmesi için çağrıda bulundu. Yeniçerileri kaldırmak için ellerinden geleni yapacaklarına dair kendi etrafında toplananlardan yemin etmelerini istedi⁸⁶. Alemdar Mustafa Paşa, Pınarhisar ayanı Hacı Ali Ağa'yı Kabakçı Mustafa üzerine gönderdi. Kabakçı Mustafa saklandığı yerde bulunarak öldürüldü. Olayı haber alan yeniçerilere bunun "*padişah emri*" olduğu söylendi. Fakat olayın içyüzünü öğrenen yamakların ve yeniçerilerin karşı koyması üzerine başlayan kargaşada yaklaşık 300 tanesi öldürüldü. Alemdar Mustafa Paşa'nın ordusu ile İstanbul'a gelmesiyle birlikte Kabakçı Mustafa öldürülerek asayiş sağlanmıştı (19 Temmuz 1808)⁸⁷. İstanbul'da Kabakçı'nın öldürülmesi ile asayiş sağlanmış ve 21 Temmuz 1808'de Alemdar Mustafa Paşa Babıali'ye gelerek teşrifata katılmıştır. Bu esnada Kabakçı isyanının önderlerinden Şeyhülislam Ataullah Efendi azledilerek yerine sabık Rumeli Kazaskeri Arabzâde Arif Efendi tayin edildi. Alemdar daha sonra ordugâha döndü⁸⁸. Bu sırada Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa, Alemdar'ın zorbaları ve mütegalibeyi ortadan kaldırmasından ve Kabakçı Mustafa isyanına ön ayak olmuş ricalin görevlerinden azilleriyle sürgüne gönderilmelerinden artık devlet idaresinde daha rahat hareket edeceğini düşündüğünden son derece

⁸⁵ Davutpaşa Sahrası'nda ordu ve sancak-ı şerif bizzat IV. Mustafa tarafından karşılanmış ve Alemdar Mustafa Paşa huzura kabul edilmiştir. Beydilli, "Alemdar Mustafa Paşa", s.364; Eren, "Selim III", s.456; *Mufassal Osmanlı Tarihi*,s.2824; Sultan IV. Mustafa, sancağı selamlamak üzere Davutpaşa yoluyla Haznedar çiftliğine gitmiş, orada Alemdar Mustafa Paşa, Çarhacı Ali Paşa, Behram Paşa ve sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'nın katılımıyla yapılan müzakerelere bizzat başkanlık etmiştir. Aynı gün sancak alayı Padişah gittikten sonra Edirnekapı'dan şehre girmiştir. Andreasyan, "Selim III. ve Mustafa IV...", s.68; Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi...*, s.169-170; Kabakçı Mustafa Paşa'nın öldürülmesi sonrası durumun ciddiyetini anlayan bazı kimseler tedbir almaya ve hazırlık yapmaya fırsat bulamadılar. Geleneklere uygun olarak Alemdar'a ve orduyu hümayuna davetçi yollandı. 19 Temmuz günü IV. Mustafa, sancak-ı şerifi karşılamak için İncirli Çiftliği'ne gitmiş ve oradan da düzenlenen alay ile İstanbul'a dönmüştür. Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*,s.226; Kamil Paşa, *Tarih-i Siyasi...*, s.13.

⁸⁶ *FO. 78/63*,s.186b.

⁸⁷ Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet, Cilt: 8*, s.297; Beydilli, "Mustafa IV", s.284; Eren, "Selim III", s.456; Yayla İmamı Ebu Bekir Efendi, *Vaka-ı Cedid...*, s.83-84; İnce, "Bir Görgü Tanığının Gözünden...", s.288; Shaw, *Eski ve Yeni Arasında...*, s.553-554; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, s.2824; Kamil Paşa, *Tarih-i Siyasi...*, s.12; Kabakçı Mustafa'nın öldürülme hikayesi ve tarihi farklı olarak 1 Temmuz 1808 gecesi olarak verilmektedir. Andreasyan, "Selim III. ve Mustafa IV...", s.68; Altınay, *Kabakçı Mustafa*, s.105; Bir başka kaynakta ise Kabakçı Mustafa'nın öldürülmesi için Hasköy ayanının gönderildiği belirtilmektedir. Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.225.

⁸⁸ Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet, Cilt: 8*, s.300-301; Kamil Paşa, *Tarih-i Siyasi...*, s.14.

memnuniyet duymuştu. Ama Alemdar'ın bu kadar öne çıkmasından da rahatsızlık duymuş ve gönderdiği haberde en kısa sürede görev yerine dönmesini bildirmiştir⁸⁹.

Yine S. Canning'in de belirttiği gibi Alemdar Mustafa Paşa'nın asıl amacı sadece Devletin içinde bulunduğu düzensizlikten kurtarılması değil; III. Selim'in yoksun bırakıldığı itibarının da iade edilmesiydi. Yani, III. Selim tekrar tahta çıkarılacaktı. Bunun için fazla beklemedi. 28 Temmuz'da Sultan'ın Sarayda olmamasını fırsat bilerek harekete geçti. Ancak bu girişim [sır] III. Selim'in başlıca taraftarları ve Alemdar Mustafa Paşa'nın güvenilir adamlarına tevdi edilmişti. Muhtemelen içlerinden birisinin haber vermesiyle yapılan plan ortaya çıktı⁹⁰. Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa, Alemdar Mustafa Paşa'nın III. Selim'i tahta geçirmek niyetinde olduğunu öğrenerek durumu Sultan IV. Mustafa'ya bildirerek gerekli tedbirleri almasını tavsiye etmişti⁹¹. Durumdan haberdar olan Alemdar Mustafa Paşa

⁸⁹ Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa gönderdiği haberde “*muktezâ-yı hale göre ba'zı husûsâtın tehirine lüzûm görüldüğünden kendüleri selâmetle 'avdet buyursunlar ben burada istediklerinden 'âlâ işe nasıl nizâm veririm görsünler ba'demâ bu taraflarda ikâmelerini müceb bir hâl kalmadı*” diyordu. Alemdar Paşa ise cevabında “*afv iderler bizim kâvl ü kararımız devleti mütegalibe elinden kurtarmağla meşrû ve 'avdetimiz anın tamamıyla icrâsına menûtdur*” diyerek bu isteği nazik bir lisanla geri çevirmişti. Kamil Paşa, *Tarih-i Siyasi...*, s.14-15.

⁹⁰ FO. 78/63,s.186b-187a; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet, Cilt: 8*, s.303; S. Canning, Alemdar Mustafa Paşa'nın sarayı basması esnasında Sultan IV. Mustafa'nın “*bir davet için sarayda bulunmadığını*” belirtmektedir. Alemdar'ın, tahtan çekilmesi için Sultan'a şeyhülislamı göndermesi üzerine IV. Mustafa tebdil-i kıyafet Çırağan Sarayı'na gitmek için kayığa binmiş fakat bu sırada sarayın basıldığını haber alınca gitmekten vazgeçerek saraya geri dönmüştür. Dolayısı ile sarayın basıldığı anda Sultan IV. Mustafa'nın sarayda bulunmaması S. Canning tarafından bu şekilde izah edilmiştir. Uzunçarşılı, “Mustafa Paşa, Bayrakdar (Alemdar)”, s.724; Bir başka kaynakta ise Sultan IV. Mustafa'nın Çırağan Köşkü'ne gitmek için kayığa binmek üzereyken (biniş emr edip gitmek üzereyken) Alemdar Mustafa Paşa'nın Babıali'ye geldiğini duyunca oraya gitmekten vazgeçtiği ifade edilmiştir. Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.228; Aynı şekilde bir diğer kaynakta da Sultan IV. Mustafa'nın, Alemdar'ın sarayı basması esnasında Beşiktaş'ta kayıkta (biniş) olduğu, sarayın basıldığı ve Sadrazamın elinden mührün alındığını haber alınca geri döndüğü ifade edilmiştir. Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târîhi...*, s.175; Beşiktaş Sahilsarayı'na geziye çıkmak üzere gerekli hazırlıkların yapılmasını emreden Sultan IV. Mustafa, Alemdar Mustafa Paşa'nın sarayı bastığını haber alınca geri dönmüştür. Aysel Danacı Yıldız, “III. Selim'in Katilleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: XXXI, (İstanbul 2008), s.57.

⁹¹ IV. Mustafa, Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'nın, casusları vasıtasıyla Alemdar Mustafa Paşa'nın III. Selim'i tahta geçirmek niyetinde olduğunu öğrenmişti. Shaw, *Eski ve Yeni Arasında...*, s.556; Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa, III. Selim'in tahta çıkarılacağını öğrenince durumu Sultan IV. Mustafa'ya bildirmiş ise de bu haber pek önemsenmemişti. Bunun üzerine Sadrazam yaptığı toplantıda “*iş işten geçiyor şevket-meâb efendimiz bana ruhsat virsün şimdi İstanbul'da bulunan Refik Efendi ile refiklerini i'dâm ideyim. Haricde yalnız Alemdar ile Ramiz kalur. İstanbul kapularını kaparız ve ocaklu ile bi'l-ittifâk anların*

ise Çırpıcı'daki karargâhından hareketle İstanbul'a gelmiş (28 Temmuz 1808) ve doğruca Babıali'ye giderek Sadrazamdan mührü zorla almıştır. Şeyhülislam Arabzâde Arif Efendi'yi⁹² yanına alarak Saraya geldi. Daha sonra Şeyhülislamı Sultan IV. Mustafa'ya göndererek, ulema, Devlet ricali, Rumeli Ağaları ve Anadolu hanedanlarının Sultan Selim'in tekrar tahta çıkmasını istediklerini, Sultan Mustafa'nın ise yaşının genç olduğunu sırası geldiğinde tekrar tahta çıkmak üzere şimdilik feragat etmesini istediklerini bildirdi⁹³. Sultan IV. Mustafa, bu isteğe sert tepki göstererek Şeyhülislamı huzurundan kovmuştur.

Alemdar Mustafa Paşa'nın etrafında toplanmış olanlar, III. Selim'i tahta çıkarmak için uğraşırken, IV. Mustafa ise bir toplantı yaparak ne yapılması gerektiğini sordu. Toplantıya katılanlar Sultan Selim'in ve Şehzade Mahmud'un öldürülmesi halinde tahtını kurtaracağını söylediler⁹⁴. Bunun üzerine IV. Mustafa, amcası III. Selim'in ve kardeşi Mahmud'un öldürülmesini emretti. III. Selim bu kargaşada katledildiyse de (29 Temmuz 1808), Şehzade Mahmud yaralı olarak kurtuldu⁹⁵. Hatta bizzat IV. Mustafa'nın, Şehzade Mahmud'u öldürmek için saldırdığı rivayet edilmektedir⁹⁶. S. Canning, olayın ortaya çıkması üzerine Sultan IV.

dahi çaresine bakarız valla sonra nedâmeti çekilir" demiş ise de toplantıya katılanları ikna edememiştir. Kamil Paşa, *Tarih-i Siyasi...*, s.15.

⁹² Şeyhülislam Arif Efendi, Padişahın huzuruna çıkıp tahtan feragat etmesi gerektiğini söylediğinde Sultan IV. Mustafa, onu kendisini tahtan indirmek için Alemdar Mustafa Paşa ile işbirliği yapmakla suçlamış ve öldürmekle tehdit etmiştir. Yıldız, "III. Selim'in...", s.60.

⁹³ Eren, "Selim III", s.456; Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târîhi...*, s.175; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, s.2825; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet, Cilt: 8*, s.304-305; Sultan IV. Mustafa'nın, Alemdar Mustafa Paşa'nın kendisini tahtan indirmek niyetinde olduğu haberini alınca muhtemelen O'nun gönlünü kazanmak için bir hatt-ı şerif yayınladığı iddia edilmiştir. Buna göre Sultan, Alemdar'ı devletin başına "*murahhas ve serasker*" tayin ettiğini, Edirnekapısı'ndan Tuna nehrine kadar olan yerlerin onun emrinde olduğunu, sadrazam ile bütün vüzera ve ulemanın da onun sözünden çıkmamalarını, düşmana karşı yapılacak harbi de onun idare edeceğini ilan etmiştir. Andreasyan, "Selim III. ve Mustafa IV...", s.69; Alemdar Mustafa Paşa'nın, Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'dan mührü zorla alması sonucunda Sultan IV. Mustafa'nın sadaret mührünü ona vermek istemesi üzerine "*ben mührü almaya gelmedim...*" cevabını verdiği dolayısıyla, Sultan'ın sadaret mührünü Alemdar'a vererek meseleyi kapatmaya çalıştığı iddia edilmektedir. Yıldız, "III. Selim'in...", s.58.

⁹⁴ Sultan IV. Mustafa'nın, Mirahor-ı evvel Mehmed Ağa, Nezir Ağa, Sır Katibi Arif Bey ve Başçukadar Abdülfettah Ağa ile Sarayın diğer ileri gelenleriyle yaptığı toplantıda şehzadelerin öldürülmesine karar verildiği rivayet edilmektedir. Yıldız, "III. Selim'in...", s.61-63.

⁹⁵ Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet, Cilt: 8*, s.305-307; Beydilli, "Mustafa IV", s.284; Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.228; Yayla İmamı Ebu Bekir Efendi, *Vaka-ı Cedid...*, s.88.

⁹⁶ Baysun, "Mustafa IV", s.713; Sultan IV. Mustafa'nın bizzat Şehzade Mahmud'a hücum ettiği bilgisi diğer bazı kaynaklarda da zikredilmiştir. Aynı çalışmada Neticetü'l-Vekayi adlı eser kaynak gösterilerek Sultan IV. Mustafa'nın III. Selim'in hem ölüm emrini verdiği

Mustafa'nın Sarayın kapılarının kapatılmasını emrettiğini, adamlarının tavsiyesine uyarak kendi güvenliği ve saltanatı için de amcası Selim ve kardeşi Mahmud'un öldürülmesine onay verdiğini belirterek, bu korkunç öneriyi reddedecek erdeme sahip olmadığını ileri sürmektedir. III. Selim öldürülmüş, Şehzade Mahmud ise katillerin elinden hamamdaki ocağa saklanarak kurtulabilmişti. S. Canning, III. Selim'in hapis bulunduğu harem dairesinde dua ettiği⁹⁷ sırada gelen harem ağalarına karşı kendisini inatla savunduğunu; ancak sayıları artan harem ağaları tarafından nedenini anlamaya fırsat bulamadan boğulduğunu ve sadık bir kölenin Mahmud'u katillerin ellerinden kaçması için hamamdaki ocağa saklayabilecek zamanı olduğundan aynı korkunç senaryonun tekrarlanamadığını belirtmektedir⁹⁸.

Alemdar Mustafa Paşa, askerlerinin başında Sarayın kapılarını kırıp içeri girdiğinde III. Selim'in [öldürüldüğünden habersiz olduğundan] onun tekrar tahta çıktığını (İmparator) ilan etti. Ancak harem ağaları III. Selim'in cansız cesedini önüne koyarak "*İmparator ilan ettiğine bak*" dediklerinde hiddetinden ne yapacağını bilememiştir. Orada bulunan Kaptan Paşa (Seyit Ali), Sultan IV. Mustafa'yı hal' etmesini ve yerine Şehzade Mahmud'u tahta çıkarmasını tavsiye etmiştir. Kaptan Paşa'nın bu tavsiyesine uyularak Şehzade Mahmud'un tahta çıktığı öğleden sonra saat dörtte sarayın topları ile halka ilan edildi. Sultan I. Abdülhamid'in en küçük oğlu ve Osmanlı hanedanının hayatta kalan son ahfadı bu suretle tahta çıktı. S. Canning, bir hükümdarın (Kralın) tahtan indirildiği, halefinin altı saat gibi kısa bir sürede hükümdar ilan edildiği, halkın endişelenmesine mahal vermeden sükunetin sağlandığı böyle bir olayın dünya tarihinde benzerinin olmadığını belirterek bu duruma son derece şaşırmıştır⁹⁹.

hem de bizzat kendisinin bu amaçla III. Selim'in dairesine gittiği iddia edilmiştir. Yıldız, "III. Selim'in...", s.62, 71.

⁹⁷ Sultan III. Selim, katilleri kendisini öldürmek üzere geldiği vakit öğle namazını henüz bitirmiş ve seccade üzerinde dua etmekteydi. Yayla İmamı Ebu Bekir Efendi, *Vaka-ı Cedid...*, s.89.

⁹⁸ *FO. 78/63*, s.187a; Kaynaklarda Şehzade Mahmud'un sarayın damına çıkarılmak suretiyle ölümden kurtarıldığı ifade edilmektedir. Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, Cilt: 8, s.307; Kamil Paşa, *Tarih-i Siyasi...*, s.17; Uzunçarşılı, "Mustafa Paşa, Bayrakdar (Alemdar)", s.724; Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.228; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, s.2827; Shaw, *Eski ve Yeni Arasında...*, s.557; Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda...*, s.36; Bir başka kaynakta ise Şehzade Mahmud'un bir kilim yığınının altına saklanarak hayatta kaldığı ifade edilmiştir. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, s.163; Bir başka kaynakta ise bu durum "...odanın musandurası [gömme dolap, yüklük, büfe gibi kullanılan süslü dolap, çatı arasına yapılmış oda] üzerine..." çıktığı şeklinde belirtilmiştir. Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi...*, s.176; Bir başka kaynakta ise Şehzade Mahmud'un kuşhaneye saklandığı ifade edilmiştir. Yıldız, "III. Selim'in...", s.67.

⁹⁹ *FO. 78/63*, s.187a-187b; Alemdar Mustafa Paşa'nın, Sultan Selim'im öldürüldüğünü duyunca "...eğer Sultan Selim Efendimiz'in bir müyuna hatâ getirmişler ise sarây-ı

d-Sultan II. Mahmud dönemi

Alemdar Mustafa Paşa, III. Selim'i tekrar tahta çıkarmak için orduyla İstanbul'a geldi. Fakat bu sırada başlayan karışıklıklar esnasında onun öldürülmesine mani olamadı. İstanbul'da patlak veren isyan hareketlerinin sonucunda IV. Mustafa'nın hal' edilmesiyle, tahta öldürülmekten son anda kurtulan Şehzade Mahmud çıktı (28 Temmuz 1808). IV. Mustafa ise Saraydaki dairesine kapatılmıştır¹⁰⁰.

Sultan II. Mahmud'un tahta çıktıktan sonraki ilk icraatı Alemdar Mustafa Paşa'yı Sadrazamlığa tayin etmek oldu¹⁰¹. Zaten O, Sadrazamlığı zorla ele geçirmişti. Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa ise önce tutuklanmış, sonra da İsmail Kalesi muhazıflığına tayin edilerek sürgüne gönderilmiştir¹⁰².

Sultan II. Mahmud'un tahta çıkması sonrası kısa süren kargaşa esnasında, Alemdar Mustafa Paşa'nın emriyle bazı kadınlar (yani sultanlar) İstanbul'da

humâyûnda Sultan Mahmud'dan gayrı bir cân komam, helâk ederim...” diye bağırdığı rivayet edilmektedir. Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târîhi...*, s.177; Alemdar Mustafa Paşa, III. Selim'in dairesinde öldürüldüğünü görünce cesedinin başında dizleri üzerine çökerek ağlamıştı. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, s.163; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, s.2828; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet, Cilt: 8*, s.308; Yayla İmamı Ebu Bekir Efendi, *Vaka-ı Cedid...*, s.89-90; III. Selim'in cesedi, Sultan II. Mahmud'un tahta çıkışının ertesi günü yapılan merasimle Laleli'deki babasının türbesine defnedilmiştir. Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi*, s.29-30; Sultan III. Selim, yaklaşık iki saat süren mücadele ve işkence sonucu öldürülmüştür. Bu ölüm sahnesinin farklı kaynaklardan nakledilerek verilmesine dair bkz. Yıldız, “III. Selim'in...”, s.67-70.

¹⁰⁰ Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi*, s.25-26; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet, Cilt: 8*, s.309-310; Kamil Paşa, *Tarih-i Siyasi...*, s.20; Beydilli, “Mustafa IV”, s.284.

¹⁰¹ Alemdar Mustafa Paşa'nın, Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'dan zorla aldığı sadaret mührü Sultan II. Mahmud'a teslim edilerek biat edilmişti. Bunun üzerine Sultan II. Mahmud'un, Alemdar Mustafa Paşa'ya “...bak lala, eğer mühr-i hümayûnumu vekâlet-i kübrâm ile kabul eder isen ben de Pâdişahlığı kabul ederim” demiştir. Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târîhi...*, s.173-174, 178.

¹⁰² *FO. 78/63*, s.188a; Alemdar Mustafa Paşa, sarayı bastığı sırada Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'ya ağır sözler söyledikten sonra “*Bire herif, mühr-i hümayûnu ver*” diyerek elinden zorla sadaret mührünü almış ve Çavuşbaşı Tahsin Efendi'ye vermiştir. Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet, Cilt:8*, s.304, 311; Kamil Paşa, *Tarih-i Siyasi...*, s.20; Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.227-228; Uzunçarşılı, “Mustafa Paşa, Bayrakdar (Alemdar)”, s.724; Bir başka kaynaktan ise olay şu şekilde nakledilmektedir. 28 Temmuz günü Alemdar Mustafa Paşa yanındakiler ile birlikte Topkapı'dan şehre girip alay ile Paşa kapısına geldi. Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa arz odasında iken Alemdar Paşa içeri girip “*sen bir kahpe mizaç kişisin, seninle kavlimiz böylemi idi, dedi. Sadrazam Çelebi Paşa şaşırıldı. Birader dedi, bu hususa hiçbir şekilde cesaret edemedim.*” Bu konuşmanın sonunda Alemdar Paşa, mührü hümayunu elinden almış ve Çavuşbaşı Ağa'ya teslim etmiştir. Yayla İmamı Ebu Bekir Efendi, *Vaka-ı Cedid...*, s.87-88.

Adalar¹⁰³ civarında [denize atılmak suretiyle] boğduruldular. Aynı şekilde IV. Mustafa taraftarları ve bazı Devlet adamları da sadrazamın emriyle öldürülmüş ve yerlerine Alemdar Mustafa Paşa'nın adamları tayin edilmiştir¹⁰⁴. Öldürülenler arasında Köse Musa Paşa, Tayyar Paşa, Başçuhadar Abdülfettah, Hazine Kethüdası Ebe Selim, Nezir, Bağdadlı Hacı Ali, Bostancı Deli Mustafa ve Darüssaade Ağası Mercan Ağa gibi III. Selim'in katilleri vardı¹⁰⁵.

¹⁰³ Raporda The Princes Islands şeklinde geçmektedir. Kızıl Adalar (Kınalı, Burgaz, Heybeli, Büyükada ve etrafındaki üç ada [Sedef-sivri-Yassı]) diye bilinir. Yayla İmamı Ebu Bekir Efendi, *Vaka-ı Cedid...*, s.95.

¹⁰⁴ FO. 78/63, s.188a; Sultan II. Mahmud'un saltanatının sonlarına doğru ortaya çıkan Ahmed Nadir Bey, kendisinin IV. Mustafa'nın oğlu ve taht üzerinde hakkı olduğunu iddia etmiştir. O'nun anlatımına göre II. Mahmud, IV. Mustafa'yı öldürttüktan sonra harem kadınlarının katledilmesini emretmiş, ancak suikastçılardan biri hamile annesine acıyarak kaçmasını sağlamıştır. Burada bahsedilen kadın Peykidil Kadın'dır. Peykidil Kadın, saltanat mücadelesi sırasında IV. Mustafa'ya, III. Selim ve şehzade Mahmud'u öldürtmesini tavsiye etmişti. Bundan dolayı II. Mahmud'un emriyle boğdurularak cesedi birkaç cariye ile beraber Marmara Denizi'ne atılmıştır. Şehzade olduğunu iddia eden Ahmed Nadir Bey, annesi olduğunu iddia ettiği Peykidil Kadın'ın hikayesinden yola çıkarak taht üzerinde hak iddia etmiştir. Dolayısı ile bu ifadelerden II. Mahmud'un hanedana mensup bazı kadınları boğdurduğu ortaya çıkmaktadır. Musa Kılıç, "Osmanlı Tahtında Hak İddia Eden Bir Maceraperest: Düzme Şehzade Ahmed Nadir Bey", *The Journal of Academic Social Science Studies (JASS)*, Vol: 5, Issue: 6, (December 2012) s.331-332; Bir başka kaynakta da Sultan Mustafa'nın annesinin boğdurulduğu, kız kardeşinin ise zehirlendiği ifade edilmiştir. Ünal, "Aleksander...", s.584; Bir başka kaynakta ise III. Selim öldürülürken sevinç naraları atan IV. Mustafa'nın cariyelerinin çuvallara konulup, ağızları dikildikten sonra denize atıldıkları belirtilmiştir. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, s.163; Bir diğer kaynakta ise III. Selim'in öldürülmesine yardım eden kadınların Kızkulesi'nden denize atılmaları şöyle izah edilmiştir: "*Ve Harem-i hümayün'da cellâdân-ı bî-rahm gürühuna makarr-ı inzivây-ı şehide delâlet ve şehâdeti husûsunda dahi ol bed-bahîtâna mu'âvenet eden bir vâfir çariçe-i mâriçe bir gece Kız-kulesi açığında ka'r-ı deryâya endâhte vü ilkâ ve bâkî 'ukubâtı havâle-i rûz-i cezâ kılındı.*" Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi*, s.32; Bir diğer kaynakta ise Sultan III. Selim'in, Sultan IV. Mustafa'nın emriyle öldürülmesi üzerine Saray'daki cariyelerinin Alemdar Mustafa Paşa tarafından denize atıldıkları; yine Sultan IV. Mustafa'nın ölümü sırasında yanında bulunan annesi ve cariyelerinin kendilerinin de diğer kadınlar gibi öldürülecekleri korkusuyla feryat ettikleri ifade edilmiştir. Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târîhi...*, s.304; *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, s.2832; Bir başka kaynakta ise Sultan Selim'i şehit eden katiller, IV. Mustafa'nın yakınları, haremden bazı cariyeler ve bir çok kadının idam edildiği ifade edilmektedir. Yayla İmamı Ebu Bekir Efendi, *Vaka-ı Cedid...*, s.164; Sultan IV. Mustafa'nın haremde bulunan cariye ve kadınların öldürülmesi hakkında bkz. Yıldız, "III. Selim'in...", s.80-81.

¹⁰⁵ Beydilli, "Alemdar Mustafa Paşa", s.365; Uzunçarşılı, "Mustafa Paşa, Bayrakdar (Alemdar)", s.725; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet, Cilt: 8*, s.312; Kamil Paşa, *Tarih-i Siyasi...*, s.20-21; Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi*, s.30-32; Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târîhi...*, s.181186; *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, s.2831-2832; III. Selim cinayetini karışan veya dahili bulunan 33 kişi idam edilmiştir. Jorga, *Osmanlı*

Aynı şekilde İstanbul'da isyanlara öncülük eden ve on dört ay içerisinde tam iki defa saltanat değişikliğine neden olan Karadeniz girişinde bulunan tabyalardaki garnizonlarda görev yapanlardan isyan edenleri (yamaklar) tamamen değiştirilmişti. Bazıları boğdurulmuş, pek çoğu kaçmış ve diğerleri ise İsmail'in en uzak tabyalarındaki garnizonlara gönderilmişlerdi¹⁰⁶.

S. Canning, II. Mahmud'un Saraydaki miskin hayatından alınmak suretiyle deneyimsiz ve bilgisiz olarak büyük bir İmparatorluğu yönetmek üzere tahta çıkarıldığını ifade eder. Ayrıca, girişiminin başarılı olması nedeniyle itibar kazanan ve sadrazam olarak tayin ettiği Mustafa Bayraktar'ın yönetimine boyun eğmek zorunda kaldığını da belirtir¹⁰⁷. Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın, ilk icraatı isyancı liderlerini cezalandırmak oldu. Ondan sonra Rumeli ve Anadolu ayanlarını İstanbul'a davet ederek, onlarla Sened-i İttifak'ı imzaladı (29 Ekim 1808). Bu senede göre, ayanlar Sultan'a itaat edecek, emirlerine saygı gösterecekler, asayişi muhafaza edecekler, içlerinden birisi isyan ederse ona karşı birlikte hareket edeceklerdi¹⁰⁸. Ayrıca talim ve terbiye usullerinin Yeniçeri Ocağı'nda

İmparatorluğu Tarihi, s.163; Alemdar Mustafa Paşa'nın, Sadrazam olduktan sonra öldürttüğü kişilerin sayısının 300'den fazla olduğu tahmin edilmektedir. Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.229; III. Selim'in katillerinden Başçuhadar Abdülfettah Ağa'nın kesilen başı üzerine konan levhada şunlar yazıyordu: "Hüdavendigâr-ı sabık Sultan Selim efenkimizin şehadetlerine kast ve cesaret eden hain-i din ve devlet ve kâfir-i nân-ı nimet olan Başçuhadar denen mel'unun kesik başıdır." Aynı levha Beylik Ahırbaşı Mehmet Ağa ve hazine vekili Nezir Ağa'nın kesik başlarına da konmuştur. Yayla İmamı Ebu Bekir Efendi, *Vaka-ı Cedid...*, s.91; Sultan IV. Mustafa'nın tahtan feragat etmesi için teklif yapıldığında kabul etmek üzere iken Başçuhadar Abdülfettah Ağa'nın arkadan eliyle işaret ederek Padişahın kabul etmemesini sağladığı dolayısıyla III. Selim'in ölümünden sorumlu olduğu iddia edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada III. Selim'in katlinden dolayı kimlerin cezalandırıldığı da verilmektedir. Yıldız, "III. Selim'in...", s.60, 72-80.

¹⁰⁶ FO. 78/63, s.188a.

¹⁰⁷ FO. 78/63, s.188a-188b; 1806'da başlayan Osmanlı-Rus harbinin mütareke sürecine girmesi üzerine barış görüşmeleri için Bükreş'te bulunan Rus karargâhından kurye olarak İstanbul'a gelen Aleksander Grigoreviç Krasnokutsk da benzer görüşleri ileri sürmüştür. "...Bunun karşılığında sadaret makamına tayin edilmiştir. Bu dönemden itibaren Osmanlı imparatorluğunda kendi otoritesini tesis etmiştir. Mahmut ismen Padişah olmakla birlikte bütün yönetim işleri [Alemdar] Mustafa Paşa'nın salâhiyetindedir." Ünal, "Aleksander...", s.578.

¹⁰⁸ Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet, Cilt: 9*, (İkinci tab'), Dersaadet 1309, s.6-8; Enver Ziya Karal, "Mahmud II", *İA., Cilt:7*, s.165; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, s.2833-2834; Sened-i İttifak'ın günümüz harflerine çevrilmiş Padişah onaylı tam metni ve değerlendirmeler için bkz. Ali Akyıldız, "Sened-i İttifak'ın İlk Tam Metni", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, İstanbul 1998, s.209-222; Ayrıca bkz. Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi*, s.75-82; Sened-i İttifakın sadeleştirilmiş metni için bkz. Ahmet Rasim, *Osmanlı İmparatorluğu'nun...*, s.113-119; Devlet ileri gelenleri ve ayanların katılımı ile hazırlanan Sened-i İttifak, Sultan II. Mahmud'un onayına sunulduğunda "Bu koşulların, saltanat makamının bağımsızlığını bozduğu ortada ise de şimdilik onaylanmaması imkansızdır.

uygulanmasını kabul ettiler. Fakat yeniçeriler bu uygulamadan memnun olmamışlardı¹⁰⁹.

S. Canning, II. Mahmud'un tahta çıkmasını sağlayan Sadrazamın, artan itibarı ve gücünün verdiği cesaretle mizacının doğal sonucu olarak sahip olduğu kibrinin de etkisiyle son derece cesur hareket ettiğini ifade etmektedir¹¹⁰. İlk olarak Yeniçeri Ocağı'na el attı. Yeniçerilerden görevlerinin gereklerini yerine getiremeyecekleri Ocakta görev vermedi. Hatta bu yolda III. Selim'in icraatlarını örnek aldı. III. Selim, 1792 tarihinde Savaş meydanında kaçan ordu ve Devlet adamlarıyla birlikte yürümek istemediğinden tamamını değiştirmişti. Ordu komutanlarını, alışılmışın dışında hareket ederek Ocak dışından atamış, tımarları denetimden geçirmiş, yararsız olanları tasfiye etmiş ve boşalmış olan tımarlara el koymuştu¹¹¹.

S. Canning, Sadrazamın da aynı yolda hareket ederek askeri birlikleri yeniden ayağa kaldırmak için harekete geçtiğini ve III. Selim'in kurduğu askeri düzenin bir benzerini kurduğunu belirtmektedir¹¹². Kurulan bu yeni ordu, Nizâm-ı Cedîd'in yerini almak üzere ihdas edilmiş olan *Sekbân-ı Cedîd*¹¹³ idi. Ayanların İstanbul'da toplanması için fermanlar

İleride kaldırılıp yok edilmesi, saltanat makamının ödenmesi gerekli bir borcudur" dediği ve ileride kaldırmak üzere imzaladığı ileri sürülmektedir. Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.230; Bir başka kaynaktaki ise yapılan müzakereler sırasında Başçukadar Eğri Boyun Ömer Ağa'nın "*bu sened sizin istiklâl-i saltanatınıza dokunur lakin reddi kâbil değildir. Şimdilik çaresiz tasdik buyurulub ba'dehu bunun feshi çaresine bakmalıdır*" dediği ve bunun üzerine senedi imzalayan II. Mahmud'un âyanlara karşı kin duyduğu iddia edilmektedir. Kamil Paşa, *Tarih-i Siyasi...*, s.21.

¹⁰⁹ Yeniçeri Ocağı'nda yapılması düşünülen reformlar için bkz. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, s.164-165.

¹¹⁰ *FO. 78/63*, s.188b

¹¹¹ Beydilli, "Selim III", s.421.

¹¹² *FO. 78/63*, s.188b.

¹¹³ Uzunçarşılı, "Mustafa Paşa, Bayrakdar (Alemdar)", s.725; Abdülkadir Özcan, "Sekbân-ı Cedîd", *DİA., Cilt: 36*, s.328; Andreasyan, "Selim III. ve Mustafa IV...", s.69; Bir kaynaktaki ise Sultan II. Mahmud'un, Ebü'l-feth Sultan Mehmed türbesini ziyareti sırasında Yeniçeri Ağası'ndan Sekban-ı Cedîd adıyla yeni bir ordu kurulması için asker yazıldığını duyunca şiddetli şekilde Yeniçeri Ağası'nı azarlayarak neden bundan haberdar edilmediğini ve bu yeni ordu kurulması meselesinden dolayı biri amcası diğeri ise kardeşi olmak üzere iki kişinin canının yandığını, Saraya dönünce bu hususun menî için hatt-ı hümayun gönderdiği belirtilmektedir (2 Eylül 1808 tarihli). Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târîhi...*, s.203-204; Bir diğer kaynak ise II. Mahmud'un yeni ordunun kurulmasını endişeyle karşıladığını belirterek olayı şöyle nakletmektedir. II. Mahmud, Alemdar Mustafa Paşa ile görüşmüş ve "*Bak lala, bundan evvel amcam isteyip Nizâm-ı Cedîd'i kurmak üzere iken sonunda başına bunca felaket geldi. Yine sonu fena bir şey olur*" demiştir. Bunun üzerine Alemdar Mustafa Paşa, padişahı ikna etmek için bu defa yedi ocağın da istekli olduğunu belirterek ocaklıların elinden aldığı mühürlü senetleri göstermiştir. Yayla İmamı Ebu Bekir Efendi, *Vaka-ı Cedid...*, s.99.

gönderildiğinde, Kadı Abdurrahman Paşa'ya da bir emirname gönderilerek kendi maiyetinde bulunan ve Nizâm-ı Cedîd'in ilgası sırasında dağılmış bulunan eğitilmiş tüfenkçi askerlerden asker yazarak İstanbul'a gelmesi bildirilmişti¹¹⁴. Temeli yine eski eğitilmiş askerlere dayanan bu yeni askeri birliğe serdar olarak Sultan II. Mahmud tarafından Kadı Abdurrahman Paşa tayin edildi. Padişah tarafından yayımlanan 18 Ekim 1808 tarihli Fermanla Kadı Abdurrahman Paşa'yı serdar tayin ettiğini, askerinin tüm ihtiyaçlarının hazineye karşılanmasını, yeni kışlalar inşa edilmesini, tamire muhtaç olan binalarının en kısa sürede tamir ettirilmesini ve bu ordu ile din ve Devlet düşmanlarına karşı birlikte karşı konulması bildirilmişti¹¹⁵.

S. Canning, Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın bu gayretinde kesinlikle şanslı olmadığını belirterek, yeni kurulan ordunun adının yeniçerilerin şüphesini çektiğini; çünkü bunun eski kurumun devamı şeklinde algılandığını belirtmektedir. En iyi barakaların tahsis edildiği, giysileri, yiyecekleri ve ödemeleri¹¹⁶ eski kuruma asla bahşedilmemiş bir muameleye tabi tutulan yeni birlikler doğal olarak yerine geçtikleri askerlerin nefret ve kıskançlığını¹¹⁷ üzerlerine çekmişlerdi. Yeniçeriler, ortadan kaldırılmak üzere belirlendiklerini gördüler ve önce düşmanlarını yok ederek bunu önlemeye gizlice karar verdiler. Böyle bir karar ve hareketin ölümcül sonuçlar getireceği malumdu. Fakat Alemdar Mustafa Paşa, buna karşı bir önlem almadı¹¹⁸. Yeniçeriler bir daha isyan etmez diye düşünülerek gaflete¹¹⁹ dalmıştı. S. Canning, Sadrazamın Sarayda yaşları ve

¹¹⁴ Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, Cilt: 9, s.4.

¹¹⁵ Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târîhi...*, s.251.

¹¹⁶ Yeni kurulan Sekbân-ı Cedîd birliklerine Levend ve Üsküdar'daki kışlalar tahsis edildi. Beyaz, kırmızı ve yeşil renkli üniformaları aba, dizlik, tozluk, şalvar ve mintandan oluşuyordu. Başlarına ise şubara denilen dilimli serpuş giydiler. Bunun üzerine de İslami bir işaret olarak ahaliyi tatmin için şal sarmışlardır. Ayrıca sekbanlara, yeniçerilere oranla daha yüksek maaş bağlandı. Özcan, "Sekbân-ı Cedîd", s.328; Sekbân-ı Cedîd adıyla anılan bu askerlerin kıyafetleri aba dizlik, tozluk, kısa silah abası ve şubara adı verilen çuka kalpaktı. Ayrıca başlarına bir kısmı nergisi (sarı veya beyaz) renkli bir kısmı ise kırmızı renkli Magrib şalı sarmışlardı. Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, Cilt: 9, s.8-9; Şâni-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şâni-zâde Târîhi*, s.86; *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, s.2834.

¹¹⁷ Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, Cilt: 9, s.12; Alemdar Mustafa Paşa'nın sert ve etkin politikası yeniçerileri sindirmiş ise de Nizâm-ı Cedîd'in ihyası için kurulan Sekbân-ı Cedîd ocağı onların kin ve öfkelerini ortadan kaldıramamıştı. Ünal, "Aleksandr...", s.577.

¹¹⁸ *FO. 78/63*, s.188b-189a.

¹¹⁹ Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın yeniçerilerin bir daha ayaklanmayacaklarına dair olan inancının nedeni, piyade ve süvari kapıkulu ocak zabıtlarından mühürlü senetler almış olmasıdır. Özcan, "Sekbân-ı Cedîd", s.328; Aynı şekilde, İstanbul'un siyasi inceliklerini bilmeyen Alemdar Mustafa Paşa'nın zevk ve eğlenceye dalarak gerekli tedbirleri almadığı, beraberinde İstanbul'a getirdiği Rumeli askerlerini hanlara ve vezir konaklarına dağıtarak

rütbelerine dikkat etmeksizin tüm nazırları hor gördüğünü ve bu küstahlığının düşmanlarını çoğalttığını ve kendisine Davut Paşa'da eşlik eden askerlerin çoğunu azlettiğini belirtmektedir. Ayrıca, her yenilik hareketinin doğal muhalifi olan ulemanın da Sadrazama karşı duydukları husumet çok geçmeden yeniçeri memnuniyetsizliğiyle birleşmiş ve yeni bir isyana neden olmuştur¹²⁰. Ayrıca Alemdar'ın, idaresinde sert ve hırçın bir tarzı benimsemiş olması da tepkilerin kısa zamanda kendisine yönelmesine neden olmuştur¹²¹.

Alemdar Mustafa Paşa'nın yeniçerilerin bir daha isyan etmeyeceklerine dair inancı tedbirsiz davranmasına neden olmuştur. Rumeli'den gelen sekbanlar¹²² Devlet ricalinin konaklarına ve hanlara dağıtılmışlardı. Bu durum yeni nizamın aleyhinde olan Ocak mensuplarına ümit verdi. Elllerinden tımarları ve ulufeleri alınan Ocak mensupları¹²³ yeni nizamın aleyhinde olan gruplarla işbirliği yaparak yeni nizamı ve talimli asker Ocağını ortadan kaldırmak için çalışmaya başladılar¹²⁴. Bu sırada askeri birlikler için eğitimin şart tutulması asker arasında hoşnutsuzluğun artmasına neden olmuş ve Sultan Mustafa'nın tekrar tahta çıkarılması hususunda dedikodular dönmeye başlamıştı. Yine bu günlerde tüm tedbiri elden bırakan

buralarda tam bir gaflet uykusuna daldığı ifade edilmektedir. Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.230.

¹²⁰ FO. 78/63, s.189a.

¹²¹ Karal, "Mahmud II", s.165; Alemdar'ın yönetimine karşı ulema, yeniçeri ve devlet erkanının ortak hareket etmesi hakkında bkz. Şâni-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şâni-zâde Târîhi*, s.99-101.

¹²² Nizâm-ı Cedîd, askerinin devamı niteliğindeki bu ordunun ilk erleri Rumeli'den İstanbul'a gelen ayanların maiyetinde bulunan kır sekbanlarıydı. Özcan, "Sekbân-ı Cedîd", s.328.

¹²³ Sekbân-ı Cedîd birliklerinin ihtiyaçlarını karşılamak için kamuoyunun tepkisi dikkate alınarak yeni vergilerin ihdasından kaçınıldı. Bunun yerine ellerinde haksız esâme bulunanların bu esâme cüzdanlarını kırk gün içinde yarı yarıya değeriyle teslim etmeleri istendi. Esâme alım satımından çıkarılan ocak eskileri, rical ve halktan bu uygulamaya tepkiler geldi. Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, Cilt: 9, s.9; Özcan, "Sekbân-ı Cedîd", s.329; Ayrıca ulufe kağıtlarının alışverişinin yasak edilmesi, tam sayısı bilinmeyen ve fiili hizmette bulunmadığı halde yeniçeri namıyla ulufe alanlara bu ödemelerin yapılmaması ve Ramazan ayı sonuna kadar yeni nizama dahil olmayı kabul etmeyen yeniçerilerin kendi memleketlerine dönmeye mecbur olduklarının ilan edilmesi hem yeniçerilerin hem de sarraflıkla geçinen bir kısım gayrimüslimin tepkisini çekmiştir. Andreasyan, "Selim III. ve Mustafa IV...", s.69; Bu yolla on gün içinde hazineye yüz bin akçe kazandırılmıştır. Şâni-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şâni-zâde Târîhi*, s.88.

¹²⁴ Alemdar Mustafa Paşa aleyhine açıktan açığa propagandalar yapılıyordu. Babıali duvarlarına asılan "Rumeli'den geldi bir çitak, Bayram ertesi ya kılıç oynayacak ya bıçak" şeklindeki afişler her tarafa yapıştırılıyordu. Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, Cilt:9, s.19; Bu afişlerin bir benzeri onun ölümü sonrası dairesinde de bulunmuştu. Bu afişte ise "Rumeli'den gelen eşkiya. Yeniçerileri küstahça yağmaladı. Ramazan bayramından sonra kan dökülecek. Yeniçeriler intikam alacak" yazılıyordu. Ünal, "Aleksander...", s.579-580.

Alemdar Mustafa Paşa'nın, zevk ve sefaya dalmış olması tüm dikkatlerin üzerine toplanmasına neden olmuştur¹²⁵.

Bu sırada adet olduğu üzere Sekbân-ı Cedîd askerleri Ramazan ayının ortalarında Babıali'ye iftara davet edilmişlerdir. Üsküdar ve Levend Çiftliği'nde eğitim gören yaklaşık dört bin kadar Sekbân-ı Cedîd neferi son derece gösterişli kıyafet ve silahlarla iftar yemeğine katılmışlardır. Bu durum Ocaktan atılmış kömür ve limon satarak geçinmeye çalışan yeniçerilerin son derece gücüne gitmiş ve Sekbân-ı Cedîd askerine karşı olan kinlerinin bir kat daha artmasına neden olmuştur¹²⁶. Sekbân-ı Cedîd ordusunun kurulmasına gücenen Yeniçeriler, toplumun diğer kesimine mensup olan ve Alemdar'ın idaresine muhalif olan kimselerle işbirliği yaparak bir suikast hazırlığına giriştiler. Yapılan plan gereğince Ramazan bayramından bir hafta önce çarşıda çıkarılacak bir yangın sonrası oraya gelmesi muhtemel olan Alemdar'ın kurşunla öldürülmesi düşünülmüştü. Fakat yapılan bu plan 14 Kasım gecesi uygulanmaya konuldu ise de başarılı olunamamıştı¹²⁷.

Aynı günlerde isyan hazırlığı yapan gruplar IV. Mustafa ile de irtibat kurmuştu. Alemdar Mustafa Paşa, durumu bir arıza ile II. Mahmud'a bildirdi. Ama bir netice çıkmadı. Bu sırada Alemdar'ın bazı yakın dostları kendisi aleyhindeki tertibi bertaraf etmesi için İstanbul'dan ayrılarak Edirne'ye gitmesini ve Rumeli'den toplayacağı kuvvetler ile tekrar İstanbul'a dönerek duruma hakim olmasını tavsiye ettiler. Bu tavsiyeye uymayan Alemdar Mustafa Paşa, adet olduğu üzere Kadir Gecesi (15 Kasım 1808) Divanyolu'ndaki Atik Ali Paşa Camii karşısındaki Şeyhülislam konağına iftar yemeğine gitmişti. Fakat yol boyunca toplanan kalabalık arasından güçlkle geçmiş ve sonra Babıali'ye dönmüştü¹²⁸. Aynı günlerde Rusya adına görüşmelerde bulunmak için İstanbul'a gelmiş olan Aleksander Grigoreviç Krasnokutsk, İngiliz sefareti tercümanı olarak görev yapmış ve İstanbul'un siyasi atmosferine vakıf, tecrübeli ve saygın bir hanımefendi olan Pizani'yi Pera'da ziyaret etmişti. Pizani, Alemdar Mustafa Paşa'nın, kaldırmak istediği yeniçerilerin kendisi aleyhine büyük bir kampanya

¹²⁵ Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet, Cilt: 9*, s.13.

¹²⁶ Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi*, s.109-110; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet, Cilt: 9*, s.18-19.

¹²⁷ Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet, Cilt: 9*, s.21-22; Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târîhi...*, s.269-270; Kamil Paşa, *Tarih-i Siyasi...*, s.23.

¹²⁸ Uzunçarşılı, "Mustafa Paşa, Bayrakdar (Alemdar)", s.725; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet, Cilt: 9*, s.21; Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi*, s.116; Kamil Paşa, *Tarih-i Siyasi...*, s.22-23; Bir diğer kaynaktaki ise Alemdar'ın Ramazan Bayramı'nın üçüncü gününde adet olduğu üzere şeyhülislamın huzuruna çıktığı ve dönüşünde öfkeli kalabalığın içinden Arnavut muhafızlarının müdahalesi ve sert önlemleriyle geçebildiği ifade edilmiştir. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, s.165.

içerisinde olduklarını; ancak kutsal Ramazan ayının bitmesini beklediklerini sandığını, Mustafa Paşa'nın tüm bunları bildiğini ve gerekli tedbirleri aldığını ama geç kaldığını söylemiştir¹²⁹. Gerçekten de Alemdar Mustafa Paşa, gerekli tedbirleri almakta geç kalmıştı. Artık yeniçeri isyanı başlamış, Alemdar Mustafa Paşa, Sadrazamlığa tayin edilmesinden yaklaşık dört ay sonra aniden çıkan isyan hareketiyle karşı karşıya kalmıştı. Yeniçeriler yangın çıkararak isyanı başlattılar. Ayaklanma sırasında Babıali basılmış ve Alemdar'ın konağı kuşatılmıştı. Alemdar, konağın mahzenine saklanmış ve bir süre yardım gelmesi için beklemişti. Bu sırada dışarıya sürekli silahla ateş etmek suretiyle kimsenin yaklaşmasına izin vermemiştir. Beklediği yardımın gelmemesi ve yeniçerilerin mahzenin kubbesini delerek içeriye girmek üzere oldukları bir anda cephaneliği ateşe vererek yüzlerce yeniçeri zorbasıyla birlikte kendisini öldürmüştür (16 Kasım 1808)¹³⁰.

¹²⁹ Ünal, "Aleksander...", s.580; Alemdar Mustafa Paşa, Yeniçerilerin yeni kurduğu orduya karşı kin beslediklerini bildiğinden, kendi güvenliği için seksen kadar sekban askerinin Divan toplantısının yapıldığı odanın kapısında beklemesini emir buyurmuştur. Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi...*, s.237.

¹³⁰ Beydilli, "Alemdar Mustafa Paşa", s.365; Uzunçarşılı, "Mustafa Paşa, Bayrakdar (Alemdar)", s.726; Andreasyan, "Selim III. ve Mustafa IV...", s.69-70; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet, Cilt: 9*, s.29-30; Kamil Paşa, *Tarih-i Siyasi...*, s.23-25; Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.230-231; *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, s.2839; Alemdar Mustafa Paşa'nın akıbeti bir süre belirsizliğini korumuştur. O'nun kaçarak kurtulduğu ve ordu toplayarak İstanbul'a geleceği, dumandan boğulmuş cesedinin bulunduğu, Yeniçeriler tarafından caddelerde sürüklendiği, kafasının kesildiği, canlı olarak bulunup sonra parçalandığı rivayetleri dolaşmıştır. Hatta, ölüsünün bulunmasına rağmen bu dedikodular son bulmamış, bulunan cesedin ona ait olmadığı ve Yeniçerilerin sakinleştirilmesi için bu söylentilerin çıkarıldığı iddia edilmiştir. Yapılan aramalar sonunda bodrumda dumandan boğulmuş olarak bulundu. Yeniçeriler tarafından aşağılanarak caddelerde sürüklenmiş, daha sonra ise bir ağaca asılmıştır. Cesedi Yedikule civarındaki kör bir kuyuya atılmış, kemikleri ancak 1826 senesinde Yeniçeri Ocağı'nın ilgasından sonra çıkarılarak gömülmüştür. Ünal, "Aleksander...", s.584; Bir diğer kaynakta ise Alemdar'ın mahzendeki gizli bir yoldan kaçtığı, Topçu, arabacı ocağı ile Levend Çiftliği'ndeki asker ve Boğaz Muhafızı Uzun Hacı Ali Ağa ile ittifak yaparak Yeniçeri üzerine saldıracağı dedikodularının isyancılar arasında dolaştığı ifade edilmektedir. Alemdar'ın cesedi ancak 20 Kasım'da bulunabildi. Mahzene girildiğinde Alemdar'ın cesedinin bir köşede sanki canlı gibi, elbiseleri ve silahları üzerinde bağdaş kurmuş oturur şekilde ve yanında iki cariyesinin de cesediyle birlikte bulundu. Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, s.270-281, 307, 311; Alemdar'ın cesedi uzun zaman bulunamadı. Sadrazamın kayıp olduğu, saraya ve dışarıya kaçtığı dedikoduları dolaşmaya başladı. Aramalar sonucunda Sadrazam Alemdar'ın cesedi mahzende bulundu. Bulduğunda cesedi henüz solmamıştı. Hiçbir yerinde yara bere izi yoktu. Boynundaki saati bile durmamıştı. Mührü hümayunu ve bir kese mücevheri koynundan çıktı. Ayağına bir ip takıp sürükleyerek kaba küfürlerle cesedini Et Meydanı'na götürdüler. Çırılçıplak soyarak bir dut ağacına astılar. Ağzına çubuk soktular. Sonra cesedini Yedikule dışına attılar. Yayla İmamı Ebu Bekir Efendi, *Vaka-ı Cedid...*, s.107-108; Dumandan boğulmuş ve yarı yanmış halde bulunan Alemdar

S. Canning ise bu olayın başlangıcını 14 Kasım 1808 olarak vermektedir. O'nun ifadesine göre yeniçeriler sadrazamın genellikle ikamet ettiği Babıali'yi kuşatarak ateşe vermişlerdi. Alemdar Mustafa Paşa, hızla binanın her tarafını saran alevlerden korunmak için aceleyle evinin yakınındaki barut deposuna sığınmıştı. Alemdar, sığındığı bu taş kuledeki barutun patlaması sonucunda pek çok kişiyle birlikte öldü. S. Canning, bu patlamanın kaza ile mi yoksa planlı bir şekilde mi meydana geldiğinin asla bilinemeyeceğini belirtiyor. Yeniçeriler asıl düşmanlarını yok etmelerine rağmen bir kez daha hiddetlerine yenik düşmüşlerdi. Sonraki hedefleri yeni düzenlemenin önderliğini yapan kendi komutanları olan Yeniçeri Ağası [Mustafa Ağa] idi. O'nu da öldürdüler. Boş kalan Yeniçeri Ağalığı'na ise hemen Kul Kahya'yı getirdiler¹³¹.

S. Canning'in ifadesine göre yeniçeri isyanı 15 Kasım 1808 sabahı tüm şiddetiyle devam etti. Alemdar Mustafa Paşa'nın emrindeki tüm sekbanlar [seğmenler= seimens] silah altına alındılar. O gün karşılıklı saldırılar oldu ve aralarında Mustafa Bayraktar'ın yeğeni de olmak üzere çok sayıda insan öldü. Ertesi gün Kadı Paşa (Kadı Abdurrahman Paşa), 8000 adamıyla birlikte Üsküdar'dan gelerek Sarayı geçtikten sonra Ayasofya Camii yakınında şehre girdi. Bir depoya 500-600 civarında yeniçerinin saklandığını öğrendiğinde orasını ateşe verdirerek içerideki isyancıların hepsini yok etti. Babıali civarında çıkan yangın 24 saat boyunca devam etmiş ve şehrin büyük bir kısmını yakıp yıkmasına rağmen söndürülmesi için hiçbir çaba sarf edilmemişti. Bu sırada limanda demirlemiş bir savaş gemisi, Yeniçeri Ağası'nın evini top ateşine tuttu; ama tüm şehir aynı yıkımı yaşamadan önce Sultan II. Mahmud, masumlara merhametle ateşkes emrini verdi¹³². 17 Kasım sabahı artık Galata'nın dış mahallelerini, Tophane'nin

Mustafa Paşa'nın cesedi bir kulenin tepesine asılarak halka gösterilmiştir. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, s.166; Şâni-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şâni-zâde Târîhi*, s.122-127, 149.

¹³¹ FO. 78/63, s.189a-189b; S. Canning'in olayın başlangıç tarihini 14 Kasım 1808 olarak vermesinin nedeni, Alemdar'ın öldürülmesi için yapılan planın bu tarihte uygulanmaya konulması ve çarşıda yangın çıkarılmış olmasıdır. Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târîhi...*, s.269-270.

¹³² FO. 78/63, s.189b-190a; Başka bir kaynak, gemilerden ateş edilmesi nedeniyle infiale kapılan halkın da isyana iştirak ettiğini belirtmektedir. Özcan, "Sektân-ı Cedîd", s.329; Aleksander Grigoreviç Krasnokutsk ise günlüğünde "...boğazda bekleyen yaklaşık 30 adet gemi şehri güllelerle dövüyor..." diye bu durumu ifade etmiştir. Yine aynı eserde "...Kaptan Paşa Ramiz Efendi gemileri silahlandırmış, yeniçeri ocaklarına top atışlarına başlamıştı" ifadesi geçmektedir. Ünal, "Aleksander...", s.581, 583; Benzer bir ifadeye göre, Kaptan-ı Derya Ramiz Paşa, Tersane Defterdarı Ali Efendi ve İnce Bey, birik denilen gemiye gidip sabahtan akşam ezanına kadar gemiden İstanbul'a gülle atmışlar, daima Süleymaniye camii ile ağa kapısına nişan almışlardır. Yayla İmamı Ebu Bekir Efendi,

büyük toplarını ve yeni kurulan askeri birliğin Üsküdar'daki barakalarını ele geçirmiş olan yeniçeriler, sekbanlarla aralarındaki farklılığın kaldırıldığına dair gelen haberi aldıklarında zafere ulaşmışlardı. Bu haber üzerine çarpışmalar son buldu ve isyan hareketi başladığı gibi aniden kesildi¹³³.

Fakat isyan henüz bitmemişti. Yeniçeriler, öğleden sonra tüm yenilik hareketinin önderi ve destekçisi olarak gördükleri Kaptan Paşa (Ramiz Efendi) ve Kadı Paşa'ya yöneldiler. Kaptan Paşa ve Kadı Paşa kaçmak için saraya iki kadirge çektirmişlerdi ve selameti kaçmakta buldular. Ancak onları izlemek üzere peşlerinden bir korvet gönderildi. 17 Kasım akşamı 3000 kadar Yeniçeri, sekbanların bir alayının bulunduğu ve başkente 6,5–7 km mesafedeki Levend Çiftliği'ne [Pera'dan Büyükdere Caddesi üzerinde dört mil uzakta] yürüdüler. Sekbanlara ait Selimiye ve Levend Çiftliği'ndeki kışlalar yakıldı, kaçamayan herkes erkek, kadın ve çocuk ayrımı yapılmaksızın öldürüldü. İsyanın o günü de büyük bir katliamla kapanmıştı¹³⁴.

Vaka-ı Cedid..., s.103; Bir diğer kaynakta ise Mısır'a gitmek üzere hazır bekleyen iki gemiye yeniçeri ağasının evini top ateşine tutma emri verildiği belirtilmiştir. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, s.166; Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi*, s.133-134; Bir diğer kaynakta ise Yeniçerilerin Galata ve Tophane taraflarına hücum etmesi üzerine Tersane tarafından üç anbarlıdan güle atıldığı, ayrıca Kurşunlu Mahzen önündeki kalyondan atılan topların hatt-ı hümayunla kesildiği ifade edilmektedir. Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târîhi...*, s.289-290; Yeniçerilerin bu denli şekavetine hiddetlenen Sultan II. Mahmud, harp gemilerinden eşkiya takımı üzerine top atılmasını emretmiş ve ağa kapısı ile yeniçeri haneleri ateş altına alınmıştır. Çıkan yangınların hanelerine isabet etmesi nedeniyle yeniçerilerin aman dilemesi üzerine ateş kesilmiştir. Kamil Paşa, *Tarih-i Siyasi...*, s.24.

¹³³ *FO. 78/63*, s.189b-190a; S. Canning, böyle büyük bir isyan hareketinin aniden bitmesini garipsemiş ve şaşkınlığını ifade etmiştir. Aynı şekilde Kabakçı Mustafa isyanıyla III. Selim'in tahtan indirilmesi sırasında kimsenin ırzına, namusuna dokunulmaması, bir tek silah atılmadan yağma çapul olmadan olayların yatışmış olması, asilerin halka zarar vermemiş olması isyanın hafif şekilde atlatıldığı şeklinde algılanmasına, bu duruma hem Osmanlı Devleti tarihinde hem de diğer devletler tarihinde emsalsiz bir olay gibi bakılmasına neden olmuştur. Çolak, "Kethüdâ Mehmed Said Efendi'nin...", s.422; Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.233.

¹³⁴ *FO. 78/63*, s.190a-190b; Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târîhi...*, s.295-297, 303; Kamil Paşa, *Tarih-i Siyasi...*, s.26; İsyancı yeniçeriler Sekbân-ı Cedîd'in ihyasında önemli bir vazife almış olan Kadı Abdurrahman Paşa'nın konağı başta olmak üzere diğer kumandanların evleri ve işyerlerini yıkıp, yakmışlardı. Özcan, "Sekbân-ı Cedîd", s.329; Alemdar Mustafa Paşa'nın destekçisi ve Rusçuk Yaranlarından Refik Efendi ve Tahsin Efendi isyan başlayınca param parça edildiler. Kaptan Paşa Ramiz Efendi, Ruslara sığındıktan sonra yapılan antlaşma gereğince iade edilmiş ve Yerköy'de idam edilmiştir. Aynı şekilde Kadı Paşa da memleketi olan Alaiye/Alanya'ya ulaşmış ise de gönderilen ferman gereğince Tekelioğlu Mehmet Ağa tarafından Ocak 1809'da öldürülmüştür. Ayrıca Behiç Efendi ve Morali Ali Efendi de gizlendikleri yerde bulunarak birkaç ay sonra ortadan kaldırıldılar.

Yeniçeri isyanı 18 Kasım tarihine kadar bütün şiddetiyle devam etmişti. II. Mahmud'un, daha fazla direnmek için elinde herhangi bir gücü kalmamıştı. Bu nedenle Sarayın kapılarını isyancılara açarak yeniçerilerin tüm isteklerinin bayramdan sonra yerine getirileceğine dair söz verdi. Bunun üzerine bir kez daha sükunet sağlandı. Ama yeniçerilerin tedirginliği henüz geçmemiş olacak ki ertesi gün bir yanlış anlamadan dolayı bir grup yeniçeri boğazın kuzeyindeki bazı Kaleleri ele geçirdi. Yeniçeriler bu girişimden sonra hatalarından ders çıkararak düşmanca hareketlerden kaçındılar¹³⁵.

S. Canning, Yeniçeri İsyanını bu şekilde izah ediyor. Ancak verdiği bilgiler bunlarla sınırlı değil. İsyan sonrası hakkında da bize ayrıntılı bilgiler vermeye devam ediyor. O'nun ifadesine göre, isyancı gruplar yani çarpışan taraflar yakıp yıktıklarına bakmaya zaman bulduklarında acı gerçekle yüzleştiler. 3000'den fazla ölü ya gömülmüş ya da denize atılmıştı¹³⁶. Babıali baskını sırasında yeniçerilerin tekrar IV. Mustafa'yı tahta çıkarmak niyetinde olduklarının anlaşılması üzerine II. Mahmud'un emriyle Saraydaki dairesinde boğdurulmuştu (17 Kasım 1808)¹³⁷. S. Canning'in ifadesine göre Sultan Mustafa, ihtişamlı bir cenaze töreniyle babasının mezarının yanına gömülmüştü. Ayrıca, Sultan Mustafa'nın kardeşinin emriyle mi öldürüldüğünün muhtemelen bir sır olarak kalacağını belirtiyor. Ama II. Mahmud'un, onayı olmadan Sarayın duvarları arkasında böyle bir idam hadisesinin gerçekleşmeyeceğini de ekliyor. Yapılan aramalar sonunda Alemdar Mustafa Bayraktar Paşa'nın yanmış cesedi kulenin yıkıntıları arasında güçlkle bulundu. Bunun üzerine Yeniçeriler, yüreklerindeki kötülükle yeniden öfkeye kapılarak yanmış cesedi ayaklarıyla iteleyerek acımasız kalabalığın hakaretlerine ve alaylarına maruz bıraktılar. Hala kana

Sadece Galip Efendi ricacıların araya girmesiyle hayatta kalabilmiştir. Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.233-234; Abdurrahman Şeref, *Osmanlı Devleti Tarihi*, s.378-379.

¹³⁵ FO. 78/63, s.190b.

¹³⁶ FO. 78/63, s. 190b-191a.

¹³⁷ Baysun, "Mustafa IV", s.713; Beydilli, "Mustafa IV", s.284; Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.232; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, s.2841; İsyanın büyümesi ve isyancıların sabık Sultan IV. Mustafa'nın tekrar tahta çıkmasını istemeleri üzerine Devlet adamları II. Mahmud'a, sabık Sultanın öldürülmesini aksi halde yeniçerilerin yine onu tahta çıkaracaklarını söyleyerek katline ferman çıkarttırmışlardır. Yayla İmamı Ebu Bekir Efendi, *Vaka-ı Cedid...*, s.104; Bir diğer kaynakta ise Sultan IV. Mustafa'nın, Padişahın emriyle öldürülmediği, hastalıktan dolayı öldüğü şu şekilde izah edilmiştir. "Ve kaldı kim, Hudavendigâr-ı sâbık, karındaşım Sultan Mustafa Hân, beş-altı günden berü nâ-mizâc olup, bu husus istimâ'ı oldukda, illet-i mizâcî ziyâde hareket birle, irtihâl-i dârül-bakâ eylemişdir. Yok, ekserini istemezseniz, bana dahi böyle Padişâhlık lâzım değildir...". Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi...*, s.301.

doymamış olanlar hınç ve kinlerini onun kalan birkaç taraftarını da öldürerek fazlasıyla doyurdular¹³⁸.

S. Canning cesur, kararlı, anlayışlı, halkının hislerini düşünerek hükümetinin suiistimallerini önleyecek ve yaptığı reformlarla kendisini gösterebilecek bir Sultan'ın elinde kuvvet kazanabilecek olan İmparatorluğun gücünün bu arsız isyancılar nedeniyle sarsıldığını belirtmektedir¹³⁹.

Sultan II. Mahmud, kendi yönetimine gizlice muhalefet eden Devlet adamlarını görevden aldı. Daha sonra yeniçerilerle açıkça konuşarak mağduriyetlerini düzeltmeye hazır olduğunu; ancak mutlak itaat etmelerini istedi. Ayrıca, Sekban Ocağı'nı lağv ettiğini ilan etti¹⁴⁰. S. Canning, Yeniçerilerin en büyük düşmanlarından biri olan Yusuf Paşa'nın Sadrazam olmasını kabul etmelerini, Sultan'ın bu çağrısını kabul ettiklerinin kanıtı olarak ifade ediyor. Böyle bir davranışın; yani böyle bir uyum sürecinin sürekli kılınması halinde ülke savunması için tüm sınıfların destek olacağını belirtiyor¹⁴¹.

e- Devletlerarası ilişkiler

Sultan III. Selim tahta çıktığında Osmanlı-Rusya ve Avusturya arasındaki Savaşlar tüm hızıyla devam ediyordu. Ancak hem Savaşın uzun sürmesi hem de Fransa'da patlak veren ihtilalin etkilerinin Avusturya topraklarında görülmesi tarafların bir an önce Savaşı sonlandırmalarını gerektirdi. Osmanlı Devleti ile Avusturya arasındaki Savaş Zıştovi Antlaşması'yla sona erdi (4 Ağustos 1791). Osmanlı-Rus Savaşları bir yıl daha devam etmiş ise de Osmanlı ordularının üst üste aldıkları yenilgiler nedeniyle 10 Ocak 1792 tarihinde yapılan Yaş Antlaşması'yla taraflar arasındaki Savaş haline son

¹³⁸ FO. 78/63, s.191a-191b; Sekban askerlerinin Yeniçeri isyanına karşı koyması nedeniyle çok kanlı çarpışmalar olmuş ve sokaklar cesetlerle dolmuştur. Bu çarpışmalar esnasında Yeniçeri'den 5000, Sekbanlardan ise 600 nefer telef olmuştur. Kamil Paşa, *Tarih-i Siyasi...*, s.24.

¹³⁹ FO. 78/63, s.191b.

¹⁴⁰ Kamil Paşa, *Tarih-i Siyasi...*, s.25-26.

¹⁴¹ FO. 78/63, s.192a; Yeniçeriler, Sultan Mustafa'yı öldüren 12 kişinin kellesini istemişler ve bir bir ortadan kaldırmışlardır. Yeniçerilerin 15 kişinin daha kellesini istemeleri üzerine Sultan II. Mahmud, Yeniçerilere hitaben sert bir konuşma yaptı: "...kardeş kanı dökmekten vazgeçmelerini, günahsız insanların onlar yüzünden acılar çektiklerini, bu hareketlerle koca bir imparatorluğun yok oluşunu hazırladıklarını, kendisinin Padişah olduğunu, onun değil onların kendisine itaat etmeleri gerektiğini, eğer itaat etmezlerse tahtı bırakıp Anadolu topraklarına gideceğini ve keyiflerine göre ülkeyi yönetemeyeceklerini" söyledi. Bunun üzerine yeniçeriler Padişaha itaat edeceklerine söz verdiler. Ünal, "Aleksander...", s.584-585.

verildi¹⁴². Bu Savaşın en önemli sonucu Osmanlı ordusunda ıslahat yapılmasının zorunlu olduğunun ortaya çıkmış olmasıdır. Yapılacak olan bu ıslahatlar ise ancak barış ortamına ve yabancı bir Devletin yardımına bağlıydı. Bu süreçte Osmanlı Devleti, dış politikada barış prensibini ve Fransa ile iyi ilişkiler kurma yolunu tercih etti. Osmanlı-Fransa dostluğunun temelinde, Fransa'nın Avrupa politikasında daima üstünlük göstermesi, Rusya ve Avusturya'ya karşı bir siyaset takip etmesi ve askerlik alanında diğer devletlerden ileride bulunması yatmaktaydı. Ancak Napolyon Bonapart'ın 1798'de Mısır'ı işgal etmesiyle bu ilişkilerde bir bozulma yaşandı. Rusya ile 23 Kasım 1798'de, İngiltere ile de 5 Ocak 1799'da Fransa'ya karşı ittifak antlaşmaları imzalandı. Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki siyasi krize İngiltere ve Rusya'nın da iştirak etmeleri olayın seyrini değiştirmiştir. İngiltere ile Fransa arasında yapılan sulh müzakereleri sonucunda 25 Mart 1802'de Amiens Barışı imzalandı. Buna göre Fransa, Mısır'ın Osmanlılara iadesini kabul ettiği gibi Osmanlı sınırlarının savaş öncesi haline dönmesi de kabul edilmişti. Aslında her iki Devletin amacı da Osmanlı Devleti'ni kendi yanlarına çekmekti. Bu durumun farkına varan Osmanlı Devleti, İngiltere'ye güvenmek suretiyle Fransa'yı tamamen elden kaçırmamak için bu sefer de Fransa ile bir sulh antlaşması yapılması için Amedçi Galip Efendi'yi Paris'e göndermişti. Yapılan müzakereler neticesinde yapılan Sulh Antlaşması 29 Haziran 1802'de III. Selim'in onayı ile yürürlüğe girdi. Dolayısıyla Osmanlı Devleti, bu zor durumdan Rusya ve İngiltere'nin yardımıyla kurtulmuştu. Fakat, Mısır'ın tahliyesi sonrası Osmanlı Devleti için Rus ve İngiliz siyasi ihtiraslarının tehlikeli bir hal aldığı gün yüzüne çıkması üzerine tekrar Fransa hükümetine bir yönelme görüldü. Rus-İngiliz ittifakı karşısında zor durumda kalan Osmanlı Devleti'nin imdadına Fransa yetişmiş ve General F. Sebastiyani¹⁴³ İstanbul'a gönderilmiştir. Sebastiyani'nin İstanbul'a gelmesi üzerine Ruslar Savaş ilan etmeksizin Ekim 1806'da Eflak ve Boğdan'ı işgal etti. İngiltere elçisi Arbuthnot ise bu sırada Babıali'ye bir nota vererek Fransa elçisi Sebastiyani'nin İstanbul'dan kovulmasını, İngiltere ve Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki sulh antlaşmalarının yenilenmesini ve boğazların harp gemilerine açılmasını eğer bu teklifleri kabul edilmezse İstanbul'un

¹⁴² *Mufassal Osmanlı Tarihi*, s. 2722-2741.

¹⁴³ General Sebastiyani, Fransa'nın Türkleri koruduğunu anlatmak, Rusya'ya karşı Türkiye, İran ve Fransa'dan oluşan üçlü bir ittifak grubu oluşturmak, Rusya ile İngiltere'nin politikalarına engel olmak, boğazları Rusya'ya kapatmak gibi görevleri yerine getirmek üzere İstanbul'a gönderilmiştir. Altınay, *Kabakçı Mustafa*, s.38-39; General F. Sebastiyani'nin görevi Rusya'ya karşı Osmanlıyla bir ittifak antlaşması imzalamaktı. A. B. Şirokorad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı-Rus Savaşları*, Selenge yayınları, İstanbul 2009, s.276.

Bozcaada önlerinde bekleyen İngiliz donanması tarafından bombalanacağını bildiriyordu (25 Ocak 1807). Ancak İngiliz elçisinin verdiği notanın kabul görmemesi üzerine İstanbul'u terk etmesiyle (27 Ocak 1807) İngiliz Amiralî Duckworth'un komutasında harekete geçen bir İngiliz donanması 21 Şubat 1807'de Çanakkale boğazını geçerek İstanbul yönüne ilerledi. Bu sırada İngiliz donanmasının gelişini engellemek üzere önceden Nara Burnu civarına demirlemiş olan 7 parçalık Osmanlı donanmasından altı adeti İngilizler tarafından yakılırken, birisi de esir edildi. İngiliz donanması yoluna devam ederek İstanbul önlerine demir attı. İngiliz elçisi Babıali'ye bir nota daha vererek Osmanlı donanmasının emaneten kendilerine teslim edilmesini, Rusya ile sulh yapılmasını ve İngiltere ile ittifakın yenilenmesi hususunda bir senet istedi. Hatta General Sebastiyani'nin İstanbul'dan kovulması talebini yeniledi. Bu talep Sebastiyani'ye iletilmiş ise de resmen sınır dışı edilmeden teklifi yerine getirmesinin mümkün olmadığını Babıali'ye bildirmiştir. Sebastiyani, kendisinin İstanbul'u terk etmesi için gönderilen Reis efendiye “*kara ordusu tarafından desteklenmeyen bir donanmanın İstanbul'da tehlike yaratamayacağını bu nedenle süratle gerekli tedbirlerin alınmasını*” tavsiye etti. İngiliz donanması taleplerinin karşılanmaması ve daha uzun zaman beklemenin de kendileri için tehlikeli hale gelmesi üzerine yaklaşık on gün kaldığı İstanbul önlerinden 2 Mart 1807 tarihinde ayrılarak Çanakkale boğazından çıkış yaptı¹⁴⁴.

Osmanlı Devleti'nin Rusya ve İngiltere ile ilişkilerinin gerginleştiği bir dönemde İstanbul'a gelen Fransa elçisi General Sebastiyani, Sultan III. Selim tarafından geleneklere aykırı olarak askeri üniformasıyla karşılanmış ve Kağıthane civarında özel bir görüşme dahi yapılmıştı¹⁴⁵. Bu durum

¹⁴⁴ Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet, Cilt: 8*, s.111-118; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, s.2806-2809; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Cilt: 5*, Ankara 1983, s.13-54; Abdurrahman Şeref, *Osmanlı Devleti Tarihi*, s.368-369; Akçura, *Osmanlı Devleti...*, s.101-134; Ubeydullah Kuşmânî-Ebubekir Efendi, *Asiler ve Gaziler...*, s.40-43; Yayla İmamı Ebu Bekir Efendi, *Vaka-ı Cedid...*, s.147-148; Fatih Yeşil, “İstanbul önlerinde bir İngiliz filosu: Uluslararası bir krizin siyasi ve askeri anatomisi”, *Nizâm-ı kadîm'den Nizâm-ı cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, (Editör: Seyfi Kenan), İstanbul 2010, s.391-495; Bir diğer kaynakta İngiliz donanmasının 7 Şubat 1807'de Çanakkale'yi geçtiği ve on gün sonra da boğazı terk ettiği belirtilmektedir. Şirokorad, *Rusların Gözünden...*, s.280; Bir başka kaynakta İngiliz donanmasının İstanbul önlerinden çekilmesi şu şekilde ifade edilmektedir: İbrahim Kethüda ve Reisülküttab İngiliz Mahmud Efendi, gemilerin gelişinin onbirinci gecesi Mahmud Efendi'nin Kadıköy'deki yalısına İngiliz kumandanı Amiral Smith'i davet ederek, “*devletin usul ve adeti olmayan hususlar ve haller taahhütnamelere aykırıdır. Bu işten vazgeçip hemen çekilmeniz gerekir*” şeklinde sözler söylemeleri üzerine bu gizli görüşme sonrası İngiliz gemilerinin sabah erken saatte Akdeniz'e yelken açtıkları ifade edilmiştir. Yayla İmamı Ebu Bekir Efendi, *Vaka-ı Cedid...*, s.148

¹⁴⁵ Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.50; III. Selim'in Sebastiyani ile Kağıthane'de görüşmesi hakkında bkz. Altınay, *Kabakçı Mustafa*, s.41.

İngilizler tarafında son derece rahatsızlık yaratmıştı. Sebastiyani'nin İstanbul'da Sadrazam gibi her dediğini yaptırdığı şeklinde bir düşüncenin doğmasına neden olmuştur¹⁴⁶. İngiliz donanmasının İstanbul önlerine gelmesi üzerine alınan tedbirleri yerinde görmek üzere çalışmalara nezaret eden Sultan III. Selim, General Sebastiyani'nin yardımlarını geri çevirmeyerek memnuniyetini bildirmişti. Hatta General Sebastiyani'nin maiyetindeki mühendisler Boğazın istihkamı için görevlendirilmişlerdi¹⁴⁷. III. Selim ve Sebastiyani savunma tesislerinin düzenlenmesini birlikte denetliyorlardı. Fransa elçisine, “*Sefir efendi, sizin İstanbul'da bulunuşunuzu Cenab-ı Hakk'ın bir bağış ve iyiliği olarak kabul ediyorum. Bana yaptığınız hizmetleri mümkün değil unutmayacağım. Hükümdarınızın amaçlarını gerçekten düşünceden uygulamaya geçirdiniz*” diyordu. İngiliz donanmasının İstanbul önlerinden çekilmesi üzerine saraya giden Sebastiyani, son derece ihtişamla karşılandı. III. Selim, Fransa İmparatorunun bütün isteklerini yerine getireceğini belirterek, ortak düşmanları Ruslar ve İngilizler ile savaşmak için ne yapılması gerekiyorsa yapacağına dair söz veriyordu¹⁴⁸. S. Canning, Fransız elçisi General Sebastiyani'nin her saat saraya kabul edildiğini belirtip, Osmanlı Devleti üzerindeki Fransız etkisine dikkat çekerek¹⁴⁹ bu durumu, halk nazarında Sultan'ın gözden düşmesinin nedenleri arasında göstermiştir¹⁵⁰.

İngiltere elçisi, Rusya'nın Savaş ilan etmeksizin Eflak ve Boğdan'ı işgal etmesi üzerine Osmanlı Devleti'nin Savaş açmaması için girişimlerini artırmıştı. Eğer bu gerçekleşmez ise İngiltere'nin İstanbul'a donanma göndereceği tehdidini savurmuş ve nihayetinde yukarıda izah ettiğimiz hadise gerçekleşmişti. Fransa elçisi General Sebastiyani, İngiliz isteklerinin

¹⁴⁶ Altınay, *Kabakçı Mustafa*, s.42.

¹⁴⁷ Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, Cilt: 8, s.110.

¹⁴⁸ Altınay, *Kabakçı Mustafa*, s.44-45; İngilizlerin donanma ile boğazları geçerek İstanbul önlerine gelmeleri üzerine İngiltere hükümeti baskı yaparak General Sebastiyani'nin İstanbul'u terk etmesini III. Selim'e kabul ettirmeye çalışmıştır. Bu zor durum karşısında III. Selim, General Sebastiyani'den İstanbul'u terk etmesini istemiş ise de olumsuz cevap almıştır. Fakat sonraki süreçte General Sebastiyani'nin başında bulunduğu Fransız subaylar istihkamları tahkim ettikleri gibi III. Selim'in huzuruna kabul edilmiştir. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, s.148-149; Bir başka kaynakta ise Fransız elçisi tabyalar yapılırken beraber gezip nerelere top konması gerektiği hususunda Padişahı türlü laflarla kandırdı denilmektedir. Yayla İmamı Ebu Bekir Efendi, *Vaka-ı Cedid...*, s.148.

¹⁴⁹ *FO. 78/63*, s.184a; General Sebastiyani'nin III. Selim'in huzuruna kabul edilmesi ve İngiliz elçisinin Türkiye'yi Fransa'nın etkisine girmekle suçlamasına dair bkz. Altınay, *Kabakçı Mustafa*, s.38.

¹⁵⁰ Fransız elçi Sebastiyani, her ne kadar Babıali üzerinde etkili olsa da III. Selim'in zaman zaman İngiltere politikasını benimsemesi karşısında “*Bu derece utanç verici bir boyun eğiş şimdiki kadar bu devletin tarihinde görülmemiştir*” diyerek tepkisini göstermiştir. Altınay, *Kabakçı Mustafa*, s.39.

kabul edilmemesi için girişimlerini artırırken, İstanbul'da da Fransa hükümetine karşı olan yakınlık giderek artmıştır. Fakat Fransa ile Rusya arasında yapılan 8 Temmuz 1807 Tilsit Antlaşması'nda Osmanlı topraklarının bölünmesinin öngörüldüğü ortaya çıkınca Osmanlı Devleti yeniden İngiltere ile temasa geçti. Bu sırada Osmanlı tahtında değişiklik olmuş IV. Mustafa'nın¹⁵¹ yerine II. Mahmud tahta cülus etmişti. 5 Ocak 1809 tarihinde de Türk-İngiliz Antlaşması yapılarak yeni bir devreye girilmiştir¹⁵². Fakat Osmanlı Devleti'ndeki bu taht değişikliğine yabancı Devletlerin de müdahil oldukları görülmektedir. Sultan IV. Mustafa'nın saltanatının son günlerinde İstanbul'da yapılan bir meclis-i meşverette Fransa elçisi, Reis Efendi'nin eleştirilerine maruz kalmıştı. Reis Efendi, *"Fransa'nın politikasını desteklediğimiz için İngilizlerin şiddetli tepkisini üzerimize çektik, donanmaları İstanbul'a kadar gelerek sekiz adet kalyonumuzu batırdıkları gibi Akdeniz'de ticari zararlara uğradık, hatta Padişah değişikliği bile oldu ancak Fransa'nın vadettiği yardımları göremedik"* demişti. Bu sözlerin kendisine aktarılması üzerine Alemdar Mustafa Paşa'ya haber gönderen Napolyon Bonapart, *"eğer yakın zaman içinde Sultan Selim'i tekrar tahta cülus ettirerseniz, Rusya ile anlaşmazlıklarınızın son bulmasını ve sınırlarınız güvence altına alınmasını sağlarım, ne kadar sefer masrafınız ve İngiliz saldırganlarından zararınız varsa tamamını öderim"* şeklinde cevap vermişti¹⁵³. Dolayısıyla Fransa'nın III. Selim'in tekrar tahta çıkarılması için el altından Alemdar Mustafa Paşa'ya etki etmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır.

S. Canning, Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümüyle son bulan yeniçeri isyanı sonrası Sultan II. Mahmud'un, kararlı ve sağduyulu davranarak duruma hakim olduğunu ve kendisinden umut edilen yöneticilik vasfına sahip olduğunu belirterek bu yöneticilik karakterini de İngiltere ile barış yapmak suretiyle ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Ayrıca İngiltere ile barış yapılmasını, Rusya ve Fransa'nın tehlikeli ittifakının hazırladığı boyunduruktan kurtulma kararlılığının açık işareti olarak görmektedir. II. Mahmud'un böyle bir davranışın sonuçlarını göğüslemeye hazır olduğunu göstermek için de yönetimine gizlice muhalefet eden Devlet adamlarını

¹⁵¹ Fransız elçisi General Sebastiyani, III. Selim'in tahtan indirilmesi ve IV. Mustafa'nın tahta çıkması sonrası gönderdiği mektupta şunları yazmıştı: *"Sultan Mustafa'da kendinden önceki padişahın bilgisinden zerre kadar belirti yok fakat onun yaradılışındaki zayıflık onda da var. Saltanatta kaldığı dönem, bana öyle geliyor ki hanedanın sonu olacak. Osmanlı hanedanı doğal olarak sönmeye mahkûm."* Altınay, *Kabakçı Mustafa*, s.86-87.

¹⁵² Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.211-213; Genel bir değerlendirme için bkz. Altınay, *Kabakçı Mustafa*, s.36-46; Bir diğer kaynakta Tilsit Antlaşması'nın tarihi 25 Haziran 1807 olarak verilmektedir. Şirokorad, *Rusların Gözünden...*, s.288.

¹⁵³ Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târihi...*, s.172.

görevden aldığı belirtilmektedir¹⁵⁴. Dolayısıyla S. Canning, Osmanlı Devleti'nin Fransa ittifakından ayrılarak İngiltere ittifakını benimsemiş olmasını son derece olumlu bir gelişme olarak değerlendirmektedir.

f- Halkın ve Devletin durumu

S. Canning raporunda, halkın ve Devletin durumuna dair de görüşlerini aktarmıştır. O'na göre, ulusun [Osmanlı milleti] kendisi öyle yabancıların düşündüğü gibi çok çaresiz değildir. Ulusal bağımsızlığın kaynakları zarar görmemiştir. Sadece zamanın gereklerine göre eşit bir uygulamaya ihtiyaçları vardır. Türkler yüksek gururlarını ve önceki fetihlerinin kaynağı olan dini fanatikliklerini henüz kaybetmemişlerdir. Savaşmak zorunda kalacakları düşmanlarından oldukça nefret etmektedirler. Bunun nedeni her şeyden önce varlıklarının tehlikede olduğunu hissetmeleridir¹⁵⁵.

S. Canning, Türk hükümetinin hiçbir zaman daimi bir orduyu silah altında [elinde] bulundurmadığını ve İmparatorluğun savunması için oluşturulan asker sayısının da oldukça az olduğunu; ama başka hiçbir ulusun yapamayacağı kadar kolay bir şekilde asker toplayabileceğini ifade ediyor. Bunu da ülkenin tüm erkekleri asker olabilir ve silahları nasıl kullanacaklarını biliyorlar şeklinde izah etmektedir¹⁵⁶.

S. Canning, Rusya ile Osmanlı Devleti arasında Savaş hali devam ettiğinden her iki Devletin orduları ve durumu hakkında da görüşlerine yer vermiştir. 60.000 civarındaki Rus kuvvetlerinin¹⁵⁷ Moldova, Eflak ve Besarabya (Boğdan) eyaletlerini ele geçirdiklerini, Dinyester kıyısındaki tüm Kalelerle Tuna kıyısındaki daha az öneme sahip birkaç Kalenin de onların eline geçtiğini belirtiyor. Buna karşılık Türkler hala Tuna'nın her iki yanındaki önemli kalelerin tümü ile Kilia (Kili-Kilya-Chilia) ve Orsova

¹⁵⁴ FO. 78/63, s.191b.

¹⁵⁵ FO. 78/63, s.192a.

¹⁵⁶ FO. 78/63, s.192a; S. Canning'in verdiği bilgiler Osmanlı Devleti'nin geleneksel askeri sisteminin tarifidir. Timar sisteminin bir gereği olarak her sipahi elinde bulundurduğu arazinin büyüklüğüne göre belli bir sayıda cebelü adı verilen süvari askeri hazır bulundurmak ve istenildiği takdirde harbe iştirak etmek zorundaydı. Bu teşkilatın en güçlü olduğu Kanuni Sultan Süleyman devrinde bu yöntemle kısa sürede 200.000 kişilik bir ordu toplanıyordu. Her ne kadar bu askeri sistem bozulmuş olsa da III. Selim devrinde halen 132.000 kişilik bir askeri kuvvet toplanabiliyordu. M. A. Ubcini, *Osmanlı'da Modernleşme Sancısı*, (Çeviren: Cemal Aydın), İstanbul 1998, s.310-311.

¹⁵⁷ Rusların savaş ilan etmeksizin Eflak ve Boğdan'ı işgal etmek üzere tertip ettikleri ordunun miktarının 50-60.000 civarında olduğu, fakat Napolyon'un Lehistan üzerinden Rusya'ya saldırması neticesinde Rus ordusunun bir kısmının çekilmesiyle asker miktarının 20-30.000'e düştüğü belirtilmektedir. Akçura, *Osmanlı Devleti ...*, s.143. Dolayısıyla S. Canning'in Rus ordusunun mevcudiyetine dair verdiği bilginin doğru olduğu görülmektedir.

Adalarını ellerinde bulundurmaktadır. İsmail ve Vidin'deki garnizonlar halen hatırı sayılır bir güce sahipler. Fakat sınırdaki bu engeller (bariyerler-kaleler) düşman ordusu tarafından bir kez geçilirse sınır hattından Başkente (İstanbul) kadar bir işgal ordusuna karşı koyacak ülkenin zorlu doğal şartları dışında hiçbir engelin olmadığını belirtiyor¹⁵⁸.

S. Canning'e göre Sırbistan, Rusya'nın koruması altında bağımsızlık için hayaller kurmaktadır. Sırpılar, Türk hükümetiyle tüm ilişkilerini kesmiş ve tüm askeri kuvvetleri ise Kara Yorgi adındaki bir şahsın kumandası altındadır¹⁵⁹.

Bosna ve Hırvatistan tarafı Osmanlı Devleti'nin en savunmasız yerleridir. Fakat bu eyaletler, hükümete son derece sadık ve savunmaya hazır savaşçı halkın yaşadığı dağlık yerlerdir. Bu doğal avantajlar serhatları (hududu) koruyan bir dizi kalelerle desteklenmiştir. Boğaziçi ve Çanakkale Boğazları dışındaki tüm Avrupa hududu boyunca istihkam mevcut değildir¹⁶⁰.

Osmanlı Devleti'nin her yerinde Savaş araç gerecine büyük bir ihtiyaç var. Tamamen silahlı ve yeterince mühimmata sahip Türk Kalesinin sayısı oldukça azdır. İstanbul'da iki ve diğer yerlerde birkaç tane barut fabrikası vardır. Top mermileri pirinçten dökülmektedir ve topların sayısı oldukça fazladır. Saha toplarının sayısı çok fazla olmasa da büyük bir disiplin ve ustalikle hizmet vermektedir¹⁶¹.

Osmanlı Devleti deniz gücü bakımından diğer Devletlere göre en üst sırada yer almasa da sahip olduğu donanma filosu bakımından diğerlerinden hiç de aşağı değildir. İstanbul limanında 15 savaş gemisi, 7 firkateyn ve ikisi havan topu taşıyan 9 korvet vardır. Rodos, Midilli ve Bodrum tersanelerinin her birinde birer tane savaş gemisi mevcuttur. İskenderiye ve diğer takımadalarının limanlarının birinde 2 adet firkateyn vardır. Türkler ihtiyaç halinde bir ay içerisinde 10 savaş gemisi, 5 firkateyn ve 6 korveti denize çıkarabilecek durumdadır. Halen stoktakiler ve yakınlarda suya indirilen ağır toplarla yüklü 74 gemi dışındakiler yaklaşmakta olan sezonda istenildiği anda donatılabilir. Bu gemilerin hepsi en iyi Fransız modellerine göre yapılmış, mükemmel pirinç silahlarla mücehhez ve oldukça iyi mühimmatla donatılmıştır. Bu özellikteki bir donanma kabiliyetli ellerde her hizmeti verebilir. Tüm bunlara rağmen Türkler hala denizcilik alanında oldukça gerideler¹⁶².

¹⁵⁸ FO. 78/63, s.192b.

¹⁵⁹ FO. 78/63, s.192b.

¹⁶⁰ FO. 78/63, s.192b-193a.

¹⁶¹ FO. 78/63, s.193a.

¹⁶² FO. 78/63, s.193a-193b.

Osmanlı Devleti'ni ve hükümetini zayıflatan en büyük sorun, yapılmak istenilenlere karşılık olarak toplanan [vergi] gelirlerinin düşük olmasıdır. 1794'ten önce hazine gelirleri en fazla 20.000.000 kuruştur. Babıali tarafından o dönemden itibaren yaklaşık 30.000.000 kuruş gelir toplanmasını sağlayan bir vergi herkes için kondu. Aslında bu vergi Nizâm-ı Cedîd ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak için konmuştu¹⁶³. Ama bu gelir şimdi başka amaçlar için kullanılmaktadır. Bunun dışında hükümetin başka gelir kalemleri de var. Mesela her Paşa, Sultan'ın emrine sunmak üzere hazırladığı askerin masraflarını karşılamak zorundadır. Tüm bunlar bir araya geldiğinde Devletin tüm gelirleri 2.250.000 sterlidir¹⁶⁴. Bu miktar İmparatorluğun muazzam genişliğiyle karşılaştırılınca oldukça az ve vergi toplama sisteminin ne kadar kötü olduğunun bir kanıtıdır. Bunun nedeni büyük ölçüde halkın ezildiği, hükümetin yoksullaştığı; ama buna karşılık birkaç kişinin üst makamların gözlerinden uzakta ülkenin gelirlerini sömürmesidir. Ayrıca vergi gelirlerinin toplanmasında evrensel kuralların uygulanmaması da bunda etkilidir¹⁶⁵.

Sonuç

S.Canning, Mayıs 1808'te İstanbul'a gitmek üzere görevlendirilmesinden itibaren başlayan süreç dahil İstanbul'a ulaştığı Ocak 1809 tarihine kadar cereyan etmiş olan isyan hadiselerinin etkileriyle yüz yüze kalmıştır. Bu hadiseler III. Selim'in tahtan inmesine neden olan Kabakçı Mustafa isyanı ve IV. Mustafa'nın saltanatını sona erdiren isyan hareketleridir. O'nun Osmanlı topraklarına gelmesinden sonra gerçekleşen ve II. Mahmud'un Sadrazamı Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümüyle neticelenen bir diğer isyana ise bizzat

¹⁶³ Sultan III. Selim, Nizâm-ı Cedîd birliklerinin masraflarını karşılamak amacıyla "Şıkkı Sani Defterdarlığı"nı "Nizâm-ı Cedîd Defterdarlığına" çevirdi. İrâd-ı Cedîd hazinesi adı verilen bu muhasebe kalemine pamuk, enfiye, afyon ve zecriye resmi gibi vergiler bağlandı. Ayrıca boşalan malikane mukataaları, timar ve zeametler de bu hazineye aktarıldı. Dolayısıyla bu hazinenin yıllık gelirinin 70.000 keseye yani 35.000.000 kuruşa ulaştığı tahmin edilmektedir. Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.303; Bir başka kaynakta ise yeni ordu için 20.000 kese paraya ihtiyaç duyulduğu ve yapılan tahsisatlar neticesinde yıllık geliri 60.000 kese (30.000.000) olan bir hazine teşkil edildiği ifade edilmiştir. Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet, Cilt: 8*, s.139-140; Bu kaynaklardaki bilgilerin S. Canning'in ifadesini doğruladığı görülmektedir. Bir başka kaynakta ise İrâd-ı Cedîd hazinesinin gelirlerinin 1800 senesinde elli milyon iken 1805'te yetmiş milyonu geçtiği ifade edilmiştir. Altınay, *Kabakçı Mustafa*, s.33.

¹⁶⁴ S. Canning tarafından Osmanlı Devleti'nin askeri masraflar için topladığı vergilerin tamamının 2.250.000 sterlin olduğu ifade edilmiştir. Bu dönem dikkate alındığında 1800'de bir sterlinin değeri 15 kuruş, 1805'de 15-17 kuruş, 1808'de ise 19 kuruştur. Dolayısıyla bu dönemdeki gelirler yaklaşık olarak 38-42 milyon kuruştur. Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*, İstanbul 1999, s.179, 208.

¹⁶⁵ FO. 78/63, s.193b-194a.

şahit olmuştur. S. Canning, tüm bu isyan hadiselerinin nedenlerini ve sonuçlarını kaleme aldığı 25 Mart 1809 tarihli raporunda, Osmanlı Devleti'nin askeri ve ekonomik durumunu gözler önüne sermiştir. Ayrıca, Devletin askeri ve ekonomik durumuna dair son derece gerçekçi rakamlar vermek suretiyle görev yaptığı bir Devleti yakından tanımaya gayret gösterdiğini ortaya koymuştur. Bunun dışında Osmanlı halkının, ulemanın ve askeri teşkilatının temelini teşkil eden Yeniçerilerin yeniliklere karşı bakış açısını yine tüm gerçekliğiyle gözler önüne sermiştir. Ayrıca Osmanlı toplumunun yeniliklere bakış açısını ve olaylar karşısındaki tutumlarını da belirttiği raporda, devletlerarası ilişkileri de en iyi şekilde yansıtmıştır.

KAYNAKÇA**1-Arşiv Kaynakları**

The National Archive (NA), Foreign Office Papers (FO) 78/63, (25 March 1809).

2-Kronikler, Çağdaş Eserler ve Genel Osmanlı Tarihleri

III. *Selim'e Sunulan Islahat Lâyihaları*, (Hazırlayan: Ergin Çağman), Kitabevi, İstanbul 2010.

III. *Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme*, (Yayına hazırlayan: V. Sema Arıkan), TTK Yayını, Ankara 1993.

Abdurrahman Şeref, *Osmanlı Devleti Tarihi*, (Haz. Musa Duman), İstanbul 2005.

Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, Cilt: 8, (İkinci tab'), Dersaadet 1309.

Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, Cilt: 9, (İkinci tab'), Dersaadet 1309.

Âsım Efendi, *Âsım Tarihi*, Cilt: II, Ceride-i Havadis Matbaası, Dersaadet, (tarihsiz.).

Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târîhi (Târîh-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni) Tahlil ve Tenkidli Metin*, Cilt: I, (Hazırlayan: Mehmet Ali Beyhan), TTK Yayını, Ankara 2003.

Kamil Paşa, *Tarih-i Siyasi Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, Cilt: III, Matbaa-i Ahmed İhsan, Dersaadet 1327.

Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, Cilt: III-IV, (Sadeleştiren notlar ve açıklamalar ekleyen: Neşet Çağatay), TTK Yayını, Ankara 1992.

Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi (Osmanlı Tarihi [1223-1237/1808-1821])*, Cilt: I, (Hazırlayan: Ziya Yılmaz), İstanbul 2008.

Ubeydullah Kuşmânî-Ebubekir Efendi, *Asiler ve Gaziler; Kabakçı Mustafa Risalesi*, (Hazırlayan: Aysel Danacı Yıldız), İstanbul 2007.

Yayla İmamı Ebu Bekir Efendi, *Vaka-ı Cedid: Yayla İmamı Tarihi ve yeni olaylar*, (Baskıya Hazırlayan: Yavuz Senemoğlu), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1975.

3-Araştırma ve İnceleme Eserleri

RASİM, *Ahmed Osmanlı İmparatorluğu'nun Reform Çabaları İçinde Batış Evreleri*, (Haz. H. V. Velidedeoğlu), İstanbul 1987.

AKÇURA, Yusuf, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. asırlarda)*, TTK Yayını, Ankara 1988.

AKYILDIZ, Ali, "Sened-i İttifak'ın İlk Tam Metni", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, İstanbul 1998, s.209-222.

ALTINAY, Ahmet Refik, *Kabakçı Mustafa*, TVYY, İstanbul 2010.

- ANDREASYAN, Hrand D., “Selim III. ve Mustafa IV devirlerine dâir Georg Oğulukyan’ın Ruznâmesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 16 (1961), s.63-70.
- BAYSUN, M. Cavid, “Mustafa IV”, *İ.A.*, Cilt: 8, s.708-714.
- BEYDİLLİ, Kemal, “Mustafa IV”, *DİA.*, Cilt: 31, s.283-285.
- BEYDİLLİ, Kemal, “Selim III”, *DİA.*, Cilt: 36, s.420-425.
- BEYDİLLİ, Kemal, “Nizâm-ı Cedîd”, *DİA.*, Cilt: 33, s.175-178.
- BEYDİLLİ, Kemal, “Alemdar Mustafa Paşa”, *DİA.*, Cilt: 2, s.364-365.
- BEYDİLLİ, Kemal, “Kabakçı İsyanı”, *DİA.*, Cilt: 24, s.8-9.
- BEYDİLLİ, Kemal, “Kabakçı İsyanı Akabinde Hazırlanan Hüccet-i Şer‘iyye”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, IV, İstanbul 2001, s. 33-48.
- BYRNE, Leo Gerald, *The Great Ambassador*, Ohio State University Press, 1964.
- ÇADIRCI, Musa, “Ankara Sancağında Nizâm-ı Cedîd Ortasının Teşkili ve “Nizâm-ı Cedîd Askeri Kanunnâmesi”, *Belleten*, Cilt: 36, Sayı: 141, (1972), s.1-13.
- ÇOLAK, Songül, “Kethüdâ Mehmed Said Efendi’nin Karadeniz Boğaz Yamaklarının İsyanına Dâir Notları”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 1, (2010), s.401-426.
- DAVISON, Roderich H., *Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform 1856-1876*, Cilt:I, (Çeviren: Osman Akinhay), İstanbul 1997.
- DERİN, Fahri Ç., “Kabakçı Mustafa Ayaklanmasına Dâir Bir Tarihçe”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 27, (1973), s.99-110.
- ERDOĞAN, Meryem Kaçan-Ferlibaş, Meral Bayrak-Çolak, Kamil, *Ruşçuk Ayanı Tirsiniklizâde İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806)*, İstanbul 2009.
- EREN, A. Cevat, “Selim III”, *İ.A.*, Cilt:10, s.441-457..
- İLGÜREL, Mücteba, “Yeniçeriler”, *İ.A.*, Cilt:13, s.385-395.
- İNCE, Yunus, “Bir Görgü Tanığının Gözünden Kabakçı Mustafa İsyanı”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:9 (2008), s.281-308.
- JORGA, Nicola, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Cilt: 5,(Çeviri: Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, Ankara 1983.
- KARAL, Enver Ziya, “Mahmud II”, *İ.A.*, Cilt: 7, s.165-170.
- KILIÇ, Musa, “Osmanlı Tahtında Hak İddia Eden Bir Maceraperest: Düzme Şehzade Ahmed Nadir Bey”, *The Journal of Academic Social Science Studies (JASS)*, Vol: 5, Issue: 6, (December 2012), s.329-337.
- MALCOLM-SMITH, E. F., *The Life of Stratford Canning (Lord Stratford de Redcliffe)*, Londra, Ernest Benn Lmt, 1933.

- Mufassal Osmanlı Tarihi, Cilt: V*, (Haz. Midhat Sertoğlu), TTK Yayını, Ankara 2011.
- ÖZCAN, Abdülkadir, "Sekkân-ı Cedîd", *DİA.*, Cilt: 36, s.328-329.
- PAMUK, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*, İstanbul 1999.
- POOLE, Stanley Lane, *Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları*, (Çev. Can Yücel), 3. baskı, İstanbul 1999.
- POOLE, Stanley Lane, *The Life of the right honourable Stratford Canning: Viscount Stratford de Redcliffe, Vol. 1*, London, Longmans, Green, and Co. 1888.
- SHAW, Stanford J., *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu*, (Çev. Hül Güldü), İstanbul 2008.
- ŞİROKORAD, A. B., *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı-Rus Savaşları*, Selenge Yayınları, İstanbul 2009.
- UBICINI, M. A., *Osmanlı'da Modernleşme Sancısı*, (Çeviren: Cemal Aydın), İstanbul 1998.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "Mustafa Paşa, Bayrakdar (Alemdar)", *İ.A.*, Cilt: 8, s.720-722.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "Kabakçı Mustafa İsyanına Dair Yazılmış Bir Tarihçe", *Bellekten*, Cilt: VI, Sayı: 23-24, (1942), s.253-261.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yıllık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, TTK Yayını, Ankara 2010.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "Selim III'ün Veliht İken Fransa Kralı Lui XVI İle Muhabereleleri", *Bellekten*, II/5-6 (1938), s.191-246.
- ÜNAL, Fatih, "Aleksander Grigoreviç Krasnokutsk'un Günlüğünden "1808 Yeniçeri ayaklanması ve Alemdar Mustafa Paşa Vakası", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:1, sayı: 4 (2008) s.574-590.
- WARR, Michael, *A Biography of Stratford Canning: Mainly his career in Turkey*, Alden Press, Oxford 1989.
- YANIKOĞLU, Kübra, *Lord Stratford Canning Döneminde Osmanlı Devleti ve İngiltere Arasındaki İlişkiler*, Ankara Üniversitesi, SBE, Tarih (Yakınçağ Tarihi) A.B.D, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011.
- YEŞİL, Fatih, "İstanbul önlerinde bir İngiliz filosu: Uluslararası bir krizin siyasi ve askeri anatomisi", *Nizâm-ı kadîm'den Nizâm-ı cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, (Editör: Seyfi Kenan), İstanbul 2010, s.391-495.
- YEŞİL, Fatih, "Nizâm-ı Cedîd Ordusunda Tâlim ve Terbiye (1790-1807)", *Tarih Dergisi*, Sayı 52, (2010/2), s.27-85.
- YILDIZ, Aysel Danacı, "III. Selim'in Katilleri", *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: XXXI, (İstanbul 2008), s.55-92.

